

ΑΝΤΩΝ ΧΩΡΑΦΑ
Γυμνασιάρχου

ΚΑΙ

ΑΝΤΩΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Καθηγητοῦ Γυμνασίου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8^{ου} ΑΙΩΝΟΣ Μ. Χ.

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΒΔΟΜΗ

Τιμᾶται μετὰ τοῦ βιβλιοσήμου καὶ φόρου δρ. 47.—

Βιβλιόσημον καὶ φόρος Ἀναγκαστικοῦ Δανείου δρ. 16 10

Ἄριθμός ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως $\frac{45411/15417}{29/8/1932}$

Ἄριθ. ἀδείας κυκλοφορίας $\frac{90.165}{16-9-39}$

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ Α.Ε

46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1939

Κ

1. VII

VII

ΑΝΤΩΝ ΧΩΡΑΦΑ
Γυμνασιάρχου

ΚΑΙ

ΑΝΤΩΝ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Καθηγητού Γυμνασίου

1939
ΧΡΡ
157

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 8^{ΟΥ} ΑΙΩΝΟΣ Μ. Χ.

ΓΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

κεκριμένη διά τήν

Αριθμός έγκριτικής

ΕΚΔΟΣΙΣ

Άντίτυπα 1000

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ Α.Ε.

46 - ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ - 46

1939

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ
Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μέχρι τῆς ἐν Πύδνα μάχης οἱ Ῥωμαῖοι ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα εἶχον νὰ μὴ ἐπιδιώκουν κτήσεις πέραν τῆς Ἰταλικῆς θαλάσσης ἀλλὰ νὰ συγκρατοῦν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν ὅλα τὰ περὶ αὐτὴν πολυάριθμα κράτη. Ἐκτοτε ἐντὸς 35 ἐτῶν ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης κράτη μετεβλήθησαν εἰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἰς ὑπηκόους τῆς Ῥώμης. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς καταλύσεως τῆς ἐλευθέρου Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐκτοτε ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία παρεδόθη ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἰς τὰς αἱματηρὰς ἐπιθέσεις τῶν φατριῶν καὶ ἔμεινε μετέωρος μεταξὺ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν μέχρι τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι, εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ εὗρον ἀνάπαυσιν ὑπὸ ἓνα δεσπότην, εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΠΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η ιστορία του Ελληνισμού στην Ρώμη και στην Βυζάντιν είναι μια μακρά και περίπλοκη διαδικασία. Αρχίζει με την ίδρυση της Ρώμης και την επακόλουθη επέκτασή της στην Ελλάδα. Η ελληνική κουλτούρα και ο γλωσσικός πολιτισμός επηρέασαν βαθύτατα τον ρωμαϊκό πολιτισμό. Η ελληνική γλώσσα έγινε η κοινή γλώσσα της αυτοκρατορίας, και η ελληνική φιλοσοφία και λογοτεχνία αποτέλεσαν τον πυλωνα της ρωμαϊκής παιδείας. Στην Βυζάντιν, η ελληνική κουλτούρα διατήρησε την κυρίαρχη θέση της, και η ελληνική γλώσσα παρέμεινε η επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας. Η ιστορία του Ελληνισμού στην Ρώμη και στην Βυζάντιν είναι μια μακρά και περίπλοκη διαδικασία, που αποτελεί τον πυλωνα της ευρωπαϊκής κουλτούρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Κάτων. Γράκχοι.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς νέας εὐγενείας, ἡ ἔκλειψις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλην ἀνατροπὴν. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαυσαν πλέον νὰ κυβερνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν τρυφηλὸν βίον των καὶ διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο τὴν δυνάμιν των διὰ νὰ πλουτοῦν. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐπώλει τὴν ψῆφόν του εἰς τοὺς ὑποψηφίους. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν νὰ μάχωνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν χάριν τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς λείας, ἐπομένως ἔγιναν τυφλά ὄργανα τοῦ στρατηγοῦ.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἄνδρες ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἀπειραθήσαν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἀπέβησαν μάταιαι. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ *Μάρκος Πόρκιος Κάτων*, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἦτο νέος ἀνὴρ, κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἄλλ' ὅλοι οἱ ἐπὶ 60 καὶ πλέον ἔτη ἀγῶνές του πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον.

Τὴν ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας δραστηριώτερον καὶ συστηματικώτερον ἐπεχείρησαν οἱ ἀδελφοὶ *Γράκχοι*, *Τιβέριος* καὶ *Γαῖος*. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς ἐπιφανῆ οἶκον. Ὁ πατήρ των ἐχρημάτισε δήμαρχος, ὑπάτος δις καὶ τιμητής, εἶχε δὲ λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ Κορηλιάν. Αὕτη, χηρεύσασα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ἀπέρριψεν ὄλας τὰς πρὸς γάμον αἰτήσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν της *Τιβέριου* καὶ *Γαίου*

Ἡ ψηφισθὴς ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς Σεμπρωνίας, ἡ ὁποία κατόπιν ἔλαβε σύζυγον Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον.

Ὁ πρεσβύτερος **Τιβέριος Γράκχος**, σύμφωνα μὲ τὰς οἰκογενειακὰς του παραδόσεις, ὅταν ἔγινε δήμαρχος τὸ 133, ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν τοῦ νὰ καλλιεργοῦνται μὲν οἱ ἀγροὶ διὰ δούλων, νὰ ὑπάρχουν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην παρὰ πολλοὶ πολῖται ἄεργοι καὶ πειναλέοι. Εἰσήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ νόμον ἀγροτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δημόσιοι ἀγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς ἔπρεπε νὰ μοιρασθοῦν εἰς ὄλους τοὺς πτωχοὺς Ῥωμαίους πολίτας ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ πωλήσῃ τὸ μερίδιόν του. Μόνον μικρὸν μέρος τῶν ἀγρῶν ἔπρεπε νὰ μείνῃ εἰς τοὺς εὐγενεῖς.

Εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου οἱ εὐγενεῖς ἀντιέδρασαν μεγάλως. Ἐν τούτοις ὁ νόμος ἐψηφίσθη. Ὅταν ὅμως ὁ Τιβέριος ἐξήτησε νὰ ἐκλεχθῇ καὶ δευτέρον ἔτος δήμαρχος, οἱ εὐγενεῖς μὲ τοὺς ὀπαδοὺς των ὥρμησαν εἰς τὸν τόπον τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μὲ 300 φίλους του. Ἐν τούτοις οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκυρώσουν τὸν νόμον. Κατώρθωσαν μόνον νὰ σταματήσουν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας μετὰ τινα χρόνον ὁ κατὰ ἑννέα ἔτη νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ **Γάϊος Γράκχος**. Οὗτος, παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῆς μητρὸς του Κορνηλίας ἠκολούθησε τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε δήμαρχος τὸ 122, πρῶτον μὲν ἀνενέωσε καὶ συνεπλήρωσε τὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ γαιῶν. Ἐπειτα ἐξήτησε νὰ δοθοῦν εἰς ὄλους τοὺς Ἰταλοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἀλλὰ τότε οἱ συγκλητικοὶ διέβαλον τὸν Γάϊον εἰς τὸ πλῆθος, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα ἐθίγοντο μὲ τὸν τελευταῖον νόμον, καὶ κατώρθωσαν νὰ μὴ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τρίτην φορὰν, ἐπὶ τέλους δὲ κατέληξαν καὶ πάλιν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τοῦτον ὁ Γάϊος ἠττήθη. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν ὀπαδῶν του ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἕνα δούλόν του νὰ τὸν φονεύσῃ διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρέμειναν κύριοι τῆς πολιτείας καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη κατήργησαν τὸν περὶ γαιῶν νόμον τῶν Γράκχων.

Τὰ σχέδια τῶν Γράκχων περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἐναυάγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν. Εἰς τὸ
Ψηφιοποίηθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐξῆς ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀποβλέπουν μόνον εἰς τοῦτο, πῶς νὰ κατέχουν εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Γ. Μάριος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γ. Γράχχου ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς μερίδος ἔγινεν ὁ Γ. Μάριος. Οὗτος, ἂν καὶ κατήγετο ἐξ ἀγροτῶν τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀρπίνου, εἶχε διακριθῆ μέχρη τοῦδε διὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ἀρετάς του. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τότε ἡ Ῥώμη εἶχε περιπλακῆ.

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην υἱὸς αὐτοῦ Μικίψας, ὅταν τὸ 119 ἀπέθνησκεν, εἶχεν ἀφήσει τὸ βασιλείον του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμψαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ἰουγούρθαν. Ἄλλ' ὁ τελευταῖος δολοφονήσας τοὺς ἐξαδέλφους του κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τοῦ βασιλείου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Τόση ὅμως ἦτο ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε διὰ τῶν δωροδοκιῶν του νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, εἰς μίαν δὲ μάχην καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον ἔφερεν εἰς πέρας (105) ὁ Γ. Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει τότε νὰ ἐκλεχθῆ ὑπατος καὶ νὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος οὗτος. Ὁ Ἰουγούρθας συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἔπειτα ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμοτήριον **τυλλιανόν**, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας. Τὸ βασιλείον του διηρέθη εἰς δύο. Τὸ δυτικὸν ἐδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας Βόρχον, πενθερὸν τοῦ Ἰουγούρθα, ὁ ὁποῖος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὸν Μάριον, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τινα νόθον ἀπόγονον τοῦ Μασσανάσου, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι ὑποτελὴς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὅταν ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, νέον στάδιον δόξης ἠνοιχθῆ εἰς αὐτόν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἔθνη γερμανικά, εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ ἐληλάτησαν αὐτήν. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἐπαδεδέχθησαν πέντε

στρατοὺς εἰς τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν βαρβάρων τούτων. Ἐντρομοὶ δὲ ἐκ τούτου ἐφαντάζοντο, ὅτι ἤδη οἱ ἐχθροὶ ἐμέλλον νὰ διαβοῦν τὰς Ἄλπεις. Ἐστράφησαν λοιπὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τεσσάρων συνεχῶν ὑπατειῶν, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδένα μέχρι τοῦδε εἶχον κάμει.

Τὸν Μάριον εἰς τὴν περιπτώσιν αὐτὴν ἐβοήθησε πολὺ ἡ τύχη. Οἱ βάρβαροι ἐχωρίσθησαν. Οἱ μὲν Κίμβροι ἐτρόπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονες πρὸς τὴν Β. βελγικὴν Γαλατίαν. Οὕτως ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Μάριον νὰ ἐτοιμασθῆ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ του. Ὅταν δὲ μετὰ δύο ἔτη οἱ βάρβαροι ἐτρόπησαν πάλιν χωρισμένοι πρὸς τὰς Ἄλπεις, ὁ Μάριος ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τοὺς μὲν Τεύτονας παρὰ τὴν *Αἰξ* (102), τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὸν *Πάδον* (101). Εἰς τὸν Μάριον ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἀπένειμε θείας τιμάς. Αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος συνήνεσε νὰ ἀνακηρυχθῆ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἡ Ῥώμη ὀλίγον χρόνον ἠσύχασε. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἰταλοὶ παρεῖχον εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς στρατιώτας, διὰ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἐμεγαλοῦργει. Καὶ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων οὗτοι εἶχον συλλάβει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι ἀπετύγχανον ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἡ ὑπομονὴ τῶν Ἰταλῶν ἐξηντλήθη. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Ῥώμης (91). Ἀλλὰ μόνον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τὰ ὄπλα. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς περιστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρόφθασαν καὶ ἔδωσαν τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ὅλους ὅσοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Ῥωμαῖοι μόλις μετὰ τρία ἔτη κατώρθωσαν νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὅμως ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ δειχθῆ γενναιοτέρα καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς Ῥωμαῖους πολίτας (87).

Ὁ Σύλλας. Εἰς τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε συντελέσει ἰδίως ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπάτος τὸ τελευταῖον ἔτος αὐτοῦ.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Κορνηλίων. Κατὰ πρῶτον ἠφρανοῦθη ἐκαστὸν ἰσχυρὸν ἐκ τῆς οὐρανοῦ καὶ εἰς τὸν

κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Κατὰ δὲ τὸν συμμαχικὸν εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Καὶ τῶρα, μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρας αὐτοῦ, εἰς αὐτὸν πάλιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν νέου πολέμου, ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου.

Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ὁ Μάριος δὲν εἶχε ζητήσῃ, ὅχι διότι εἶχε κορεσθῆ ἢ φιλοδοξία του, ἀλλὰ διότι ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν τοῦ ἦτο ἀρεστός. Τώρα λοιπὸν δυσηρεστήθη, διότι δὲν ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον ἀλλ' εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐκίνησε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην στάσιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρεθῆ ἡ στρατηγία ἀπὸ τὸν Σύλλαν καὶ νὰ δοθῆ εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Καμπανία στρατόπεδον δύο ἀξιωματικούς του διὰ νὰ παραλάβουν τὸν στρατόν.

Οἱ στρατιῶται ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Σύλλαν, διότι οὗτος τοὺς ἐπεριποιεῖτο περισσότερον. Ἐφόνευσαν λοιπὸν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μαρίου καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ὕβριν, ἣ ὅποια προσήφηθη εἰς αὐτόν.

Ὅντως ὁ Σύλλας μὲ τὸν στρατόν του, σπεύσας εἰς τὴν Ῥώμην, νικᾷ τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτὸν σίφη τοῦ Μαρίου καὶ γίνεται κύριος τῆς πόλεως. Ὁ Μάριος ἐκφυγὼν τότε ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐπρόφθασε καὶ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ πάλιν ἐπεκράτησαν, ὁ δὲ Σύλλας ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον.

Α'. Μιθριδατικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς τοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης θαλάσσης ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου **Μιθριδάτης** κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε κύριος τῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἑλληνικῶν χωρῶν, τῆς Κολχίδος εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἣ ὅποια δεσπόζει τοῦ Εὐξείνου νοτιοανατολικῶς. Μετὰ τοῦτο δὲ ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὅποιον εἶχον περιπλακῆ οἱ Ῥωμαῖοι, ποσέβαλε τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτά. Ἐπειτα συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἦσαν δυσηρεστημένοι ἕνεκα τῶν καταπίεσεων τῶν Ῥωμαίων δι-

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

οικητῶν καὶ προεκάλεσε τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Ῥωμαίων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἀνήρχοντο, ὡς λέγεται, εἰς 80 χιλιάδας. Ὁ Μιθριδάτης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, ἀπήλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ 5 ἔτη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πέργαμον (88).

Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης δὲν ἠρέσθη εἰς ταῦτα. Ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅλαι αἱ νῆσοι, πλὴν τῆς Ῥόδου, καὶ αἱ παράλαι πόλεις ἐπανεστάτησαν ὅταν κατέπλευσεν εἰς αὐτὰς ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου μὲ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἦσαν πισταὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ προτροπὴν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστίωνος ἀποστατοῦν, ἀνακηρύττουν αὐτὸν στρατηγόν, φονεύουν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίους καὶ δέχονται εἰς αὐτὴν φρουρὰν τοῦ Ἀρχελαίου. Συγχρόνως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔρχεται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην, ὅτε ὁ Σύλλας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἡπειρον μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππους. Ἀπὸ ἐκεῖ σπεύδει εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα καὶ πολιορκεῖ τὸν μὲν Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν δὲ Ἀρχέλαον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς ἔτους ἐκυρίευσεν τὰς δύο πόλεις. Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου εἶχε φθάσει νέα μεγάλη στρατιὰ ἐξ Ἀσίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου Ταξίλην. Ἐπίσης ἔσπευσε καὶ ὁ Ἀρχέλαος διαφυγὼν ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ συνηνώθη μὲ τὸν Ταξίλην. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐδῶ οἱ Ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες (30 χιλ.) κατενίκησαν τοὺς τετραπλασίους Ἀσιάτας καὶ διεσκόπισαν αὐτούς. Καὶ ἄλλη δὲ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἔλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβε παρὰ τὸν Ὀρχομενόν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐτρόπη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὅποιος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ὑποστῆ ἄλλην ἤτιαν ἐκ μέρους ἄλλου Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ αὐτόν. Διὰ ταύτης ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ ὅλας τὰς κατακτηθείσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα καὶ 300 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ δύο χιλιάδας τάλαντα (84).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας τὰς μὲν πόλεις, αἱ ὁποῖαι προσεχώρη-

σαν εἰς τὸν Μιθριδάτην, κατεδίκασε νὰ πληρώσουν μεγάλας πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, τὰς δὲ πόλεις, αἱ ὅποια ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἰδίως τὴν Ῥόδον ἀντήμειψε, τοὺς δὲ στρατιώτας του κατεπλούτισεν ἐκ τῆς ἀπείρου λείας, τὴν ὁποίαν συνήθροισεν. Ἀμέσως δὲ ἔπειτα ἔσπευσε μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς πόλεως.

Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου. Ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σύλλα ἐπωφεληθεὶς ὁ Μάριος εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καταρτίσας δὲ στρατὸν ἐξ Ἰταλῶν καὶ δούλων καὶ συνεννοηθεὶς μὲ τὸν ὑπατον Κίνναν γίνεται κύριος τῆς Ῥώμης.

Τὴν εἴσοδον τοῦ Μαρίου εἰς τὴν πόλιν ἐπηκολούθησε φοβερὰ σφαγὴ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν των ἐπὶ ὃ ἡμέρας. Ὑπὸ τὴν βίαν δὲ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ὁ Μάριος, αὐτὸς μὲν γίνεται ὑπατος 7ην φορὰν, ὁ δὲ Σύλλας κηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Μάριον.

Ἐν ᾧ ὅμως ὁ Μάριος ἠτοιμάζετο νὰ πορευθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως (86), ἀφήσας τὴν Ῥώμην εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ του υἱοῦ, τοῦ νέου Μαρίου καὶ τοῦ συμμάχου του Κίννα. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη.

Δικτατορῖα τοῦ Σύλλα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σύλλας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Κίννας καὶ ὁ νέος Μάριος ἠθέλησαν νὰ φράξουν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν. Ἄλλ' ὁ Σύλλας ἄλλους μὲν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κίννα καὶ τοῦ Μαρίου κατέστρεψε, τοὺς περισσοτέρους δὲ παρεπλάνησε προσελκύσας αὐτοὺς μὲ τὴν φήμην τῆς στρατηγικῆς του ἰκανότητος καὶ τῆς γενναιοδωρίας του καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἔγινε ἀληθῆς μονάρχης εἰς τὴν Ῥώμην. Κατὰ πρῶτον ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθρούς του. Πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἐπανεπιλημμένους καταλόγους αὐτῶν καὶ προεκίρηνεν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς φονεῖς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τὰς δὲ περιουσίας των ἐπώλησεν εἰς δημοπρασίαν. Τὰ μέτρα ταῦτα ὠνομάσθησαν **προγραφαί**. Ἐπὶ ἕξ μῆνας οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα ἔσφαζον καὶ διήρπαζον, οἱ δὲ φίλοι του ἠγόραζον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς τὰς περιουσίας τῶν προγραφομένων.

Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἰσόβιος δικτάτωρ ἀναδιοργάνωσε τὸ πολίτευμα καὶ ἔκαμεν αὐτὸ τελείως ἀριστοκρατικόν. Ἐπέβαλε τὸν στρατὸν ἐκκαθευτικῶν πόλεων καὶ κράτους

καὶ ἐστέρησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς δυνάμεώς της. Ὡσαύτως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς δημάρχους τὸ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπάτους τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἔκαμεν αὐτοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. Τέλος ἀπέθεσε καὶ ὁ ἴδιος τὴν δικατωρίαν, διὰ νὰ μὴ κατέχη θέσιν ἀντικειμένην εἰς τὸ πολίτευμά του. Καὶ ὡς ἰδιώτης ὅμως μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ ἔχη εἰς χεῖράς του τὰ νήματα τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Σύλλας ἀπέθανε τὸ 78 π. Χ.

3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.

Ὁ Σύλλας εἶχε πιστεύσει, ὅτι ἔθεσε πέρας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἄλλ' ὅ,τι εἶχε πράξει, τὸ ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὴν βίαν. Κατέστρεψεν οὕτω τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ἀναστηλώσῃ. Ἦτο λοιπὸν φυσικὸν κατὰ τὸ παράδειγμά του πᾶς, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατὸν νικητὴν, νὰ θελήσῃ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ῥώμην. Τὰ παράπονα δὲ τῶν μερίδων παρείχον εὐλογον ἀφορμὴν. Τοῦτο καὶ συνέβη.

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, οἱ δημοκρατικοὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Λέπιδον συνήθροισαν ἔξω τῆς Ῥώμης στρατὸν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπανάρθωσιν τῶν δικαιωμάτων τῶν δημάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀνθίστατο, ὁ Λέπιδος ἐβάδισε πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πομπηίου ὁ ὁποῖος καὶ ἐσταμάτησε τὸν Λέπιδον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Ἄλλ' οὕτως ἡ Ῥώμη εἰς τὸν Πομπηῖον εὗρε νέον κύριον.

Ὁ Πομπηῖος. Ὁ Πομπηῖος ἦτο πλούσιος, γενναῖος καὶ φιλόδοξος. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα εἶχε ταχθῆ μετὰ τὸ μέρος τοῦ Σύλλα καὶ εἶχεν ἀγωνισθῆ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου δὲ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ εἶχεν ἀποβῆ ἡ πρώτη προσωπικότης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Σύλλαν.

Οὗτος λοιπὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, παρουσιάσθη ὑπερασπιστὴς τῆς συγκλήτου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἦτο μέτριος, προσέτι δὲ εἶχε χαρακτηριστῶς ἀσταθῆ καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλλε πολλάκις πολιτικὰ φρονή-
τη φηλοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ματα ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀτομικὸν τοῦ συμφέρον. Ἄλλὰ εἶχε τύχην ἔκτακτον. Ἐπεράτωσε τέσσαρας πολέμους, τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἶχον ἐτοιμάσει καὶ συνενώρησεν ἐκ τούτων ἄπειρα πλοῦτη καὶ θριάμβους.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου. Εἰς ἐκ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ Μαρίου, ὁ Σερτώριος μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σύλλα εἶχε καταφύγει μὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς του εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἐσημάτισε ἰδιαίτερα κράτη. Κατήρτισε στρατὸν ἐξ ἐγχωρίων καὶ ἐκυβέρνησα τὴν χώραν μὲ τὴν βοήθειαν συγκλήτου, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προγραφῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου εἶχε σταλῆ ὤωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζετο πρὸς αὐτόν. Τώρα ἡ σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήϊον τὸν πόλεμον τοῦτον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἰσπανοί, δυσηρησθημένοι ἐκ τῆς ἀσπηρότητος τοῦ Σερτωρίου ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὡς ἦτο φυσικὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου, ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ὁ δὲ Πομπήϊος ἐκέρδισεν εὐκόλον θρίαμβον (72).

Ὁ δουλικὸς πόλεμος. Δύο φορές μέχρι τοῦδε (135 καὶ 103) οἱ δοῦλοι εἰς τὴν Σικελίαν ἔνεκα τῆς κακῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς εἶχον ἐπαναστατήσει καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλοῦν ὤωμαϊκὰ στρατεύματα διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξουν. Τὸ 73 ἤρχισεν ὁμοία ἐπανάστασις τῶν δούλων καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρακὸς Σπαρτάκου. Ἡ καθυπόταξις αὐτῶν εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Κράσσον, ἓνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεαι πλουσιώτατος ἀγοράζων τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ὁ Κράσσος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τοὺς δούλους.

Ὁ Πομπήϊος ἐπανήρχετο τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας μὲ τὸν στρατόν του. Καθ' ὁδὸν δὲ συνήντησεν ἐν μέρος ἐκ τῶν ἤδη ἠττηθέντων καὶ ἀπομακρυνομένων ἐκ τῆς Ῥώμης δούλων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξεν. Ἐσπευσε λοιπὸν νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι εἶχε μὲν νικήσει ὁ Κράσσος τοὺς δούλους, αὐτὸς ὁμοῦς ἀπέσπασε τὰς ῥίζας τοῦ πολέμου (71).

Πομπήϊος καὶ Κράσσος. Ἐκ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τῶν δούλων ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤδη ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ νικηταί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἐτοιμηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μος νὰ ἐκτραγῆ. ἔὰν αἱ φιλοδοξίαι τῶν δύο στρατηγῶν συνεκρούοντο. Ἀλλὰ προελήφθη. Ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος συνεννοήθησαν καὶ ἔγιναν καὶ οἱ δύο ὑπάτοι (70). Ὁ Πομπήϊος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κράσσον ἐγκατέλειπε τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ ἐτάχθη μὲ τὴν δημοτικὴν. Κατήργησε τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανέφερε τὴν ἰσχὺν τῶν δημάρχων. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὰ πάντα, διότι οἱ στρατοὶ τῶν ὑπάτων ἐστρατοπέδευον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης.

Ὁ πειρατικὸς πόλεμος. Οἱ δήμαρχοι ἀνταμείβοντες τὸν Πομπήϊον ἐνήργησαν νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸν 50 πλοῖα καὶ 120 χιλ. ἄνδρες διὰ νὰ καθαρῶσιν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τοὺς πειρατάς, οἱ ὅποιοι ἐλυμαινόντο αὐτὴν ἀπὸ τὰ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὁρμητήριά των. Ὁ Πομπήϊος κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς (67).

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ πολέμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ Κρήτη, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνέπραττον μὲ τοὺς πειρατάς.

Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν Πομπήϊον νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μιθριδάτης μετὰ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μὲ τὸν Σύλλαν δὲν ἠσύχασεν. Ἐσχημάτισε νέον στρατόν, κατέκτησεν ἕκ νέου τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προσέβαλε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἐπεμφαν ἐναντίον του τὸν Λούκουλλον (71). Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην, ἔγινε κύριος τοῦ κράτους του καὶ κατόπιν ἐνίκησε καὶ τὸν γαμβρόν του Τιγράνην βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε καταφύγει ὁ Μιθριδάτης. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Λούκουλλος, ἐπειδὴ χάριν τῆς πειθαρχίας δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ λεηλατοῦν τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, εὐκοφαντήθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνεκλήθη. Ἐκ τούτου δὲ ἐπωφεληθεὶς ὁ Μιθριδάτης ἀνέκτησε τὸ βασίλειόν του. Τότε ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήϊος (66).

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπήϊου ὑπῆρξεν εὐκόλον, διότι ὁ Λούκουλλος εἶχε συντρίψει τὰς δυνάμεις τῶν δύο βασιλέων. Ὁ Μιθριδάτης κατενικήθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κολχίδα ὅπου ἠτύοκτόνησεν, ὁ δὲ Τιγράνης ἐζήτησεν εἰρήνην.

Μετὰ τὰ ἅπαντα ὁ Πομπήϊος ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς

Ἀσίας ὡς ἐξῆς: Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ὡσαύτως ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βιθυνίας ἀπήρτισεν ἄλλην ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπέφερε τοὺς μικροὺς βασιλεῖς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὁ Πομπηΐος ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὕτως ὄριον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔγινεν ὁ Εὐφράτης. X

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ὁ Κατιλίνας ἦτο εὐγενής, φιλοδόξος, φιλήδονος καὶ ἀνήθικος. Οὗτος ἐπειδὴ ἦτο κατάχρεως ἐκ τῶν ἀσωτειῶν του, ἐπεχείρησε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ στάσεως νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ῥώμης, διὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὰς ὁρέξεις του. Ὁργάνωσε λοιπὸν συνωμοσίαν, ἣ ὁποία δεικνύει τὴν τότε ἀποσύνθεσιν τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἔλαβον μέρος πλεῖστοι εὐγενεῖς ὅμοιοι μὲ τὸν Κατιλίνα καὶ πολλοὶ δυσηρεστημένοι μὲ τὴν τότε κατάστασιν, ὅπως οἱ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Σύλλα καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν προγραφέντων, οἱ ὁποῖοι ἐστερήθησαν τὰς περιουσίας των.

Εἷς τῶν ὑπάτων ἦτο τότε ὁ ῥήτωρ **Κικέρων**. Οὗτος μαθὼν τὰ τῆς συνωμοσίας ἔσωσε τὴν πόλιν μὲ τὸ σθένος, τὸ ὁποῖον ἀπέδειξε. Πρῶτον ἐνήργησε τὴν σύλληψιν καὶ θανάτωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας ἐκτὸς τοῦ Κατιλίνα, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ἐναντίον τοῦ Κατιλίνα στρατόν. Παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηγίας τὰ μὲν στίφη τοῦ Κατιλίνα ἐνίκηθησαν, αὐτὸς δὲ ἐφονεύθη (63).

Ὁ Κικέρων ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου πατὴρ τῆς πατρίδος.

Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία. Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα εἶχε κατασταλῆ, ὅταν ὁ Πομπηΐος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας. Οὗτος μεθυσμένος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του, διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀμέσως ὅμως ἐνόησε πόσον μέγα σφάλμα διέπραξεν. Ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ συνολικῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα ἐν Ἀσίᾳ. Δυσηρεστημένος λοιπὸν ἐκ τούτου ὁ Πομπηΐος, ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν παλαιόν του σύτροφον Κράσσον, ἐπίσης δυσηρεστημένον κατὰ τῆς συγκλήτου, διὰ νὰ γίνουν κύριοι τῆς πολιτείας. Ἡ συνεννόησις ἔγινε τῇ ἐπεμβάσει ἐνὸς νέου φιλοδόξου, τοῦ **Καῖσαρος**.

Ὁ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἀνεπιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, εἶχε δὲ γίνει ἤδη δημοφιλὴς διὰ τὴν ἐλευθεριότητά του καὶ εἶχεν ἐκλεχθῆ μέγιστος ἀρχιερεὺς. Τώρα ἐπέζητει τὴν ἰσχυρίαν.

Ὁ Πομπήϊος λοιπόν, ὁ Κράσσος καὶ ὁ Καῖσαρ συνεφώνησαν νὰ γίνουν κύριοι τῆς Ῥώμης καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπετέλεσαν ἑταιρείαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **τριαρχία**. Κατὰ τὰ συμφωνηθέντα δὲ ὁ Καῖσαρ ἔγινεν ὕπατος (59), αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου ἐπεκυρώθησαν καὶ ὁ Κράσσος ἀνέλαβε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Πάρθων. Διὰ νὰ προσελκύσουν τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ ἐψήφισαν ἀγροτικὸν νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωροῦντο γαῖαι εἰς ὅλους τοὺς πολίτας ὅσοι εἶχον τρία τέκνα. Ἡ σύγκλητος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς ὅλα αὐτά, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐγλωττότερος ὑπερασπιστὴς τῆς Κικέρων ἐστάλη εἰς ἔξορίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Κράσσος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου πολεμῶν τοὺς Πάρθους ἐφονεύθη (53). Ὁ Πομπήϊος ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Καῖσαρ μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἀρχῆς του ἐξήτησε τὴν διοικήσιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Εἰς αὐτὴν ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσε καὶ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Γαλάτας.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐθεμελίωσε τὴν στρατιωτικὴν του δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατέχει ἴσην θέσιν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀννίβαν. Κατῶρθωσε πολεμῶν ἐπὶ 8 ἔτη (58—51) νὰ ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὴν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Στρατιώτης ἀτρόμητος ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του. Προικισμένος δὲ μετὰ μεγάλην δξύνουαν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐγνώριζε νὰ λαμβάνῃ τὰς καλυτέρας θέσεις καὶ νὰ νικᾷ μετὰ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Γαλατῶν.

Ὁ ὀκταετὴς οὗτος πόλεμος τοῦ Καίσαρος ἔχει καὶ παγκόσμιον σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον προσετέθη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ὁλόκληρον ἔθνος, τὸ τῶν Κελτῶν, τὸ ὁποῖον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξελατινίσθη, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῆ ἡ ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας διεδόθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν Γερμανίαν.

Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Ὁ Πομπήϊος, μείνας μόνος εἰς τὴν Ῥώμην, κατῶρθωσε νὰ συνεννοηθῇ καὶ πάλιν μετὰ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ ἐκλεχθῇ μόνος ὕπατος μετὰ πλήρη ἐξουσίαν. Ἀφ' οὗ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης, ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος. Ὅτε λοιπὸν ὁ Καῖσαρ, ἡγετὴς τῶν Γαλατῶν, ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην

διά να ενεργήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεών του καὶ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν, ὁ Πομπήϊος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ σχέδιά του. Τῇ ἐνεργείᾳ του ἡ σύγκλητος παρήγγειλεν εἰς τὸν Καῖσαρα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐστρατοπέδευεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος, ὁρίου τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ὄπλων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν νομίμων μέσων. Διέβη τὸν Ῥουβίκωνα καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης (49). Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ δύο μερίδων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Ὁ Πομπήϊος, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δὲν εἶχέ τι νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἡσκημένους στρατοὺς τοῦ Καῖσαρος. Ἐφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σύγκλητος φοβουμένη τὸν νικητὴν ἠκολούθησε τὸν Πομπήϊον. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐπανεφέρεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν, σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα, ὡς εἶπε, πολεμήσῃ στρατὸν χωρὶς στρατηγόν. Ἐκεῖ ἐντὸς 40 ἡμερῶν νικᾷ καὶ διασκορπίζει τοὺς στρατοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ ὑποτάσσει ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειτα κυριεύει κατόπιν λαμπρᾶς πολιορκίας τὴν Μασσαλίαν. Τέλος διελθὼν τὴν Ἀδριατικὴν ἐν πλήρει χειμῶνι σπεύδει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησιν τοῦ Πομπηίου.

Μὲ τὸν Πομπηϊὸν συνεχρούσθη ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν **Φάρσαλον** τῆς Θεσσαλίας (48). Ἐκεῖ ὁ μὲν στρατὸς τοῦ Πομπηίου κατεστράφη καθ' ὀλοκληρίαν, αὐτὸς δ' ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐδῶ κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἴγυπτου θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸν νικητὴν.

Πρὶν ἐπανελθῆ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ εἰσηνεύσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὑπῆρχον στρατοὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Πομπηϊόν. Κατὰ πρῶτον ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Κλεοπάτρας διέταξε νὰ συμβασιλεύσῃ καὶ αὕτη μὲ τὸν ἀδελφόν της. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ βασιλέως ὅμως τότε ἐξηγέρθησαν ἐναντίον του καὶ ὁ Καῖσαρ εὐρέθη πολιορκημένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ὀλίγον στρατὸν του. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν ἐκάη καὶ ἡ περιφημὸς βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐκ τῆς πολιορκίας ὁ Καῖσαρ ἐσώθη μόνον, ὅταν ἦλθεν εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Κλεοπάτραν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Φαρνάκης υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κατακτήσει τὸν Πόντον καὶ εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν ἐναντίον αὐτοῦ πόλεμον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἔγααψε δὲ περὶ τούτου εἰς τινα φίλον του τὸ περίφημον «*ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα*».

Μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτακτοποίησε τὰ ἐκεῖ πράγματα ἐγράφη πρὸς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου στρατηγοὶ τοῦ Πομπηίου, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα, εἶχον συναθροίσει μεγάλα στρατεύματα.

Ἐκεῖ κατετρόπωσεν αὐτοὺς παρὰ τὴν *Θάβρον* (46). Τέλος τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐγράφη εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ εἶχον συναθροισθῆ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου, Γναίου καὶ Σέξτου, τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν. Κατετρόπωσε δὲ ταῦτα παρὰ τὴν *Μούνδαν*.

Δικτατωρία τοῦ Καίσαρος. Κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Καῖσαρ ὠνομάσθη, ὡς ὁ Σύλλας προηγουμένως, ἰσόβιος δικτάτωρ (46). Συγκεντρώσας δὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μεγάλας ἀρχὰς ἔγινεν ἀληθῆς βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἔχη τὸ ὄνομα. Αἱ διαταγαὶ του εἶχον ἰσχὴν νόμου. Ἡ σύγκλητος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ εἶναι, ὅπως ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἠξέστη δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν δι' ἑκατὸν ἐπαρχιωτῶν.

Ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ἀπῆλλάξε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον συνεσφρεύθη ἐκεῖ, μοιράζων γαίαις καὶ ἰδρῶν ἀποικίας. Εἰσήγαγε προσέτι περισσοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν καὶ περιώρισε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσιωνῶν. Τέλος μετερρῦθμισε τὸ ἡμερολόγιον τῆ βοηθεία τοῦ ἐξ Αἰγύπτου Ἑλληνος Σωσιγένοῦ. Ἐν ᾧ πρὶν τοῦτο εἶχε μῆνας σεληνιακοῦς, τώρα ἔκαμεν αὐτὸ ἡλιακόν. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος *Ἰουλιανόν*. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠνομάσθη καὶ ὁ ἔβδοςμος μὴν τοῦ ἔτους *Ἰούλιος*.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε πολὺ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτῆρός του. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς του, ὅσοι ὑπετάχθησαν, ἐσυγχώρησε καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς δημοσίας θέσεις. Ἦτο ἐν γένει ὁ Καῖσαρ δεσπότης εὐεργετικός. Ἀλλὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐγενῶν ἦτο τύραννος. Οὗτοι λοιπὸν ἔκαμαν συνωμοσίαν διὰ νὰ τὸν φονεύ-

συν. Ἀρχηγὸς τῶν συνωμοτῶν ἔγινεν ὁ Βροῦτος, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ ἀκέραιος καὶ μάλιστα ὑποχρεωμένος εἰς τὸν Καίσαρα, διότι τὸν εἶχε μεταχειρισθῆ ὡς υἱόν του. Κατὰ τὴν ὄρισμένην ἡμέραν οἱ συνωμόται περιεστοίχισαν τὸν Καίσαρα μόλις μετέβη

Εἰκ. 1. Ὁ Καίσαρ.

εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἤσχισαν νὰ τὸν κτυποῦν μὲ τὰ ἐγχειρίδια. Ὁ Καίσαρ ἐπ' ὀλίγον ἠμύνθη. Ὅταν ὅμως εἶδε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν Βροῦτον, εἶπε τὸ περίφημον «καὶ σὺ Βροῦτε;», ἐκαλύφθη μὲ τὴν τήβεννον καὶ ἔπεσε νεκρὸς (44).

4. Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἡ δευτέρα τριαρχία. Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἔρριψε τὴν Ῥώμην εἰς μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ δολοφόνου τοῦ δικτάτορος ἤθελον νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Μετὰ τὸ ἐγκλημα Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐξῆλθον ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἦτο κουρασμένος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς ἀναρχίας. Ἐπομένως ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καίσαρος, ἡ ὁποία εἶχε φέρει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν συνωμοτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὴν λύπην του διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ δικτάτωρος. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν διστακτικοί. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐμφάνισιν νέου τυράννου. Καὶ ὄντως αὕτη δὲν ἐβράδυνε. Ἀρχαῖός τις ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος, τότε δὲ ὕπατος, ὁ **Μᾶρκος Ἀντώνιος**, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς περιστάσεως.

Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀντωνίου ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ **Ὀκταβιανοῦ**, ἀνεμιοῦ καὶ θεοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ θεῖου του εὗρισκετο χάριν σπουδῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας 19 ἐτῶν, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀσθενικὸς καὶ δειλός. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν ἐξωτερικῶς καχεκτικόν τουτον ἄνδρα ἐκρύπτετο μέγας καὶ τολμηρὸς πολιτικός. Κατ' ἀρχὰς ἐκολάκευσε τὴν σύγκλητον καὶ πωλήσας τὰ κτήματά του διεμοίρασεν εἰς τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα ἄφηνεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καῖσαρ. Ἡ σύγκλητος ἐπίστευσεν ὅτι εὗρεν εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπήλασεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς Ῥώμης πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν. Ἐκήρυξε λοιπὸν ἡ σύγκλητος τὸν Ἀντώνιον ἐκτὸς νόμου καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον. Οὗτος δὲ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον, τὸν διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Κατόπιν ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος κατενόησαν, ὅτι εἶναι συμφέρον καὶ τῶν δύο νὰ συνενωθοῦν ἐναντίον τῆς συγκλήτου, ἡ ὁποία ἠγνώνει τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Τῇ μεσολαβήσει λοιπὸν τοῦ Λεπίδου ἴδρυσαν μὲ αὐτὸν διὰ πέντε ἔτη τὴν **δευτέραν τριαρχίαν** καὶ ἐμοίρασαν μεταξύ των τὰς ἐπαρχίας.

Πρῶτον ἔργον τῶν τριαρχῶν ἦτο ἡ προγραφή τῶν ἐχθρῶν των. Ἐφονεύθησαν 300 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἱππεῖς. Μετὰ τὰς σφαγὰς ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος διηυθύνθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ προσέβαλον τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον σηματίσει ἐκεῖ οἱ συνωμόται Κάσσιος καὶ Βροῦτος. Τοὺς κατενίκη-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σαν δὲ εἰς διήμερον μάχην παρὰ τοὺς **Φιλίππους**, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βροῦτος ἠτύοκτόνησε (42).

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντώνιος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν Αἴγυπτον, ἣ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Βροῦτον. Ἀλλὰ δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλητρα τῆς βασιλείας Κλεοπάτρας ἐλησμόνησε τὰ καθήκοντά του εἰς τὰς ἡδονάς. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνέλαβε νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Λύσιον καὶ ὑπέταξε τὸν Σέξτον Πομπηῖον, υἱὸν τοῦ μεγάλου Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατέχων τὴν Σικελίαν εἶχε καταρτίσει ἰσχυρὸν στόλον καὶ εἶχε γίνεαι κύριος τῆς Μεσογείου.

Σύγκρουσις Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος ὁ τρίτος τρίαρχος εἰς ὅλα αὐτὰ δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Ὡστε ἐν ἐνεργείᾳ παρέμειναν οἱ δύο φίλαρχοι. Ἀλλ' ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ λείψῃ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀντώνιος.

Ὁ Ἀντώνιος διαμένων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἶχε σκεφθῆ νὰ ἰδρῶσῃ αὐτοκρατορίαν ἀνατολικὴν πρὸς ὠφέλειαν τῆς Κλεοπάτρας καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας ἀσιατικά. Τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀντωνίου αὐτὴν ὁ Ὀκταβιανὸς μετεχειρίσθη ἐπιτηδείως διὰ νὰ ἐξεγείρῃ ἐναντίον του τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνήργησε λοιπὸν νὰ ἀποφασισθῇ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κλεοπάτρας.

Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα τότε συνήθροισαν πολὺν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ περιμένουν ἐκεῖ τὸν Ὀκταβιανόν. Παρὰ τὸ **Ἄκτιον**, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, συνητήθησαν οἱ στόλοι τῶν δύο ἀντιπάλων. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἐνίκηθη καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐτράπη εἰς φυγὴν παρασύρουσα καὶ τὸν Ἀντώνιον (31). Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀντώνιος ἠτύοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα ἐμμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔκαμε τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν, ἐπανῆλθιν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτωρος, διὰ νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὰ μίση, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξεγείρει ὁ Καῖσαρ. Ἐλαβεν ὅμως πολλοὺς ἄλλους τίτλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς

Εἰκ. 2. Ὁ Αὐγούστος

ἐξουσίας. Ὁ πρῶτος τῶν τίτλων τούτων ἦτο ὁ τοῦ **αὐτοκράτορος**, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν καταγωγὴν τῆς δυνάμεώς του, διότι οὕτως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν οἱ νικηταὶ στρατηγοί. Ἐκτὸς τούτου εἶχε τὸν τίτλον τοῦ **δημάρχου**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀπαραβίαστον, τὸν τοῦ **τιμητοῦ** καὶ κατόπιν τοῦ **ἐπόπτου** τῶν ἡθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συγκλητικοὺς καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τὸν τοῦ Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

προκρίτου τῆς συγκλήτου, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν κύριον τῶν διαοκέψεων αὐτῆς καὶ τὸν τοῦ **μεγάλου ἀρχιερέως**, ὁ ὁποῖος ἔκαμνεν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας, Τέλος προσέλαβε καὶ νέον τίτλον, τὸν τοῦ **Αὐγούστου** (= σεβαστοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος λοιπὸν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἄλλ' ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ὅτι ὑπῆρχον, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Ἡ σύγκλητος ἐπρότεινε τοὺς νόμους, αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐψηφίζον καὶ οἱ ἀρχοντες τοὺς ἐξετέλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐγούστος ἔζη ὅπως ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς ψηφοφορίας ὡς μέλος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατόκει ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ μετρίαν οἰκίαν ἀνοικτὴν εἰς ὅλους.

Ὁ Αὐγούστος κατὰ τὴν διάρκειον τῆς ἀρχῆς του ἐπεδίωξε νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐπεχείρησεν ὡσαύτως νὰ ἠθικοποιήσῃ τοὺς πολῖτας καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνηθείας. Τέλος ἐγέμισεν ὅλην τὴν πόλιν ἀπὸ μνημεῖα.

Πρὸ πάντων ὅμως ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας αἱ ἐπαρχίαι. Αὗται ἐπροφυλάσσοντο διὰ σειρᾶς φυσικῶν συνόρων, τοῦ Ῥήνου, τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πέραν τῶν συνόρων αὐτῶν ἔζων λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἠπεύουσαν διαρκῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Αὐγούστος ἐφρόντισε νὰ κρατῇ τοὺς πέραν τῶν συνόρων μὲ στρατὸν 400 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν μοιρασμένων εἰς ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα, ὅπου ἐσημάτιζον μόνιμα στρατόπεδα. Ἐπειτα αἱ ἐπαρχίαι δὲν κατεπιέζοντο πλέον, ὅπως πρὶν, ἀπὸ τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς πραιτόρας. Τώρα αὗται διοικοῦνται ἀπὸ ὑπαλλήλους μὲ ὠρισμένον μισθόν, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται **ὑπαρχοὶ**. Οὗτοι διορίζονται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλουν νὰ δίδουν λόγον διὰ τὰς πράξεις των. Οἱ ἐπαρχιωταὶ ἐκτὸς τούτου ἔχουν δικαίωμα νὰ κάμνουν συνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται ν' ἀπευθύνωνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος ἔκαμε πολλὰ ταξίδια διὰ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων παντοῦ ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα καὶ παντοῦ ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἀνεγνώριζον τὰ ἀγαθὰ τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς δεσποτείας καὶ ὠνόμαζον αὐτὴν **Ῥωμαϊκὴν εἰρήνην**.

Περισσότερον ὄλων ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς εἰρήνης ὠφελήθησαν αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους εἶχε ταχθῆ πάντοτε μὲ τὰς νικηθείσας μερίδας, διότι καὶ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ἀντώνιος αὐτὴν ἐξέλεξαν ὡς κύριον ὀρμητήριόν των. Οὔτε ὁμοῦς ὁ Καῖσαρ οὔτε ὁ Ἀντώνιος, οὔτε ὁ Ὀκταβιανός, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἐσυγχώρησαν αὐτὰς χάριν τῆς δόξης τῶν προγόνων των καὶ τὰς εὐηργέτησαν μὲ δωρεάς, ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν

Εἰκ. 3. Στοὰ Ἀθηνᾶς ἀρχηγέτιδος.

Κόρινθον, ἡ ὁποία εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Μομμίου. Ἰδίως ὁμοῦς ἐπεριποιήθη τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὁ Ὀκταβιανός. Διεμοίρασεν εἰς αὐτὰς τὸν σῖτον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποταμιεύσει ὁ Ἀντώνιος. Ἰδρυσεν πλησίον εἰς τὸ Ἄκτιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του λαμπρὰν πόλιν τὴν Νικόπολιν. Ἀνεκαίνισε καὶ ἐπροστάτευσε τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τέλος ἀπεπεράτωσεν εἰς τὰς Ἀθῆνας τὴν στοὰν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ (λείψανα αὐτῆς σφύζονται ἀκόμη ὀνομαζόμενα πύλη τῆς ἀγορᾶς).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἑλλάς, ὅπως ὅλαι αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχαίαι, διοικεῖται ἀπὸ διοικητῆν, ὁ ὁποῖος ἔδραν εἶχε τὴν Κόρινθον. Ἀλλ' αἱ ἀναλόφενκοι καταλιέσει; Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τῶν Ῥωμαίων ὑπαλλήλων ἦσαν πολὺ μικρότεροι ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐπομένως αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ τῆς μακρᾶς εἰρήνης ἀνέλαβον οικονομικῶς. Ἄλλως τε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ δὲν ὑπήγετο ὅλη ἡ κυρίως Ἑλλάς. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐθεωροῦντο ἐλεύθεροι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ὅστε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ ὑπήγοντο μόνον αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τελευταῖον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, δηλ. ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαρχία αὐτῆ ὠνομάζετο **Ἀχαΐα**. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο τελεία. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν πόλεων ἐκείνων. Ἄλλ' ὅπως δήποτε αὐταὶ δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ἀπὸ ὁμαϊκὰ στρατεύματα καὶ ἐπειδὴ ἐπολιτεύοντο κατὰ τοὺς πατρίους νόμους διέσφζον τὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν (14 π.Χ.) καὶ ἐτάφη εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη σφῆζεται καὶ ὀνομάζεται **μανσώλειον** τοῦ Αὐγούστου. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεθεώθη δηλ. ἐκηρύχθη θεός. Τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ πρώτου καθιερώθη δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας.

2. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

Τιβέριος. Ὁ Αὐγούστος δὲν εἶχεν υἱούς. Εἶχε μόνον μίαν θυγατέρα τὴν Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφεύσει μὲ τὸν παιδικόν του φίλον Ἀγρίππαν. Τοῦτον ὁ Αὐγούστος προώριζεν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλὰ ὁ Ἀγρίππας ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου ὁ Αὐγούστος υἰοθέτησε τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τῆς υἱούς τῆς συζύγου του Λιβίας, Δροῦσον καὶ Τιβέριον. Ἀλλ' ὁ Δροῦσος εἰς κάποιαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀπέθανεν ἀφήσας δύο υἱούς, τὸν Γερμανικὸν καὶ τὸν Κλαύδιον. Ἐπομένως μόνος διάδοχος τοῦ Αὐγούστου ἀπέμεινεν ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν χήραν θυγατέρα τοῦ Αὐγούστου Ἰουλίαν. Εἰς αὐτὸν λοιπόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἡλικίαν 59 ἐτῶν, περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

χωρίς καμμίαν αντίρρησιν. Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ νέον πολίτευμα, διότι εἰς αὐτὸ ἐχρεώστων τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐημερίαν των.

Ὁ Τιβέριος κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν ἀκουσίως καὶ ἔκαμε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὴν σύγκλητον. Τοὺς δὲ κυβερνήτας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπετήρει αὐστηρῶς. Ἄλλ' ὁ κατ' ἀρχὰς τόσον ἔντιμος κυβερνήτης αἴφνης ἔγινε μανιώδης παράφρων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ του Γερμανικοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευεν ὁ στρατός. Λέγουσι μάλιστα ὅτι ὁ Γερμανικὸς ἐδηλητηριάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τινὰ ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκτοτε ὁ Τιβέριος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικῶς. Ἰδίως ἔδειξε πολὺ μῖσος ἐναντίον τῶν εὐγενῶν. Καθ' ἑκάστην διέτασσε θανατώσεις αὐτῶν διὰ νὰ διαρπάξῃ τὰς περιουσίας των. Ἡ αἵματηρὰ αὕτη παραφροσύνη διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (37). Ἄλλ' αἱ προγραφαὶ αὐτὰ προσέβαλλον μόνον τοὺς εὐγενεῖς, ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο καλῶς καὶ ἐπομένως ἦσαν ἀδιάφοροι δι' αὐτάς.

Καλιγόλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ἡ αὐτοκρατορία περιῆλθεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Καλιγόλαν. Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐδείχθη καλὸς ἡγεμὼν, ἀλλὰ πάσχων ἐξ ἐπιληψίας κατήνησεν ἐπὶ τέλους τελείως παράφρων. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σειρὰ παραλογισμῶν, ἀκολασιῶν καὶ φόνων. Ἀπῆτει νὰ τὸν προσκυνοῦν ἀντὶ τοῦ Διὸς καὶ ὠνόμασε τὸν ἵππον του ὕπατον. Ἐλεγε δὲ συχνὰ ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ ὤμμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν ἀποκόψῃ μὲ ἓν κτύπημα. Ἐπὶ τέλους ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν (τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) Χαιρέας ἀπῆλλαξε τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν παράφρονα αὐτὸν (41).

Κλαύδιος. Ὁ Χαιρέας ἤθελε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλ' οἱ στρατιῶται ἀντὶ χρηματικῆς ἀμοιβῆς ἀνεκέρηξαν αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον. Ὁ Κλαύδιος διηθύνετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν του καὶ τῶν ἀπελευθέρων του. Ἐδηλητηριάσθη δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀγριππίνης, κόρης τοῦ Γερμανικοῦ, διὰ νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἐξ ἄλλου γάμου υἱὸς τῆς **Νέρων**, τὸν ὁποῖον ὁ Κλαύδιος εἶχεν υἱοθετήσῃ παραγκωνίζων τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν του Βρεττανικὸν (54).

Νέρων. Ἡ Ἀγριππίνα εἶχεν ἐλπίζει ὅτι θὰ ἐβασίλευεν αὐτὴ ἔξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον 17 ἐτῶν. Ἄλλ' ὁ Νέρων ταχέως ἔστρεψε τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὴν κληρονομίαν καὶ ἐπέστρεψε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀπολυταρχίαν. Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπέβη ἡ ἀπολυταρχία καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχαίας ἀπολυταρχίας. Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπέβη ἡ ἀπολυταρχία καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχαίας ἀπολυταρχίας.

νίαν τῆς μητρός του. Ἡ Ἀγριππίνα τότε τὸν ἠπέλιπεν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλαυδίου Βρεττανικοῦ. Ὁ δὲ Νέρων ἐνήργησε τὴν δηλητηρίασιν τοῦ Βρεττανικοῦ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρός του. Ἐκτοτε πλέον τίποτε δὲν συνεκράτει τὸν ματαιόδοξον καὶ ὑποκριτὴν αὐτὸν ἡγεμόνα. Ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν, τοὺς διδασκάλους του στρατηγὸν Βοῦρον καὶ τὸν φιλόσοφον Σενέκαν καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν πολιτῶν καὶ ἔζη μὲ τοὺς ἀπελευθέρους του βίον ἀκόλαστον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊά, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ διεδόθη, ὅτι ἔγινε κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, ὁ Νέρων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ διέταξε σφοδρὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν.

Ὁ Νέρων ἐφαντάζετο, ὅτι εἶναι μέγας καλλιτέχνης καὶ διὰ τοῦτο παρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς κιθαρωδός, αἰοδός, ἀρματηλάτης διὰ νὰ χειροκροτῆται. Περιῆλθε τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς διαφόρους πανελληνίους ἀγῶνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκέρδισεν 75 στεφάνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνθουσιασμένος ὁ Νέρων ἀπὸ τὰς νίκας του ἐκήρυσεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Ἑλλάδα. Ἐφόνευσε ἀναριθμήτους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παῖδας διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας των καὶ ἀπήγαγεν ἔξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων πολλὰ ἔργα τέχνης διὰ νὰ στολίσῃ τὴν Ῥώμην. Τότε ὁ Νέρων ἐπεχείρησε καὶ τὴν διόρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ, διότι οἱ μηχανικοὶ ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ἕνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἡ Αἴγινα.

Μετὰ 13 ἐτῶν βασιλείαν οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἐστασίασαν ἐναντίον τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ Ῥώμη ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά των. Ὁ Νέρων ἔφυγεν εἰς τινὰ ἑπαυλὶν τοῦ ὅπου ἠυτοκτόνησεν (68).

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος. Μετὸν Νέρωνα ἐξέλιπον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου Αὐτοκράτορες. Οἱ ἐπαναστατήσαντες λεγεῶνες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν **Γάλβαν**, 73 ἐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανούς τὸ καθιερωμένον χρηματικὸν δῶρον, οἱ πραιτωριανοὶ ἐφό-

νευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεκέρυξαν αὐτοκράτορα τὸν φίλον τοῦ Νέρωνος **᾽Οθωνα**. Συγχρόνως ὁμοῦς ὁ στρατὸς τοῦ ᾽Ρήνου ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τοῦ **Βιτέλλιον**. Οὗτος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ᾽Οθωνος, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Ἄλλὰ καὶ ὁ Βιτέλλιος δὲν ἐχάρη πολὺ τὴν νίκην του. Ὁ στρατὸς τῆς ᾽Ανατολῆς ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τοῦ **Βεσπασιανόν** (70), ὁ δὲ Βιτέλλιος ἐφονεύθη.

Μὲ τὸν Βεσπασιανόν, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Φλαβίων, ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν ᾽Ρώμην.

3. Οἱ Φλάβιοι.

Βεσπασιανός. Ὁ Βεσπασιανός, υἱὸς εἰσπράκτορος τῶν φόρων, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα μὲ τὴν ἀξίαν του. Καὶ ἀφ' οὗ ἔγινεν αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἐργατικὸς καὶ οἰκονόμος. Ἀναδιωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον φθάσει εἰς ἔλειπνῆν θέσιν ἕνεκα τῆς παραφροσύνης τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ὁποία ἐπετροπή εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Νέρωνος, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν πάλιν εἰς αὐτὴν αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις, ὁ Βεσπασιανὸς ἔκαμε καὶ πάλιν αὐτὴν ἐπαρχίαν ὡμαϊκὴν. Ἀφῆκεν ὁμοῦς τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον αὐτὰς ἐπὶ Αὐγούστου. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου τῷ 79 μ. Χ.

Τίτος. Ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Τίτος ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη. Ἦτο δίκαιος καὶ ἀγαθός, συνήθιζε δὲ νὰ λέγῃ ὅτι ἔχασε τὴν ἡμέραν του, ὅταν δὲν εἶχε λάβει τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ καλὴν τινα πράξιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ περίφημος ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας κατεχώσθησαν αἱ πόλεις Ἡράκλεια, Πομπηία καὶ Σταβίαί. Αἱ πόλεις αὗται ἀνασκάφεισαι δεικνύουν ζωντανὸν ὄλον τὸν ὡμαϊκὸν βίον.

Δομιτιανός. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τίτον ἀδελφὸς τοῦ Δομιτιανὸς κατὰ τὰ 13 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του δὲν ἦτο κακὸς αὐτοκράτωρ. Οὐδέποτε αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν εὐτυχέστεραι. Ἄλλὰ μετὰ τὸ 93 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἔκτοτε ἔγινε καχύποπος, σκληρός, ἀδίκος καὶ ιδιότροπος. Ἐπὶ τέλους ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (96), εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ζωῆς του συνωμοσίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του.

4. Οἱ Ἀντωνῖνοι.

Νέρβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων. Ἡ σύγκλητος τότε ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς νίθησεως κατορθώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον σειρά λαμπρῶν αὐτοκρατόρων ἡ ὁποία ὀνομάζεται *δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων*.

Τραϊανός. Πρῶτος τοιοῦτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Νέρβα νίθηθηθεις Τραϊανός (98). Οὗτος ἦτο ἄριστος στρατηγὸς καὶ ἄριστος κυβερνήτης. Ἀπέκρουσε τοὺς Δάκας ἐπὶ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοὺς Πάρθους ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς παλαιὰς τῆς τιμᾶς. Κατεσκεύασε μεγάλα ἔργα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐλαβε μέτρα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς γεωργίας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ τέλος ἴδρυσεν πρῶτος ἴδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον πτωχοὶ παῖδες ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως ἀνεδείχθη εἰς ἓκ τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅχι μόνον ἐπλήρωσε τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διαφόρων εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἠΰξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἀνδριάντα αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

Ἀδριανός. Τὸν Τραϊανὸν ἀποθανόντα τὸ 117 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ νίθηθηθεις Ἀδριανός. Οὗτος ἦτο αὐτοκράτωρ φιλειρηνικός. Ὁργάνωσε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ συνενώσας τὰ ἀπὸ αἰῶνων ἐκδεδομένα ὑπὸ τῶν πραιτῶρων διατάγματα κατήρτισεν ἓνα κώδικα, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη *διηνεκὲς διάταγμα*: καλλιτέχνης δὲ ὢν, λόγιος καὶ περιηγητὴς ἀκαταπόνητος διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον μὲ ἀκολουθίαν ἀρχιτεκτόνων ἀνορθῶνων ἑρείπια καὶ ἰδρῶν μνημεῖα.

Ἰδίως ἐκόσμησε μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον, τὴν Μαντίνειαν, τὰς πόλεις τῆς Φωκίδος, τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ περισσότερον ὅλων τὰς Ἀθήνας. Ταύτας ἐπεσκέφθη πέντε φορὰς, τρεῖς δὲ φορὰς διέτριψεν εἰς αὐτὰς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅχι ὡς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν. Ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἑτησίων διανομῶν σίτου, ἐβράβευσε διὰ τι-

μῶν καὶ δωρεῶν τοὺς τότε ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν πόλιν ὥραϊα κτίσματα. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἐδῶ ναὸς Ἡρας καὶ Διὸς πανελληνίου, ἱερὸν κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς, γυμνάσιον καὶ μεγαλοπρεπὴς στοὰ ἐξ 120 κίωνων μὲ βιβλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφύζονται παρὰ τὴν παλαιὰν ἀγορὰν). Ἐκτὸς τούτων νοτιοανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ ἔκτισε νέαν ὁμώνυμόν του πόλιν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σφζομένη ἀψίς (πύλη Ἀδριανοῦ) μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφάς, καὶ ἀπετελείωσεν τὸν εἰς τὸ ἴδιον μέ-

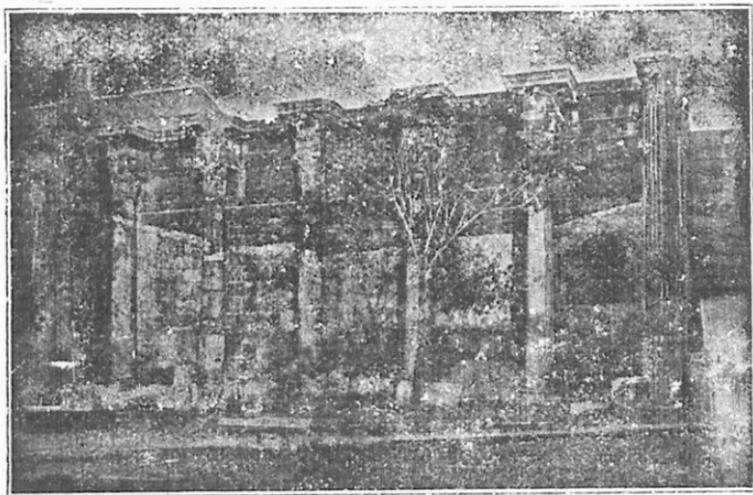
Εἰκ. 4. Ὁ Ἀδριανός.

ρος ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου θεμελιωθέντα ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σφύζονται κίονές τινες καὶ μέρος τῶν θεμελιῶν τειχῶν τοῦ περιβόλου. Καὶ τέλος κατεσκεύασε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχον ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον.

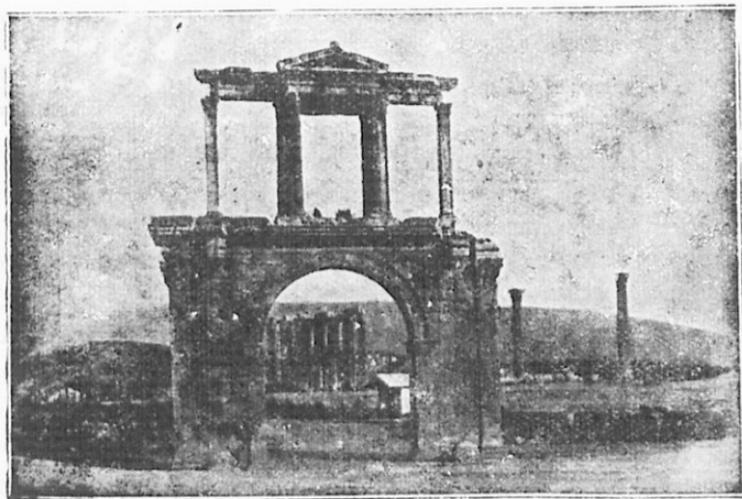
Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Τὸν Ἀδριανόν, ἀποθανόντα τὸ 138, διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Οὗτος ἔγινε τόσον περίφημος διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὠνομάσθη ὅλη ἡ σειρά τῶν λαμπρῶν τούτων αὐτοκρατόρων. Ἐξέλεξε δὲ καὶ διάδοχον ἀντάξιόν του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον.

Μάρκος Αὐρήλιος. Οὗτος ἦτο φιλόσοφος, ἐξηκολούθησε δὲ Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ ὡς αὐτοκράτωρ νὰ ἐφαρμόζη τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας.
Ἐπῆρξεν ἀγαθός, φιλόανθρωπος καὶ ἀφιλοκερδής καὶ ἐπροστά-
τευσε τοὺς δούλους δι' εὐεργετικῶν νόμων. Πρὸς δὲ τὴν Ἑλλάδα

Εἰκ. 5. Στοὰ βιβλιοθηκῆς Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

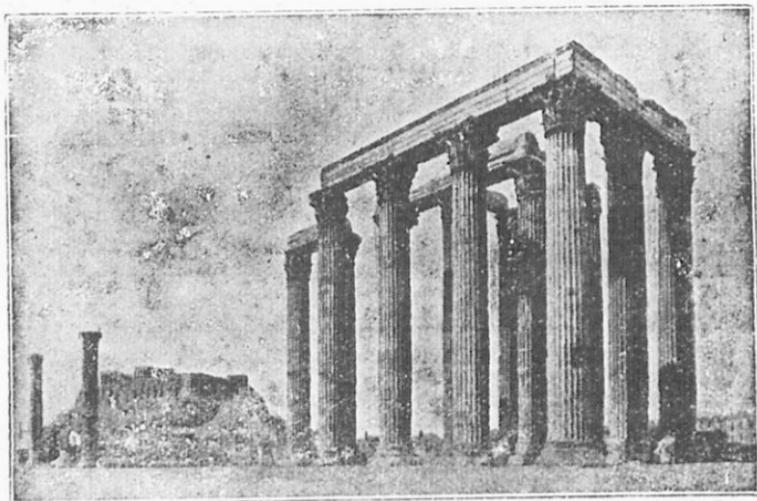
Εἰκ. 6. Ἄψις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν. Πολλαὶ πόλεις αὐτῆς ἐκηρύχθησαν
ἐλευθεραὶ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκυβερνήθησαν μὲ μεγάλην ἐπιείκειαν.

Ἄλλ' ὡς ἔξ εἰρωνείας τῆς τύχης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ ὁποῖος
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἠγάπα τὰ βιβλία, ὑπεχρεώθη νὰ ζῆ εἰς τὰ στρατόπεδα. Ἦναγκάσθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος τοῦ ἀπειλούμενου εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐκστρατείᾳ εἰς τὴν Βιέννην (180).

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων ἔζησεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν ἐλευθεριότητά του Ἀθηναῖος φιλόσοφος **Ἡρώδης Ἀττικός**. Τούτου ὁ πατὴρ εἶχεν εὑρεθῆσαρὸν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ στολίσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην, ἀλλ' ἰδίως

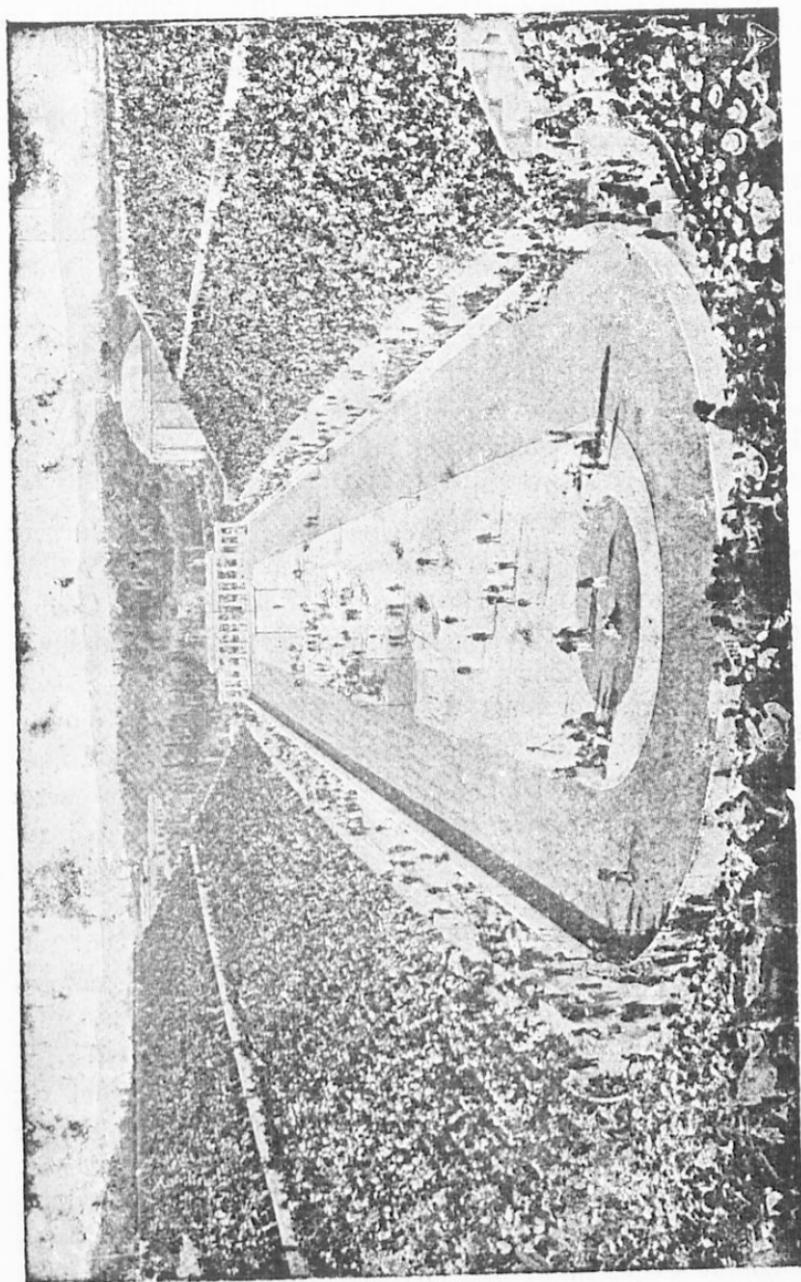

Εἰκ. 7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.

τὰς Ἀθήνας, μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα. Κατεσκεύασεν εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλης πρακτικῆς, χρησεως ἔργα, προσέτι δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ᾠδεῖον, εἰς τοὺς Δελφοὺς στάδιον καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας λουτρόα. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας κατεσκεύασε τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον ἐκ λίθου πεντηελείου (τὸ σημερινὸν στάδιον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου δαπάνῃ τοῦ ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ) καὶ εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπὸ ρεῖας τῆς ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπὲς ᾠδεῖον, τοῦ ὁποῦ ἡ ὄροφὴ ἦτο ἐκ κέδρων.

Κόμμοδος. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἀντωνίνων νὰ ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Κόμμοδον. Οὗτος ὑπῆρξε τύραννος αἱματηρὸς καὶ ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (197).

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Είς. 8. Τὸ Στάδιον.

5. Οἱ ἔξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων.

Ὁ Αὐγούστος εἶχε περιβάλει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μὲ ζώνην στρατιωτικὴν ἀποτελουμένην ἐκ σειρᾶς μονίμων στρατοπέδων διὰ νὰ ἀναχαιτίζη τοὺς βαρβάρους, οὕτω δὲ ὁ λοιπὸς κόσμος ζῆ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ. Ἄλλ' ἡ εὐτυχία αὐτὴ ἔθετεν εἰς πειρασμὸν τοὺς ἀπλήστους λείας βαρβάρους. Ἐνεκα τούτου οὗτοι δὲν ἔπαυον νὰ προσβάλλουν τὰ ῥωμαϊκὰ σύνορα. Οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἔξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὸν Ῥήνον, οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαροκομάννοι (Βοημοὶ) εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν, οἱ Δᾶκες εἰς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ οἱ Πάρθοι εἰς τὸν Εὐφράτην. Οἱ πόλεμοι ὅθεν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον κατακτητικοί, ἀλλ' ἀμυντικοί.

Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ στρατηγὸς Δροῦσος διαβάς τὸν Ῥήνον κατέκτησεν ὅλην τὴν μέχρις Ἀλβίου χώραν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ διάδοχός του Οὐάρος περιεκυκλώθη εἰς τὸν Τευτοβούργιον δρυμὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρμίνιου καὶ κατεστράφη μὲ τρεῖς λεγεῶνας.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐάρου ἐξεδικήθη ἐπὶ Τιβερίου ὁ στρατηγὸς Γερμανικός, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἠρήμωσε τὴν χώραν των. Οἱ Γερμανοὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἥσυχοι μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ τότε ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰς ταραχάς, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἤρχισαν πάλιν νὰ εἰσβάλλουν εἰς αὐτήν. Ὁ Δομιτιανὸς (81—90) τοὺς κατεπολέμησεν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσε τὴν χώραν, εἶναι ὁ Τραϊανός. Οὗτος διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἡσυχάσουν.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαροκομάννοι, λαοὶ τῆς Βοημίας, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ὁ τρόμος εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρξε μέγας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπώλησε καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα χάριν τῆς στρατολογίας καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους τοὺς ἀπέκρουσε καί, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἐπιβλέπη αὐτούς, ὠχύρωσε τὴν πόλιν τῆς Βιέννης.

Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν καὶ Ῥουμανίαν ἔζη λαὸς ἄγχιος, οἱ Δᾶκες. Οὗτοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Δομιτιανῶν. Ἐπισημασθεὶς ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

νοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 5 ἔτη (101—106). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Λακῶν ἐκυριεύθη, ὁ βασιλεὺς τῶν Δεκέβαλος ἠτύοκτόνησεν, ἡ δὲ χώρα τῶν ἔγινε ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἐδῶ ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησε πολλοὺς ἀποίκους Ῥωμαίους, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομά τῶν καὶ τὴν γλῶσσάν τῶν εἰς τὸν σημερινὸν ῥουμανικὸν λαόν.

Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι. Οἱ Πάρθοι διαρκῶς ἐζήτησαν νὰ διαβοῦν τὸν Εὐφράτην. Εἶχον νικήσει τὸν Κράσσον καὶ ἔπειτα τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐνικῶντο δὲν ἀπεθαρρύνοντο. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν διαρκῶς εὗρισκοντο εἰς πόλεμον μὲ αὐτούς. Ὁ Βεσπασιανός, ὁ Τραϊανός καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος ἐπολέμησαν ἐναντίον τῶν. Ἡνύουν ὅμως τοὺς Πάρθους καὶ αἱ πολλαὶ ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἡ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐνικήθησαν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου. Τότε ἐκυριεύθη ἡ Ἱερουσαλὴμ κατόπιν πολιορκίας, ὁ δὲ Ἰουδαϊκὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς διασποράν.

6. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπληκολούθησεν εἰς αἰὼν ἀδιεξόδου συγχύσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνήθειαν νὰ δίδουν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς τῶν χρηματικὴν δωρεὰν εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀνεκήρυττον. Οἱ στρατοὶ λοιπὸν ἤθελον ἕκαστος νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν δωρεάν. Ἔνεκα τούτου ἀνεκηρύσσοντο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐπληκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ παρέμεινεν ὁ τελευταῖος ἐπιζήσας. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναρχίαν αὐτὴν ἡ αὐτοκρατορία ἐξηθροῦτο καὶ τὰ σύνορα ὑπεχώρουν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων. Ἡ περίοδος αὕτη ὠνομάσθη **στρατιωτικὴ ἀναρχία** (193—270).

Διάδοχος τοῦ Κομμόδου ὑπῆρξεν ὁ **Περτίναξ**, υἱὸς ξυλεμπόρου. Τοῦτον εἶχον ἐκλέξει οἱ πραιτωριανοί, ἀλλ' οἱ ἴδιοι μετὰ τρεῖς μῆνας τὸν ἐφόνευσαν, διότι εὔρισκον αὐτὸν πολὺ ἀσθηρόν.

Μετὰ τοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξετέθη εἰς πλειστηριασμόν. Ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Δίδιος Ἰουλιανός**, ὁ ὁποῖος προσέφερε τὰ περισσότερα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν ποσὸν ἐφονεύθη μετὰ δύο μῆνας.

Συγχρόνως οἱ στρατοὶ τῆς Βρετανίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Συρίας ἀνεκέρυξαν ἕκαστος ἓνα αὐτοκράτορα καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν Ῥώμην. Ὀλων τούτων ἐπεκράτησεν ὁ **Σεπτίμιος Σεβῆρος**. Οὗτος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ πολὺ ἐνεργητικὸς. Ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ σύνορα καὶ κατεπολέμησε τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Σκότους.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Καρακάλλας** ἦτο πολὺ ἀκόλαστος. Ἄλλ' ὅμως ἐπ' αὐτοῦ χάριν ἀξήσεως τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν, τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνεν μόνον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐξεδόθη διάταγμα ἀπονέμον τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Καρακάλλαν ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Ἰδεῆς τις συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Ἐλεγάβαλος**, διότι πρὶν ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Συρίαν τοῦ Θεοῦ Ἐλ-Γαβάλ (ἡλίου). Οὗτος ἔζη βίον θηλυπρεπῆ. Ἐνεδύετο ὡς γυνὴ καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ κουρεῖς καὶ χορευτᾶς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἐφρονεύθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν **Ἀλέξανδρος Σεβῆρος** ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ φιλόσοφος καὶ καρτερικὸς, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Θρακὸς ἀξιωματικοῦ **Μαξιμίνου**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του, ἀλλὰ δὲν ἤξιώθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Τόση δὲ ἦτο ἡ τότε ἐπικρατήσασα σύγχυσις, ὥστε ἐπὶ τινὰ χρόνον (254—268) ὑπῆρχον συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας 29 αὐτοκράτορες. Ἐκ τούτου ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ὠνομάσθη **ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων**.

7. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἦ ἔμμενον ἀφρούρητα ἢ ἐφρουροῦντο ἀπὸ τοὺς χειροτέρεους στρατοῦς. Ἐκ τούτων ἐπωφελήθησαν οἱ βάρβαροι διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν Γερμανοὶ διῆλθον τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι Μεδιολάνου καταστρέφοντες τὰ πάντα κατὰ τὴν διάβασίν των.

Ὡσαύτως οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατᾶκουν εἰς τὸν κάτω ῥοῦν τοῦ Ῥήνου, διεπέρασαν τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐληλάτησαν ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἔλθόντες ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βιστούλα ἐπέρασαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐληλάτησαν τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν) καὶ τὴν Θράκην (251). Ἐκτοτε δὲ ἔπαυσαν σχεδὸν κατ' ἔτος νὰ ἐπέρχωνται καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς χώρας αὐτάς, ὡς καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Τὸ 267 δὲ προσθέτως μὲ ἄπειρα πλοιάρια μικρὰ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, εἰσέπλευσαν εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου καὶ κατέστρεψαν τὴν Κύζικον καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεπέρασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ. Μία δὲ μοῖρα αὐτῶν κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας.

Τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τότε ἔσωσεν ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός **Δέξιππος**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄρχων εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὐτὸς κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ δύο χιλιάδας περίπου πολίτας καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Γότθους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἀττικὴν, ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ διὰ ξηρᾶς. Ὅσοι ἔφυγον διὰ ξηρᾶς κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐξεγερθέντων ἤδη ἄλλων Ἑλλήνων, ἐπὶ τέλους δὲ κατεστράφησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν ὤωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ὅσοι ἔφυγον διὰ θαλάσσης τὴν ἰδίαν τύχην ἔλαβον, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ὤωμαϊκοῦ στόλου.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως αὐτὴν οἱ βάρβαροι δὲν ἤρρησαν νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ 270 καὶ πάλιν ἐπανῆλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τὸν ὤωμαϊκὸν στόλον, ὅσοι δὲ ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα μέρη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἀπὸ τὸν ὤωμαϊκὸν στρατόν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρταξέρξου τινός, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὸν τελευταῖον βασιλεῖα Δαρεῖον, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέλυσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἴδρυσαν τὸ δεύτερον Περσικὸν κράτος. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου Σαπὼρ ἤρριξεν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων σειρὰν μακρῶν πολέμων. Διέβη εἰς τὴν Συρίαν, ἠχμαλώτισεν αὐτὸν τὸν τότε αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν σταματήσῃ, καὶ ἐληλάτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία τότε ἐσώθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Παλμύρας **᾽Ωδέναθον**, ὁ ὁποῖος ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Περσῶν ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως αὐτοὺς καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῆς Κτησιφώντος (262).

Ἡ Παλμύρα ἦτο πόλις τῆς Ἀραβίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἡ ὑπηρεσία δὲ αὐτή, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῆς ᾽Ωδέναθος προσέφερεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἀνύψωσε πολὺ. Ὁ ᾽Ωδέναθος ἀνεκηρύχθη στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Καίσαρος.

Ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὸν σύζυγός του **Ζηνοβία**, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολυθρόνητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τῆς, ἐσκέφθη νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Εἶχε σύμβουλον καὶ ὑπουργὸν τὸν Ἑλληνα τὴν καταγωγῆν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνον. Ἐπωφεληθεῖσα λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατῴρθωσε νὰ γίνῃ κυρία ὅλης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν περισσοτέρων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία εἰς τὴν Ῥώμην εἶχε λήξει, ἀνῆλθον δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ Ζηνοβία ἐμελέτα νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος τῆς εἰς τὴν λοιπὴν Μ. Ἀσίαν, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἐνίκηθησαν ἐπανειλημμένως, ἡ δὲ Παλμύρα μετὰ μικρὰν πολιορκίαν ἐκυριεύθη. Καὶ ὁ μὲν Λογγῖνος ἐθανατώθη, ἡ δὲ Ζηνοβία ἀπήχθη εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ αὐτοκράτορος. Ὀλίγον ἀργότερα ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐπανάστασιν ἡ Παλμύρα κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ οἱ κάτοικοί τῆς ὅλοι ἐσφάγησαν.

8. Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.

Μετὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον ἀναγορευθέντες ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀπληθυνθῆσαν τὸ κράτος ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποκατέστησαν εἰς αὐτὸ τὴν τάξιν. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν στρατηγοὶ ἐξ Ἰλλυρίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο οἱ καλύτεροὶ στρατοὶ τῆς Ῥώμης, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο **Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες**.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε πρῶτος ὁ **Κλαύδιος**, ὁ ἐπονομασθεὶς γοθθικός. Οὗτος νικήσας δύο φορές τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι εἶχον
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

εισβάλει εἰς τὸ κράτος, ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβεως (268—270). Μετὰ τὸν Κλαύδιον ἀποθανόντα ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν λεγεῶνων ὁ **Αὐρηλιανὸς** (270—275). Οὗτος κατεπολέμησε τοὺς Φράγκους καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Παλμύρας Ζηνοβίαν, περιέβαλε δὲ τὴν Ῥώμην μὲ τεῖχος τεράστιον, τὸ ὁποῖον ὀνομάσθη **αὐρηλιανόν**.

Ὁ διάδοχός του **Πρόβος** (276—282) ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξη τὴν Ῥώμην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων γερμανικῶν λαῶν. Ἔνεκα τῆς ἀσθηρότητός του ὄμωσ πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου ἐπικολούθησαν τρία ἔτη ἐμφυλίων ταραχῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἐγένεν αὐτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανὸς** (285—305), στρατηγὸς ἐκ Δαλματίας. Οὗτος ἦτο υἱὸς δούλων, διελθὼν δὲ δι' ὄλων τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν εἶχε γίνει διοικητὴς τῶν πραιτωριανῶν καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τοῦτον ὀφείλεται ὁ νέος ὀργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ **τετραρχία**.

Ἡ αὐτοκρατορία, ἀψιθνήσεια μὲ νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν, ἀπετέλει κράτος ἀπέραντον, δύσκολον πρὸς φύλαξιν καὶ διοίκησιν. Ἡ δυσκολία δὲ αὐτὴ ηὔξανετο ἐκ τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας. Ἡ διαίρεσις λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἦτο ἐπιβεβλημένη.

Πρὸς τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὡς συνάροχον τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν του **Μαξιμιανόν**. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατεστάθησαν, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Νικομήδειαν, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς εἰς τὸ ἐν τῇ Δύσει Μεδιόλανον. Ἡ Ῥώμη ὡς πρωτεύουσα ἐγκατελείφθη, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ εἶναι πλησίον τῶν ἀπειλουμένων συνόρων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω διηρημένη ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀκόμη δυσδιοίκητος. Προσέλαβον λοιπὸν δύο βοηθοὺς, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο καὶ ὡς διάδοχοι αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδωκαν τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος. Τοιοῦτοι ἔγιναν ὁ **Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς** καὶ ὁ **Γαλέριος**. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κωνσταντῖον ὠρίσθη ὡς ἔδρα ἡ Αὐγούστα Τριβηρῶν (παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ῥήνου Μωσέλαν), εἰς δὲ τὸν Γαλέριον τὸ Σίρμιον (παρὰ τὸν Σαῦον ποταμόν, πλησίον τοῦ Φριβοπόλεως). Ἐπὶ τούτων λοιπὸν ἐπέστησαν δεσπότης, δύο

Αύγουστοι καὶ δύο **Καίσαρες**, μὲ τέσσαρας κυβερνήσεις καὶ τέσσαρας πρωτεύουσας. Εἰς ὅλους ὅμως ἐπέβαλλε τὴν θέλησίν του ὁ πρῶτος Αὐγούστος καὶ εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς Καίσαρας. Αὐτὴ ἡ διαίρεσις, ἡ ὁποία ὀνομάζεται **τετραρχία**, ἐπέφερεν ὁμολογουμένως τὴν εἰρήνην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων.

Ἄλλὰ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην ὁ Διοκλήτιανός. Συγχρόνως μετέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Κατήργησε δηλ. τοὺς ἀκόμη σφζομένους τύπους τῆς ἐλευθέρου πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλέγει αὐτοδικαίως τὸν διάδοχόν του.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνευσιν αὐτῆς ὁ Διοκλήτιανός ἔπεισε τὸν συνάρχοντα Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθῶν, διὰ νὰ ἴδουν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Τὸ πολίτευμα.

Ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐγκατεστάθη δι' ἐλαστώσεως ῥιζικῆς. Τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας δὲν κατηργήθη. Ἄλλ' ἡ ἐξουσία, ἡ ὁποία πρὶν ἦτο μοιρασμένη εἰς πολλὰ πρόσωπα, τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἡ ὁποία ἐδίδετο μόνον δι' ἓν ἔτος, τώρα εἶνα συγκεντρωμένη ἰσοβίως εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, τὸν **αὐτοκράτορα**. Αὐτὸς προΐσταται τῆς συγκλήτου, στρατολογεῖ καὶ διευθύνει τοὺς στρατοὺς, ἐπιβάλλει φόρους, εἶναι ἀνώτατος δικαστής, ἀνώτατος ἀρχιερεὺς καὶ ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῶν δημόρων. Αὐτὸς τέλος ἀντιπροσωπεύει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, ὁ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν δύναμίν του. Εἶναι ἐπομένως ὄχι βεβαίως κατὰ τύπους ἀλλὰ κατ' αὐσίαν ἀπόλυτος ἄρχων, ἐφ' ὅσον ζῆ.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸν βίον του. Ἐὰν ἀποδοκιμασθῆ, ὅλοι του αἱ πράξεις ἀκυροῦνται, τὰ ἀγάλματά του συντρίβονται καὶ τὸ ὄνομά του ἐξαλείφεται ἐκ τῶν μνημείων. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ πράξεις του ἐπιδοκιμασθοῦν (τὸ ὁποῖον σχεδὸν πάντοτε συνέβαιεν), ἡ σύγκλητος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ ἀποθανὼν αὐτοκράτωρ κατετάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν θεῶν. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῆ κατὰ τάξιν ὀνομάζετο **ἀποθέωσις**.

Οἱ περισσότεροὶ αὐτοκράτορες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγιναν μετὰ τὸν θάνατόν των θεοί. Ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς ναοὶ καὶ ὠρίσθη τάξις ἱερῶν διὰ τὰ ἀπονέμη εἰς αὐτοὺς λατρείαν. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ὅλοι οἱ πολῖται, ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὤφειλον νὰ ἀποδίδουν λατρείαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ἀπετέλει ὑπόσχεσιν πίστεως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἠθικὸν δεσμόν, ὁ ὁποῖος ἤνωνεν ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μίαν κοινὴν λατρείαν. Ἦτο λοιπὸν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας αὐτῆς λατρείας μᾶλλον πολιτικὴ πρᾶξις.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἦτο κληρονομική. Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ ἀρχὴ ἀνετίθετο κατὰ τύπους εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου. Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ

ὠρίζε τὸν διάδοχόν του, τὸν ὁποῖον προσελάμβανε καὶ ὡς συν-
 ἄρχοντα καὶ υἱοθέτει, ἂν δὲν ἦτο φυσικός του υἱός. Τὸ αὐθαί-
 ρετον τοῦτο δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὀρίζει τὸν διάδοχόν
 του ἐπισημοποίησεν ὁ Διοκλητιανὸς καταργήσας τὸν τύπον τῆς
 ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου.

Ἡ ῥωμαϊκὴ **σύγκλητος** ἀπέμεινεν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας,
 ὅ,τι ἦτο πάλαι ποτέ, σῶμα συμβουλευτικὸν ἀποτελούμενον ἐκ
 τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων πολιτῶν, χωρὶς καμμίαν
 ἰσχύν. Ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὑπήκουεν
 εἰς τὰ κελεύσματά της.

Ἡ **λαὸς** τέλος εἶχε χάσει ὅλην του τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς αὐ-
 τοκρατορίας. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου εἶχον καταργηθῆ.

2. Διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτήσεων 300—400 εὐγενεῖς οἰκογέ-
 νειαι τῆς Ῥώμης ἐκυβέρνων καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λοιπὸν κό-
 σμον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι ἀνῆκον εἰς τὸν
 αὐτοκράτορα ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οὗτος ἔστελ-
 λεν εἰς ἑκάστην δύο ἀντιπροσώπους. Ὁ εἰς διώκει τὸν στρατόν,
 ἐκυβέρνα τὴν χώραν καὶ ἐδίκαζε τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις. Ὁ
 ἄλλος ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Ὑπὸ τοὺς πανι-
 σχύρους ὅμως τούτους ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ὑπο-
 τεταγμένοι λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοδιοικῶνται. Ὁ αὐτοκράτωρ
 εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις
 των. Ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου.
 Ἀπῆτει παρ' αὐτῶν μόνον νὰ μὴ πολεμοῦν μεταξύ των καὶ νὰ
 πληρώνουν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Ἐκ τῆς διοικήσεως αὐτῆς οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν
 πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἐξηκολούθουν μὲν νὰ εἶναι ὑπήκοοι, ἀλλ'
 ἀντὶ πολλῶν ἑκατοντάδων κυρίων, οἱ ὁποῖοι ἐπλούτουσαν ἐξ αὐτῶν
 καὶ ἀδιακόπως ἀνενεοῦντο, εἰς τὸ ἐξῆς ἓνα μόνον κύριον εἶχον, τὸν
 αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν καλὴν οἰκονομικὴν
 των κατάστασιν, διὰ νὰ εἰσπράττωνται εὐκόλως οἱ φόροι. Ἐνεκα
 τούτου δὲ καὶ ἐπροστάτευεν αὐτοὺς καὶ ἐναντίον τῶν ἐξωτερι-
 κῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως ἐναντίον τῶν ἰδίων του ὑπαλλήλων. Ὅταν
 οἱ ἐπαρχιωταὶ εἶχον παράπονα διὰ βιαιότητος ἢ κλοπὰς τῶν κυ-
 βερνητῶν των, ἀνεφέροντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανον
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

δικαιοσύνην. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τοῦτο ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὰ φοβίξῃ τοὺς κακοὺς κυβερνήτας καὶ τὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπηκόους.

3. Τὰ γράμματα.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μορφώσει φυσικὴν λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μετέφραζον καὶ ἐμιμοῦντο τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, υἱοθετοῦν τὰς ἰδέας των, καὶ μιμοῦνται τοὺς τύπους των. Ἀλλὰ τινὲς ἔξ αὐτῶν παράγουν καὶ ἔργα πρωτότυπα.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ ῥήτωρ **Κικέρων**, οἱ ἱστορικοὶ **Σαλλούσιος** καὶ **Καῖσαρ** καὶ οἱ ποιηταὶ **Δουκρήτιος** καὶ **Κάτουλλος**.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἀνεδείχθησαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς μάλιστα δὲ ποιηταί. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου περίοδος θεωρεῖται ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπιφανέστεροι εἶναι ὁ **Βεργίλιος**, ὁ **Οράτιος** καὶ ὁ **Ὀβίδιος**. Ἐκ δὲ τῶν πεζογράφων σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἱστορικοὶ **Τίτος Λίβιος** καὶ **Τάκιτος**, ὁ ῥήτωρ **Σενέκας**, ὁ φιλόσοφος **Σενέκας** καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἤκμασαν προσέτι οἱ περίφημοι Ἑλληνες συγγραφεῖς. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ **Πλούταρχος**, ὁ **Δίων** ὁ Χρυσόστομος, οἱ ἱστορικοὶ **Ἀππιανὸς** καὶ **Ἀρριανὸς**, ὁ φιλόσοφος σατυρικός **Λουκιανός**, ὁ γεωγράφος **Πτολεμαῖος** καὶ ὁ ἱατρὸς **Γαληνός**. Ἑλληνιστὶ δὲ ἔγραψεν ὡσαύτως ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ **Μᾶρκος Αὐρήλιος**.

Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον αἰῶνα μ. Χ. συνετέλεσαν μάλιστα αἱ τότε ἀκμάζουσαι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.

Αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολούθουν πάντοτε νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὄνομαστοί. Ἔνεκα τούτου συνέρρεον ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη πολλοὶ σπουδασταί. Τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲ ἔτη τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας ἔφεραν καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σχολῶν τῶν Ἀθη-
Ψηφιοποίηθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

νῶν. Ἰδίως ὅμως αὐται ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν, ἀφ' ὅτου διωργανώθησαν, ὅπως τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια, ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου.

Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιεκλείετο μόνον ἐντὸς τῆς Ἀτικῆς. Εἰς τὴν *Ἀλεξάνδρειαν* ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς τὸ περίφημον *μουσεῖον* αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ ἀκμαῖζῃ ἡ σχολὴ τῶν γραμματικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ἰδίως τῆς ἀστρονομίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ μουσείου αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον ἐπίσημοι σχολαί, εἰς τὴν *Μυτιλήνην*, εἰς τὴν *Ῥόδον*, εἰς τὴν *Πέργαμον*, εἰς τὴν *Ταρσὸν* καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν *Μασσαλίαν*, εἰς τὴν *Καρχηδόνα* καὶ εἰς τὴν *Ῥώμην*.

Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν τούτων σχολῶν ὑπῆρχον καὶ λατινικαί. Πολλαὶ πόλεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἴδρυσαν τοιαύτας διὰ τοὺς πλουσίους νέους καὶ ἐπλήρωνον δι' αὐτὰς διδασκάλους ἰδίως τῆς ἠητορικῆς καὶ φιλοσοφίας.

4. Αἱ τέχναι.

Ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔκαμαν μεγάλας προόδους. Ἡ ῥωμαϊκὴ τέχνη περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ στολιζοῦν τὴν Ῥώμην μὲ μεγάλα καὶ πολυτελῆ δημόσια οἰκοδομήματα. Τὰ περισσότερα ὅμως μνημεῖα αὐτῆς ἀνηγέρθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπὶ τοῦ Πομπηίου ἀνηγέρθη τὸ *θέατρον*, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δὲ ἐκτίσθησαν τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὴν ἑξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν *λουλείον ἀγορὰν*. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Αὐγουστος εἰργάσθη διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήθησαν 82 ἐρειπωμένα ἱερὰ καὶ ἰδρύθησαν 16 νέα. Ἐκτίσθη τὸ μέγα θέατρον τοῦ *Μαρκέλλου, ἡ ἀγορὰ τοῦ Αὐγουστού* καὶ ἡ *λουλιανὴ βασιλικὴ* (στοά, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἔμποροι) καὶ τέλος τὸ ἀκόμη σφζόμενον *Πάνθεον*, ὑπερμεγέθης στορογγύλος ναὸς στεγασμένος μὲ μέγαν θόλον.

Ὡσαύτως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ῥώμην πλείους ἐκατὸς ἐκατὸς ἀρχαῖαι κτίσεις.

Ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ ἔκτισεν ὁ Καλιγούλας μέγα ἀνάκτορον. Παρὰ τοὺς πρόποδας δὲ αὐτοῦ ὁ Νέρων ἔκτισε τὸν *χρυσοῦν οἶκον*, ἀπέραντον ἀνάκτορον μὲ κήπους ὑπερμεγέθεις καὶ μὲ μίαν μεγάλην λίμνην. Τοῦτο κατεδαφισθὲν ἀντικατέστησεν ὁ Δομιτιανὸς μὲ νέον ἀνάκτορον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ κῆποι τοῦ Νέρωνος, ἀνήγειρεν ὁ Βεσπασιανὸς τὸ ἀκόμη σφζόμενον *Κολοσσαῖον*, ὑπερμεγέθεις ἀμφιθέατρον, προωρισμέ-

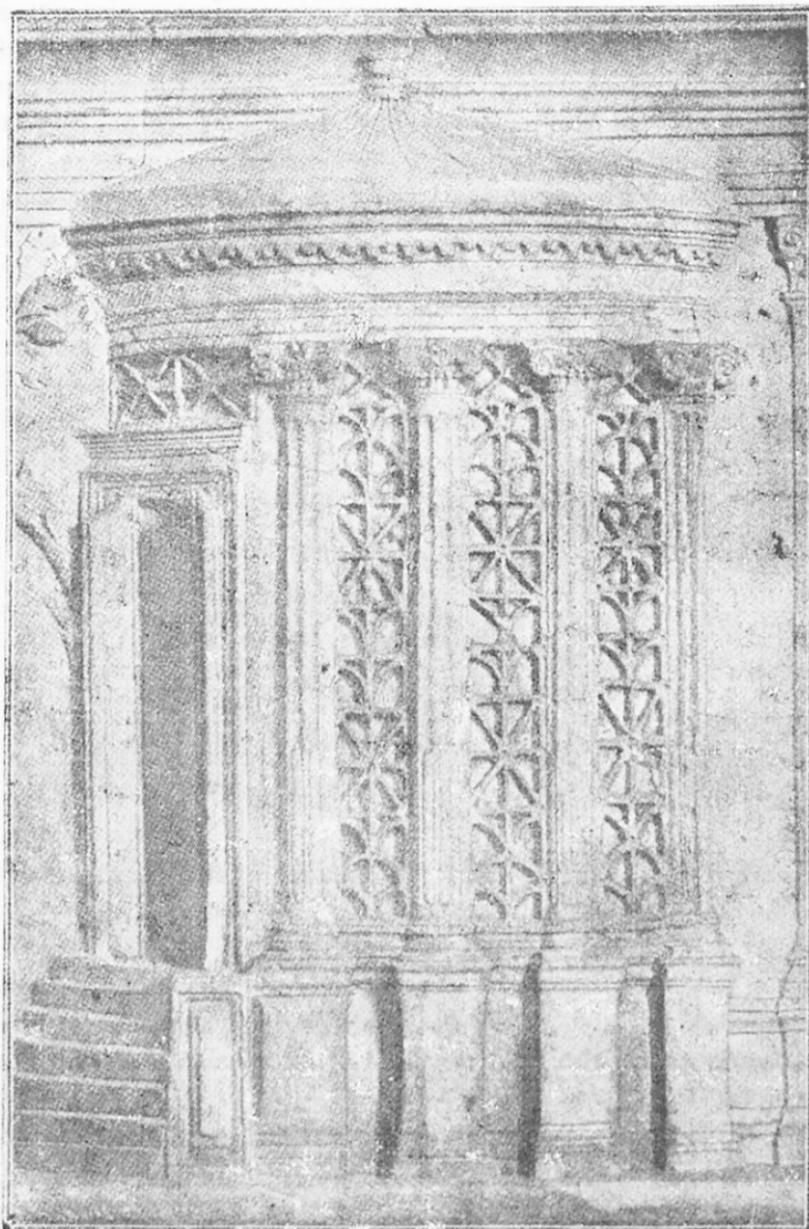

Εἰζ. 9. Τὸ Πάνθεον.

νον διὰ τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνήγειρε τὴν *ἀψίδα τοῦ Τίτου* μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανον τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως κατεσκεύασεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ὁμώνυμόν του ἀγοράν. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρχε θριαμβευτικὴ ἀψίς, ὁ ἀνδριάς τοῦ Τραϊανοῦ, βασιλική, βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ ὁ μέγας κίων τοῦ Τραϊανοῦ μὲ ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα παρίστανον σκηνὰς ἀπὸ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Λακῶν.

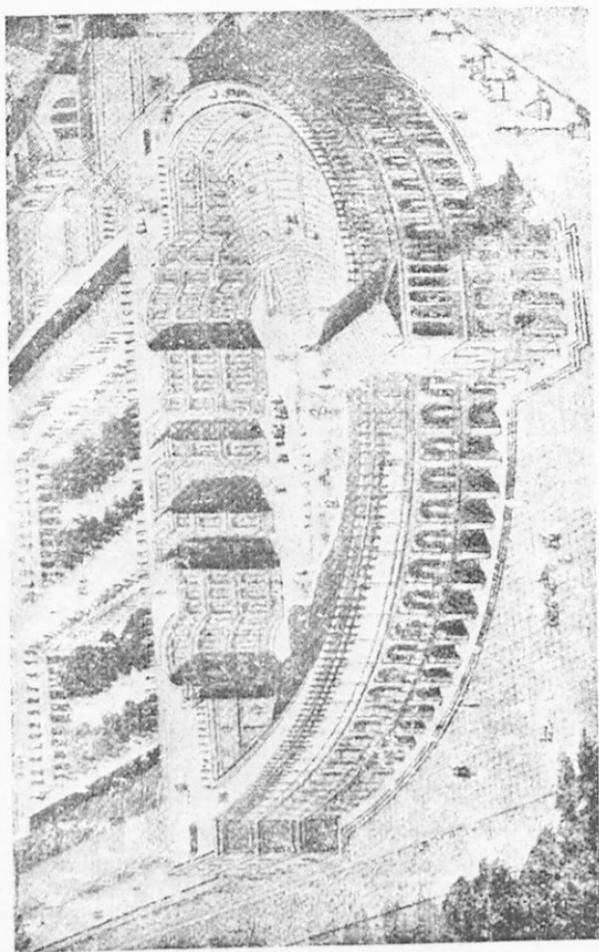
Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐκτίσθη ὡσαύτως εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως μέγας αἰοιδιὸς στοῶν. Εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὄχθην τοῦ Τι-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ειχ. 10. Στρογγύλος ναός τῆς Ἑστίας ἐν Ρώμῃ ἐξ ἀναγλύφου
τῆς Φλωρεντίας.

βέρεως οικοδόμησε τὸ περίφημον μανσώλειόν του ὁ Ἰαδριανός.

Κατεσκευάσθησαν ὡσαύτως τότε ὑδραγωγεῖα καὶ πολλὰ δημόσια λουτρά, τὰ ὁποῖα ὀνομάζοντο *θέρμαι*. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ τούτων ἦσαν αἱ *θέρμαι τοῦ Καρακάλλα*, αἱ ὁποῖαι ἐκτὸς τοῦ

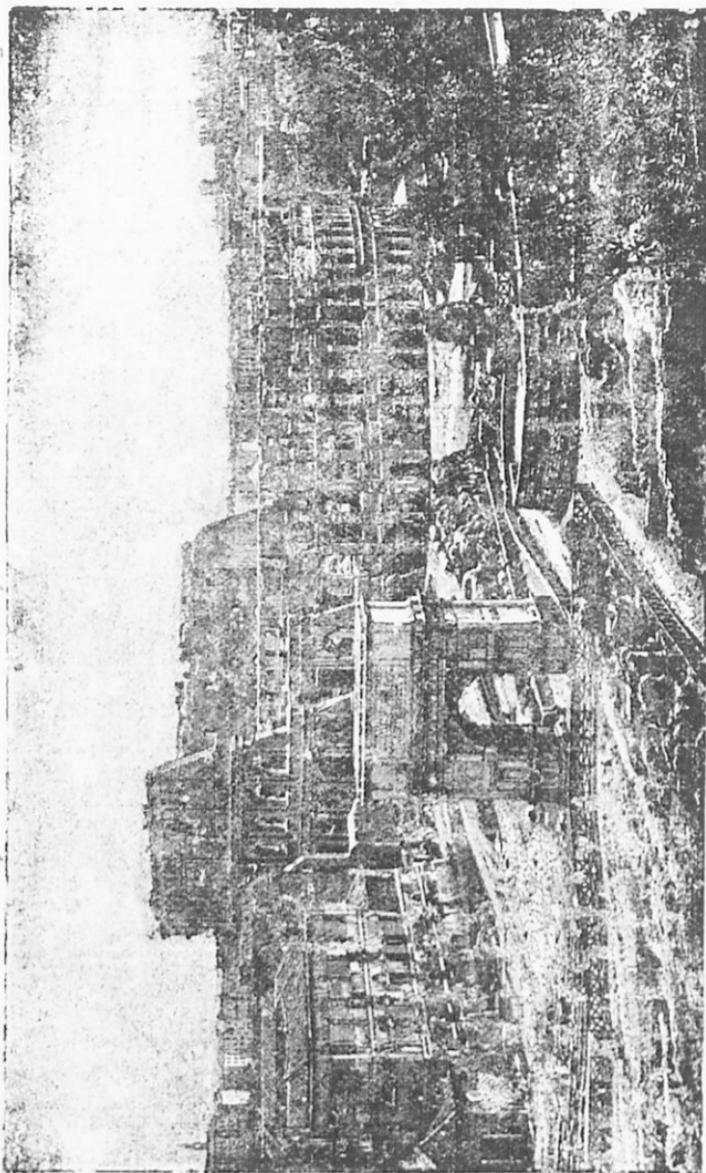
Εἰς. 11. Θέατρον τοῦ Πομπηίου.

κυρίου οικοδομήματος, περιελάμβανον μέγαν κῆπον μὲ στοάς, βιβλιοθήκας, γυμναστήρια, αἰθούσας συζητήσεων κλπ.

Ἐπιπλέον δὲ μόνον ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐπληρώθησαν μνημείων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκτίσθησαν γέφυραι, ὑδραγωγεῖα, ἵππόδρομοι, θέατρα, ναοί, βασιλικαὶ καὶ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

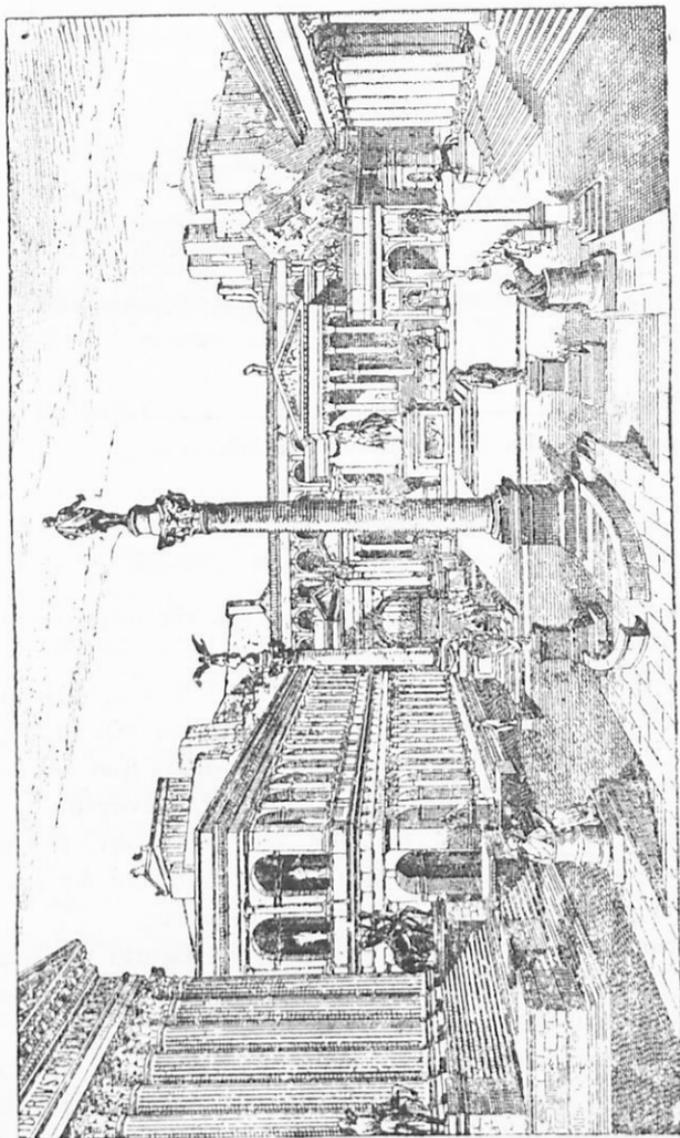
Όλα αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς ῥωμαϊκῆς τέχνης φέρουν τὸν χαρα-

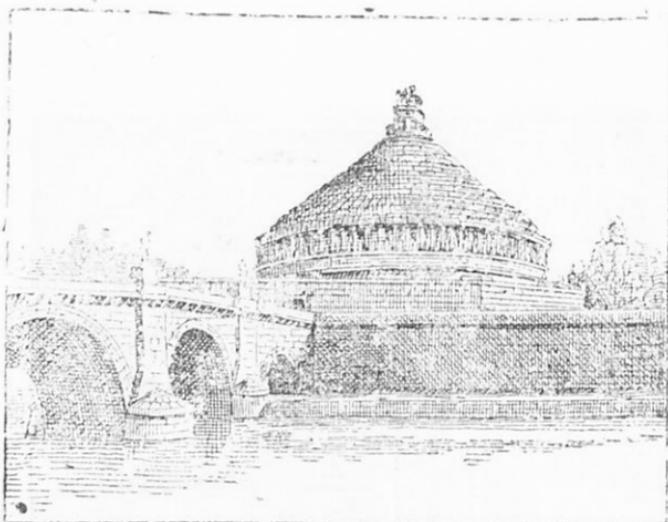
Εἰς. 12. Τὸ Κολλοσσαίων.

κτῆρα τῆς πρακτικότητος καὶ εἶναι μεγάλα, ἰσχυρὰ καὶ στερεὰ
ὡς ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχή.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Είχ. 13. Ἡ ἀγορά τοῦ Τραϊανοῦ.

Εικ. 14. Τὸ μασώλειον τοῦ Ἀδριανοῦ.

5. Τὰ ἤθη.

Ἡ κοινωνία. Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας μετεβλήθη πολὺ.

Ἡ εὐγένεια ἢ τόσον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῆ. Εἶχε δεκατισθῆ διὰ τῶν προγραφῶν, εἶχε καταστροφῆ οικονομικῶς διὰ τῶν δημεύσεων καὶ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ληστεύῃ τὰς ἐπαρχίας. Ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς μίαν νέαν εὐγένειαν, τὴν τῶν ὑπαλλήλων. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἦσαν ἐπαρχιωταὶ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄφειλον τὴν τύχην των εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ *ἱππεῖς* ἐξηκολούθουν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ χρηματιστοῦ, ἀλλ' ἐξηρωτῶντο ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιορίζῃ τὰ κέρδη των.

Αἱ μεγάλαι περιουσίαι λοιπὸν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἢ δὲ αὔξεις της τρυφῆς καὶ τῆς πολυτελείας ἠλάττωσε καθ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ ἀναφερόμεναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσωτεῖαι, συμπόσια τερατώδη, ἐπαύλεις ὑπερμεγέθεις, ἀπειρον πλῆθος δούλων, ἀνήκουν συνήθως εἰς ἀπελευθέρους εὐνοουμένους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ λαὸς τέλος εἶχε καταντήσῃ ὄχλος ἐπαίτων. Ὑπῆρχον εἰς Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 300 χιλ. Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἄλλ' οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι μόνον κατ' ὄνομα. Καταγόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀπελευθέρων, διετήρουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Οἱ περισσότεροι δὲν εἰργάζοντο καὶ δὲν ἐθεώρουν ἐντροπὴν νὰ ἐπαιτοῦν. Ἐξῶν ἐκ τῶν δωρεᾶν διανομῶν αἴτου καὶ χρημάτων, τὰς ὁποίας ἔκαμνον οἱ αὐτοκράτορες. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσκοῦντες ἐπάγγελμά τι ἢ ἔχοντες περιουσίαν, τινὰ δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐξάνουν τὰ ἔσοδά των προσκολλώμενοι εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν πλουσίων. Ἐκάστην πρωτὴν ἐπολιόχορον τὰ **ἀτρία**, ὅπου ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς κἀνίστρον μὲ τροφίμα.

Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι ἔζων βίον πολιτικὸν πολὺ ἐνεργητικὸν καὶ βίον οἰκογενειακὸν πολὺ αὐστηρὸν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας βίος πολιτικὸς δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου ἀντικαθίστα τὴν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἢ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν κατέστρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δράσεως ἐζήτουν νὰ ἀναπληρώσουν διὰ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὸν δὲ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν βίον ἀντικατέστησε βίος τῆς ἀσκόπου περιπλανήσεως ἔξω τοῦ οἴκου καὶ τῶν ἡδονῶν.

Οἱ ἄεργοι λοιπὸν πλούσιοι ἀνταπέδιδον ἐπισκέψεις, προσεκάλλον ἀλλήλους εἰς γεύματα πολυδάπανα καὶ εἰς ἐορτάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες, ἐταξίδευον καὶ μετέβαινον εἰς θαλάσσια λουτρὰ ἢ ἐξοχάς. Ὁ λαὸς πάλιν συνεσωρεύετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο ὑπὸ τὸν θόρυβον ἀνατολικῶν μουσικῶν καὶ θεώμενος ἀκροβάτας καὶ χορευτάς.

Ὅλοι ἔδιδον συνεντεύξεις εἰς τοὺς περιπάτους, ὅπου ἐσημᾶτιζον κύκλους καὶ ἐφλυάρον. Οἱ περίπατοι οὗτοι ἐγίνοντο ἢ εἰς τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὰς δύο ὄχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τὰς κατωφερείας τῶν λόφων, ἢ εἰς τὰς στοάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς **θέρμας** (δημόσια λουτρὰ), εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον ὄχι μόνον διὰ νὰ λούωνται, ἀλλὰ διὰ νὰ συναντῶνται μεταξύ των. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἴθουσαι ὄπασκίας καὶ διαλέξεων, προσέτι δὲ αἰοδοί, κουρεῖς κ. ἄ.

Κυρίως ὅμως ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εὐχαριστεῖτο μὲ τὰ δημόσια θεάματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἠϋξήθησαν καταπληκτικῶς. Αἱ δὲ τὰ θεάματα καὶ τὰς ἐορτάς ἀπαιροῦνται ἡμέρησιποιοῦθηκε ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

οι εἶχον ἀνέλθει εἰς 165. Τὰ θεάματα κατήντησαν πάθος διὰ τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ἰδίως δὲ αἱ ἀματοδρομαίαι, αἱ θηριομαχίαι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων. Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἦσαν πολὺ λεπταὶ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπροτίμων τοὺς μίμους (ὡς αἱ σημεριναὶ κωμικαὶ φάρσαι) καὶ τὴν παντομίμαν, σπανιώτερον δὲ τὰς μουσικὰς συναυλίας.

6. Ἡ θρησκεία.

Ἡ ἀπιστία, ἣ ὁποία εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν ἀξιεθῆ τεραστῶς. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέρρεεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τῶν στωϊκῶν προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ἡ φιλοσοφία τῶν στωϊκῶν ὑπέριπτον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετὴν, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ, πλοῦτον, δόξαν, κάλλος, υγείαν περιεφρόνει. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν στωϊκῶν ἦτο γνωστὴ μόνον εἰς τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἐπὶ τοῦ πλήθους ἔμεινε ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ἀπηρθύνετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ὄχι εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπομένως ὁ λαός, ἀφ' οὗ ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἔμεινε χωρὶς ἠθικὸν στήριγμα.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἐξ Ἰουδαίας ἐγκωμιάζον τὰ θέληγτρα μιᾶς νέας θρησκείας, ἣ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ θρησκεία αὕτη ἐκήρυττε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξιν ζωῆς μετὰ θάνατον, ὅπου θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ ἀγαθοί, οἱ ὁποῖοι ἔπασχον εἰς τὸν ἐδῶ βίον, Ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

7. Ὁ Χριστιανισμός.

Ὁ Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βίου του διήλθεν ἀφανῆς εἰς Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας, ἄλλης ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης. Τριακονταετῆς δέ, κατὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἀφανείας. Ἐπὶ τοῖς καὶ ἑμισίον ἔτη διετόξεε τὴν ψηφιοποίηθῆκε ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Παλαιστίνην διδάσκων εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ κηρύττων, ὅτι εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ ἴδιος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ πάσχα ὁμῶς τοῦ ἔτους 33 συνελήφθη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ διαταγὴν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰουδαίων (ἀνώτατον θρησκευτικὸν συνέδριον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως). Δικασθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συνεδρίου καταδικάσθη εἰς θάνατον ὡς βλάσφημῶν, διότι ἔλεγεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ Ῥωμαίου κυβερνήτου Πιλάτου. Οὗτος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀθρότητα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπεχώρησε πρὸ τῶν κραυγῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λόφου παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς. Τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν δημόσιον βίον τοῦ Ἰησοῦ ἐκθέτουσιν εἰς τὰ εὐαγγέλια οἱ μαθηταὶ του. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, τὸ δεύτερον δὲ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅταν ὑβρισθῇ ὀφείλει νὰ συγχωρῇ ἕξ ὅλης καρδίας τὸν ὑβριστήν, ὅτι δὲν πρέπει μόνον νὰ μὴ ἀνταποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ εὐεργετῇ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρὸς τὴν καρδίαν, δηλ. νὰ προσέξῃ ὄχι μόνον εἰς τὰς πράξεις του ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σκέψεις του, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ταπεινότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πενία, ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης θὰ ἀνταμειφθοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Δὲν διέκρινεν οὔτε πλουσίους οὔτε πτωχοὺς, οὔτε ἐλευθέρους οὔτε δούλους, οὔτε Ἕλληνας οὔτε Ἰουδαίους, οὔτε βαρβάρους, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων του. Ἐξύψωνε τὴν πτωχείαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἰσότητα, τὴν ἀδελφότητα, ἀρετὰς ἀγνώστους μέχρι τοῦδε. Τοῦναντίον μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὡς ἀρχήν, ὅτι ἡ ἰσχύς καὶ ὁ πλοῦτος ἐπρώτεον μεταξὺ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἢ πτωχεία ἦτο τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅτι ὁ νικημένος εἶναι νομίμως κτῆμα τοῦ νικητοῦ, ἐπομένως ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν κύριοι καὶ δούλοι, ὅτι τέλος ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡδονὴ τῶν θεῶν.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος. Ὁ Ἰησοῦς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του ἀναστὰς ἐνεφανίθη εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Οἱ μαθηταὶ του ἔγιναν ἀπόστολοι τοῦ εὐαγγελίου καὶ διεσπάρησαν διὰ νὰ διαδώσουν αὐτό. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ ἐσημειώθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ παρουσία ὁμίλου χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν αὐτὴν διηκόλουν δύο τινά, ἡ ἐξάπλωσις εἰς ὅλον τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ᾔδωσεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ ὡμαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ ὄρια μετὰ τῶν λαῶν.

Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸ ὡμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ἀνεξίθρησκον. Ὅταν κατέκτα τοὺς διαφόρους λαούς, ἐδέχετο τοὺς θεοὺς των. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου εἶχεν ἰδρυθῆ ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου διὰ νὰ δέχεται αὐτοὺς. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπίστευον πλέον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοὺς ἱερεῖς τῆς καὶ τὰς τελετὰς τῆς. Ἡ ἀπόδοσις δὲ τιμῶν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο πρᾶξις πίστεως εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως.

Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἐχώριζον τὰ θεῖα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα. Ὁ Χριστὸς εἶχεν εἶπει «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Συμφώνως λοιπὸν μὲ τὸ παράγγελμα αὐτὸ οἱ χριστιανοί, ἂν καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπήκοοι, ἤρνούντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τιμὰς ὀφειλομένας εἰς μόνον τὸν Θεόν. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἐκ τούτου προῆλθον οἱ κατ' αὐτῶν διωγμοί. Ὑπολογίζουσι ὅτι οἱ γενόμενοι διωγμοὶ ἦσαν δέκα.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ἐπὶ Νέρωνος, δὲν εἶχεν ἀκόμη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Νέρων κατηγορήσας τοὺς χριστιανούς, ὅτι εἶχον πυρπολήσει τὴν Ῥώμην καὶ ἔκαυσεν αὐτοὺς ζῶντας ἢ ἔρριψεν εἰς τὰ θηρία. Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἐπὶ ἀσεβείᾳ, διότι δημοσίᾳ ἐφανέρωναν τὴν ἐχθρότητά των πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν.

Ἄλλ' οἱ διωγμοὶ παρήγαγον ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὸ περιμενόμενον. Ἄντι νὰ ἐλαττώνουν, ἠϋξάνον τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν. Εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν τόσον εἶχε διαδοθῆ ὁ χριστιανισμός, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἀποτελοῦντες σύλλογον, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο *ἐκκλησία*. Αἱ διάφοροι δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἐπομένως ἀπετέλουν ὅλοι ὁμοῦ ἀπέραντον σύλλογον ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Εἰς αὐτοκράτωρ ἐννοήσας πόση δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἠθέλησε νὰ τὸν μεταχειρισθῆ καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἦτο ὁ **Κωνσταντῖνος**.

Η ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

1. Κωνσταντίνος ὁ μέγας.

Ὁ *Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ*. Τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας τοῦ Διοκλητιανοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι εἰς αὐτὸ δὲν ἐδίδετο καμμία θέσις εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν αὐτοκρατόρων. Πράγματι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ οἱ δύο Καίσαρες ἔγιναν Αὔγουστοι, ὁ δὲ Γαλέριος ὡς πρῶτος Αὔγουστος, ἀνέδειξε Καίσαρα τὸν Σεβῆρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον, Ἰλλυριοὺς ἀξιωματικούς. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Χλωρὸς εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον, ἄνδρα 31 ἐτῶν, ῥωμαλέον, ἰσχυρὸν καὶ ἐπιτήδειον, ὁ ὁποῖος οὕτω παρημελεῖτο. Τοῦτον ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε κρατήσει ὡς ὄμηρον τῆς πίστεως τοῦ πατρὸς του καὶ εἶχε κατατάξει εἰς τὸν στρατὸν του ὡς ἀξιωματικόν.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ μὴ ἀνεχόμενος τὴν παραγκώνισιν δραπετεύει ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν καὶ διευθύνεται πρὸς τὸν πατέρα του εἰς τὴν Γαλατίαν. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τινα ἐκστρατείαν εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀπέθανεν ὁ πατὴρ του, οὗτος ἀνεκνήρυθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὔγουστος. Ὁ Γαλέριος τότε πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνεγνώρισε μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς Καίσαρα, ἀνεγνώρισε δὲ Αὔγουστον τὸν Σεβῆρον. Ἄλλὰ καὶ ὁ Μαξιμιανός, ὁ ἀρχαῖος συνάρχων τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαξέντιος ἀνεκνήρυθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπηρεολούθησε λοιπόν, ὡς ἦτο φυσικόν, μακρὰ περίοδος ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθη μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σεβῆρου καὶ ἄλλος Αὔγουστος, ὁ Λικίνιος. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ πόλεμοι ἐπὶ τέλους ἐτελείωσαν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ *Κωνσταντῖνου*, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ (306—337).

Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς αὐτοκρατορίας, διότι α') ἐπροστάτευσε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

β') ἴδρυνε νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ γ') ὠργάνωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν.

Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε μητέρα χριστιανήν, τὴν ἁγίαν Ἑλένην καὶ ἐπομένως ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ χριστιανισμὸς παρ' ὅλους τοὺς ἐναντίον αὐτοῦ διωγμούς. Ὅταν λοιπὸν ἐμελλε νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Λέγουσιν, ὅτι πρὸ μιᾶς μεγάλης μάχης, τὴν ὁποίαν συνῆψεν ἐναντίον τοῦ Μεξεντίου πλησίον τῆς

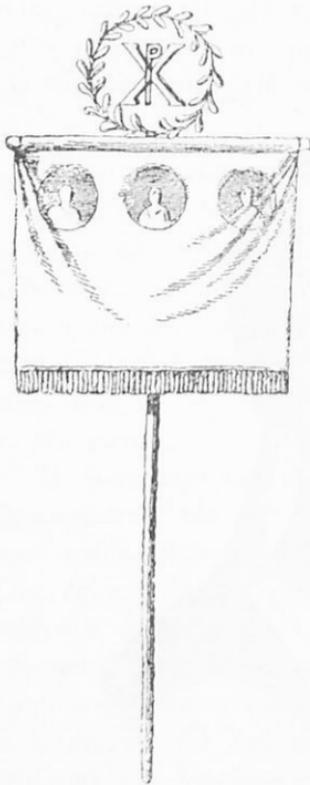

Εἰκ. 15. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.

Ῥώμης, εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν μεσημβρίᾳ φωτεινὸν σταυρὸν μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του πολυαριθμοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀγωνισθοῦν προθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ εἰδικὴ σημαία μετὰ μονόγραμμα ἐκ τῶν γραμμμάτων Χ καὶ Ρ, τὰ ὁποῖα ἐδήλωνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπετέλουν τὸ σύμβολον τῶν χριστιανῶν. Ἡ σημαία αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐν δόρυ διασταυρούμενον μετὰ ξύλον ἐγκάρσιον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκοσμήσατο ὕφασμα προφυροῦν γουσοκέντητον. Ἐπὶ

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος ἦτο προσηρημένον ἐντὸς στεφάνου τὸ μονόγραμμα Χ καὶ Ρ. Ἡ σημαία αὕτη ὠνομάσθη **λάβραρον**. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὕτω κατεσκευάζοντο αἱ χριστιανικαὶ σημαῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔφερον προσέτι κεντημένας τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ πρῶξις αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου ἐνεθουσίασε τὸν στρατόν του ὃ ὁποῖος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελεῖτο ἐκ χριστιανῶν καὶ ἐκέρδισε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ἡ ὁποία ἔκαμεν αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης.

Εἰς. 16 Λάβαρον.

Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος προσεκολλήθη εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ δὲν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον ὅταν ἔμελλε νὰ ἀποθάνῃ. Ὅταν ἔγινε μονοκράτωρ, ἐνήργησε μὲ μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν. Διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ ἔκτισε ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ὅμως ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφαιρεθῆ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς διωγμούς. Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ μεταξὺ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ὅπως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν οἱ μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν. Ὅλοι ἠδύναντο νὰ καταλάβουν ὅλας τὰς δημοσίας θέσεις

καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα, ὅπως καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἀνεξιθρησκίας καθιέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἐνὸς διατάγματος τὸ ὁποῖον ὠνομάζεται **διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** (312). Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὡς θρησκείας δυναμένης νὰ ἀσκήται ἐλευθέρως εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Διέταξε προσέτι νὰ μὴ ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ῥώμης καὶ Ἱεροσολύμων. Ἐκ τῆς τριακῆς πολιτικῆς πολι-

τείας, ἔκαμε δηλ. τὸν χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των διηρέθησαν. Ἐνεφανίσθησαν μεταξύ αὐτῶν αἰρέσεις, δηλ. δοξασίαι ἀντίθετοι πρὸς τὸ δόγμα τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἄρειου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἴσος μὲ τὸν πατέρα Θεόν.

Αἱ διαιρέσεις αὐταὶ ἀνησύχουν τὸν αὐτοκράτορα. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων διὰ νὰ καθορισθοῦν ὀριστικῶς τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (325). Ἡ σύνοδος αὐτὴ ἀπετελέσθη ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἐπιφανῶν ἐν γένει κληρικῶν καὶ ὠνομάσθη *πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος*. Ὑπὸ τῆς συνόδου αὐτῆς παρισταμένου τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὰς συζητήσεις καθωρίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἄρειου κατεδικάσθη, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ κάμῃ σεβαστὴν τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη *ὀρθοδοξία*.

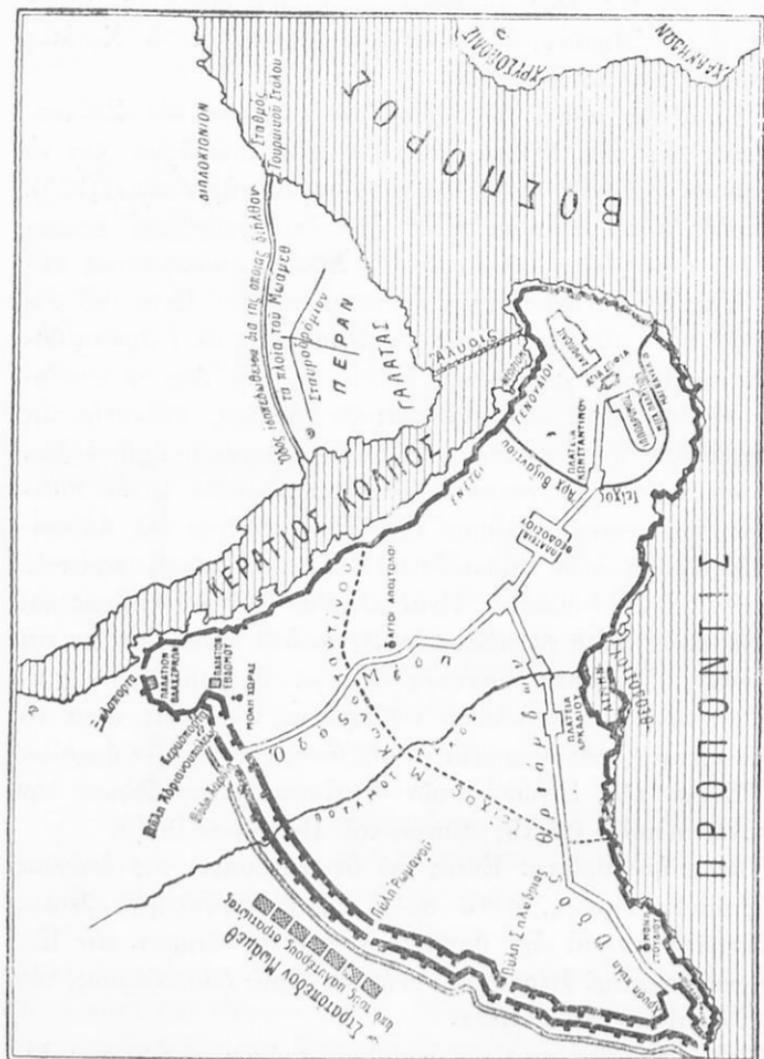
Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διπλοῖ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπεν ἡ πρωτεύουσα νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Γόθων καὶ τῶν Περσῶν. Ἐπρεπεν ὡσαύτως διὰ νὰ θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νέα πόλις, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἡ νέα θρησκεία ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρυσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου (330).

Ἡ θέσις ἦτο ἀρίστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐθεράλευε τὰς ἀνάγκας διὰ τὰς ὁποίας ἰδρῦθη, ἡ νέα πόλις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐκόλος πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ εἶχε θαυμάσιον φυσικὸν λιμένα, τὸν Κερράτιον κόλπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνήγωνε τοὺς δύο κόσμους, τὸν Ἀσιατικὸν καὶ τὸν Εὐρωπαϊκόν.

Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον μὲ ὑδραγωγεία, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράν, ἱππόδρομον καὶ ναοὺς εἰδωλολατρικoὺς καὶ χριστιανικοὺς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠργάνωσε προσέτι ἐκεῖ βιβλιοθήκας καὶ ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ ἔργα τέχνης ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἐκάλεσε νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν νέαν πόλιν

πολλούς εὐγενεῖς Ῥωμαίους καὶ ἔφερε πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν.

Ἡ πόλις εὐθὺς ἀνεπτύχθη θαλασσίως. Συνεκέντρωσεν εἰς

Εἰς. 17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.

ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔγινε τόσον ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ 11 καὶ πλέον αἰῶνας εἰς ὅλας τὰς ἀδιακόπους ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

Ἡ ὁργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ὁργάνωσις τοῦ Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ὁωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνεπλήρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας κατηργήθησαν. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνετίθειτο πλέον, ἔστω καὶ κατὰ τύπους, εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου, ἀλλ' αὐτὸς ἐξέλεγε τὸν διάδοχόν του. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὅμως πλέον ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀσκεῖ τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερὸν. Οἱ ὑπήκοοι ὁμιλοῦν πρὸς αὐτὸν γονατίζοντες.

Τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ὅλας διευθύνουν πέντε ὑπουργοί, οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν τὸ ἱερὸν συνέδριον καὶ ἔχουν τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκπέμπονται ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐκτελοῦνται ὑπὸ ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἕκαστος εἰδικὴν ἐξουσίαν. Τὴν πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχον εἰς αὐτάς οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν εἰδικοὶ ἄρχοντες ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Τὴν οἰκονομικὴν διαχειρίσιν ἄλλοι ὑπάλληλοι.

Διὰ τὴν συντήρησιν ὅμως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐτῆς καὶ τῶν ὑπαλλήλων τώρα ὑπῆρχεν ἀνάγκη περισσοτέρων χρημάτων ἢ ἄλλοτε. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπιβληθοῦν φόροι βαρύτεροι. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τούτων ἦσαν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων εἰς ἐκάστην πόλιν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς συμβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἦσαν ὑπεύθυνα διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ καθωρισμένου φόρου. Πᾶν ἔλλειμμα ἐπεβάρυνεν αὐτούς. Ἀλλ' οὕτως ἡ ὑπηρεσία αὐτή, ἡ ὁποία πρὶν ἐθεωρεῖτο τιμὴ, κατήντησε βᾶρος, τὸ ὁποῖον ὅλοι προσεπάθουν νὰ ἀποφύγουν. Ἐνεκα τούτου ἀργότερα ὑπεχρεώθησαν διὰ νόμου ὅλοι οἱ ἰδιοκτῆται νὰ εἶναι μέλη τοῦ συμβουλίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε μετὰ βασιλείαν 30 ἐτῶν καὶ εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ ἰδέας. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετεροσθμίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὅμως διὰ τὸν ἑλληνισμόν ἡ βασιλεία τοῦ Κων-

σταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πρωτευούσης τοῦ κράτους ἐν μέσῳ χωρῶν ἑλληνικῶν ἐδημιουργήθη ἡ *ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως* καὶ παρεσκευάσθη ἡ ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ ταῦτα ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἱστορία ὠνόμασεν αὐτὸν *μέγαν*, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του μεταξὺ τῶν ἁγίων.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας.

Ἡ αὐτοκρατορία, ὅπως ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε κράτος πολὺ συγκεντρωτικόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις διηύθυνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, μέλλων νὰ ἀποθάνῃ, ἐνόμισεν ὅτι εἷς μόνος ἄνθρωπος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ ὅλον τὸ ἀπέραντον κράτος. Ὅθεν διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν του Κωνσταντίου, Κώνσταντος, καὶ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' οὕτως οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ πάλιν ἐπανελήφθησαν. Κατ' αὐτοὺς ὅλα σχεδὸν τὰ ἄρρενα μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθησαν ἢ ἀπέθανον. Ὁ θρόνος λοιπὸν περιῆλθεν εἰς τὸν μόνον ἐπιζήσαντα ἀνεψιόν του Ἰουλιανὸν (360). Τὸ δὲ χειρότερον κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους διαταράχθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἄρειανοὶ εἶχον ἐπιτύχει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ κατόπιν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἶχε μητρικὴν του γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἔξ ἄλλου εἶχε ζήσει πολὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀσχολούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας. Ἐνεκα τούτου εἶχε θελχθῆ ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευήματος καὶ εἶχε παρασυρθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ῥήτορας νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι ὁ κόσμος μόνον διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμορφωθῆ.

Ὅταν λοιπὸν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔφεραν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ ἐξομώσῃ τὸν χριστιανισμόν. Ἦνοιξε τοὺς ἐγκαταλείμμενους ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἐπανάφερον ὅλας τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην καὶ παραβάτην. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως δὲν ἐπροχώρησεν εἰς αἱματηροὺς διωγμούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας διὰ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιρροήν των. Ἄλλ' ἢ ἀπόπειρα τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἀναζήσῃ. Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς μόνον τρία ἔτη ἐβασίλευσεν. Εἷς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέθανε τὸ 363.

3. Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε χωρὶς κληρονόμους. Ὁ στρατὸς τότε ἐξέλεξε ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰλλυριὸν στρατηγὸν **Οὐαλεντιανόν**· οὗτος δὲ ἀνεκήρυξεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του **Οὐάλεντα**. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως ἐκράτησεν ὁ ἴδιος. Τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα.

Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἤρχισεν ἡ λεγομένη **μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν**, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ **Οὔννοι**, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας προσέβαλον τοὺς Γότθους (λαὸν γερμανικόν), οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας καὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Οἱ Γότθοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς Οὔννους. Μέρος αὐτῶν, οἱ λεγόμενοι **Βηοιγότθοι** (δυτικοὶ Γότθοι), ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσουν πρὸς Ν. Ἐλαβον λοιπὸν τὴν ἄδειαν τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κάτω Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν). Ἄλλ' οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι ἐπέεζον αὐτοὺς καὶ ἔνεκα τούτου οἱ Γότθοι ἐπανεστάτησαν. Ὁ Οὐάλης ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἐνίκηθη παρὰ τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ καταφυγὼν εἷς τινα καλύβην ἐκάθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἤδη νικηταὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τότε ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀποθανόντα Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς του **Γρα-**
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τιανός προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἕξ Ἰσπανίας στρατηγὸν **Θεοδόσιον** καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Θεοδόσιος ἔλθων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρῶτον ἐφρόντισε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Κατόπιν ἤρχισε προσβολὰς ἐναντίον τῶν Γόθων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ περιορισθοῦν πάλιν εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώραν. Συγχρόνως δὲ προσέλαβε πολλοὺς ἕξ αὐτῶν μὲ τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ μισθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους ὡς συμμάχους καὶ ἀπετέλεσεν ἕξ αὐτῶν σῶμα 40 χιλ. βαρβάρων, τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως προητοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς κατόπιν μεγάλας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

4. Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπειρας τοῦ Ἰουλιανοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι διηρημένοι μεταξὺ των. Καὶ ἕξ αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων ὁ μὲν Οὐαλεντινιανός ἦτο ὀρθόδοξος, ὁ δὲ Οὐάλης ἀρειανός. Ἔνεκα τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπ' αὐτοῦ οἱ ὀρθόδοξοι κατεπέζοντο. Ὁ Θεοδόσιος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὀρθόδοξων καὶ ἐδημοσίευσεν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποῖου αἱ ἀποφάσεις τῆς Νικαίας ἐλάμβανον ἰσχὺν νόμου καὶ ἐγίνοντο ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἵρεσις, ἡ τοῦ **Μακεδονίου**, ἡ ὁποία ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε νέαν σύνοδον (381) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθέσασα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπὰ μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα μόνον ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσει προσέτι τὰς ἐκκλησίας ὄλων τῶν αἰρετικῶν καὶ πολυειδῶς κατεπέσει αὐτούς.

Ὅλιγα ἔτη μετὰ ταῦτα συνέβη ἡ περίφημος μετάνοια τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ συνάρχων τοῦ Θεοδοσίου Γρατιανός εἶχε φονευθῆ εἰς τινα στάσιν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστὰς καὶ παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ **Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'**. Ἐν ᾧ λοιπὸν εὗρίσκετο εἰς Μεδιόλανον, πρὸς τακτοποίησιν

τῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως, ἀναγγέλλεται εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἐστασίασε κατὰ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐφόρευσε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Θεοδόσιος παραφερθεὶς ἐκ τῆς ὁργῆς διατάσσει ἀμέσως νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γότθοι ἐξετέλεσαν χωρὶς βραδύτητα καὶ μὲ πολλὴν σκληρότητα. Προεκάλεσαν ἀγῶνας ἵπποδρομικούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λαὸς ἐθεᾶτο αὐτούς, οἱ Γότθοι περιεκύκλωσαν τὸ ἵπποδρομίον καὶ ἐφόρευσαν ὅλους τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς ἀνερχομένους εἰς 7 χιλιάδας.

Ἡ σφαγὴ αὐτὴ προεκάλεσε τὴν κατάπληξιν ὅλων, ὅτε δὲ ὁ Θεοδόσιος προσῆλθεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου νὰ λειτουργηθῆ ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον. Μόλις δὲ μετὰ ὀκτῶ μῆνας ἐπετρόπη εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ὡμολόγησε τὴν μετάνοιάν του. Βλέπομεν οὕτω πόσῃ δύναμιν ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ κληρὸς τῶν χριστιανῶν.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ (391) ὁ Θεοδόσιος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀπηγόρευσε εἰς αὐτούς νὰ προσφέρουν θυσιάς καὶ ἔκλεισε τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε οἱ στρατιῶται ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς καὶ νὰ συντρίβουν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν. Τότε ἐσβέσθη τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπηγορεύθη εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τέλεσις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν διὰ τοῦ Θεοδοσίου εἶχεν ὀριστικῶς θριαμβεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Θεοδόσιος καὶ ὠνομάσθη *μέγας*.

5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεοδόσιος ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου του ἔγινε μονοκράτωρ. Φονευθέντος τοῦ συνάρχοντός του Οὐαλεντινιανοῦ ἐκ τινος στάσεως ὁ Θεοδόσιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν, ἐνίκησεν αὐτούς καὶ ἤνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν (394). Ὁ ἴδιος ὅμως ἀποθνήσκων μετὰ τινος μῆνας (395) διήρесе τὸ κράτος. Ἀφῆκε τὸ μὲν ἀνατολικὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του *Ἀρκάδιον*, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον *Θνώριον*. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν μόλις ἐπέζησεν ἕνα ἀκόμη

αἰῶνα. Κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων εἰς αὐτὸ βαρβάρων καὶ κατελύθη τὸ 476. Τὸ ἀνατολικὸν ὅμως, ἐπειδὴ ἀπετελέσθη ἐκ χωρῶν ἑλληνικῶν, ἔγινε κατὰ μικρὸν κράτος ἑλληνικὸν καὶ διετήρησεν ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα τὴν λαμπάδα τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Δύσειν ἐπεκράτει τὸ σκότος τοῦ μεσαίωonos.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Όταν κατεκτήθησαν υπό τῶν Ῥωμαίων αἱ ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, αὐταὶ ὅλαι ἦσαν ἑλληνικαί. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ' ἀρχάς, αἱ κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων κατόπιν μὲ τὴν διάδοσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον ἐξελληνίσει αὐτήν.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δὲ κυριαρχίας ὁ ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἐνισχύθη πολὺ, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐπολέμησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ καὶ υἰοθέτησαν καὶ ἐκαλλιέργησαν αὐτόν. Τέλος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς πάρα πολὺ συνετέλεσεν ἡ διάδοσις εἰς αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἡ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἡ νέα θρησκεία κοὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς βιβλία ἦτο ἡ ἑλληνική.

Δι' ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχε γίνεи τελείως ἑλληνικόν. Διὰ τὸ νὰ γίνῃ τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ πολιτικῶς κράτος ἑλληνικὸν δὲν ἐχρειάζετο παρὰ τὸ νὰ ἔχῃ ἐν πολιτικὸν κέντρον. Τὸ κέντρον τοῦτο ἐσηματίσθη μὲ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τὴν μετάθεσιν εἰς αὐτὴν τῆς πρωτεύουσας

τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπομένως ὡς ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου ἑλληνικοῦ κράτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος 330, κατὰ τὸ ὁποῖον (1 Μαΐου) ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς Νέας Ῥώμης, ὅπως κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν μετάρθεσιν τῆς πρωτεύουσας του δὲν παρουσιάζεται τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς καθαρῶς ἑλληνικόν.

Ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι συνηγμένον μὲ τὸ δυτικὸν παρουσιάζεται ὡς ῥωμαϊκόν. Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ παρουσιάζεται μόνον ἀφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τὸ δυτικόν. Ἐκτοτε ἔχει μὲν ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον τὸ νέον τοῦτο κράτος ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλος ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι ἑλληνικὸς καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλεῖ, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ἐπίσημον κράτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποχωρῇ, μέχρι οὗ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ τοῦτο τελείως ἐξελληνίσθη.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν αὐτοῦ τὸ ἐπίσημον κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ἐπισήμως οἱ αὐτοκράτορες ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζονται αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν πραγματικὴν σημασίαν. Ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὀνομάζουν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, διότι ἡ λέξις **Ἕλλην** εἶχε χάσει τὴν σημασίαν της καὶ ἐσήμαινε τὸν ὀπαδὸν τῆς παλαιᾶς θρησκείας, μόλις δέ, ἀφ' οὗ παρήλθε πολὺς χρόνος, ἀπέκτησεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν σημασίαν.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Οί διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Ἀρκάδιος** (395—408). Οὗτος ἦτο 18 ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσε μόνον κατ' ὄνομα. Πραγματικῶς τὴν ἀρχὴν εἶχον κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ σύμβουλοί του κατόπιν δὲ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Θεοδόσιος Β'** (408—450), ὁ ὁποῖος ἐλέγετο μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ πάππον, ἡλικίας 8 ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἀνθεμίου, κατόπιν δὲ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας, ἡ ὁποία ἦτο μὲν μεγαλύτερα αὐτοῦ κατὰ δύο μόνον ἔτη ἀλλὰ πολὺ συνετὴ καὶ ἐπιδεξία. Αὐτὴ δὲ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος εἶχε πολὺ ἀσθενῆ χαρακτῆρα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτὴ ἡ **Πουλχερία**, ἡ ὁποία ἔλαβε σύζυγον καὶ συμβασιλέα τὸν στρατηγὸν **Μαρκιανὸν** (450—457). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκ Γότθων στρατοῦ Ἀσπαρ ὁ χιλιάρχος **Λέων ὁ Θραξ** (457—474). Αὐτὸς δὲ πρῶτος ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔκτοτε ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον νὰ ἐπικυροῦται ἡ ἀναγόρευσις τῶν αὐτοκρατόρων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Λέων ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐκ τῆς θυγατρὸς του Ἀριάνης ἔγγονον **Λέοντα τὸν Β'**. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὗτος ἦτο παῖς, ἐγίνε συμβασιλεύς του ὁ πατὴρ του **Ζήνων**, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος βασιλεύς, ὅτε μετὰ 10 μῆνας ἀπέθανεν ὁ υἱὸς του (474—481). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ἡ χήρα βασίλισσα Ἀριάνη ἔλαβε σύζυγον καὶ ἔκαμεν αὐτοκράτορα τὸν ἀυλικὸν ἀξιωματικὸν **Ἀναστάσιον** (481—518). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν **Ἰου-**

στῖνον τὸν Α' (518—527), ὁ ὁποῖος ἦτο μὲν γενναῖος ἀξιωματικὸς ἀλλ' ὄλως διόλου ἀμαθής.

Οὗτος δὲ μετὰ 9 ἔτη ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιὸν του τὸν περιφημον **Ἰουστινιανὸν τὸν Α'.**

Τῆς περιόδου ταύτης τὸ σπουδαιότερον γεγονός εἶναι αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι ἐπέφεραν τὸν τέλειον χωρισμὸν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ.

2. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ **Βησιγότθοι.** Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον **Ἀλάριχον** εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην (396) καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατόπιν δὲ ἐστράφησαν πρὸς Ν. εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ πάντα. Ἰδίως ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν ἐν Ἐλευσίνι ναὸν τῆς Δήμητρος, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν Χριστιανοὶ ἀρειανοί, παρεκινήθησαν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ φανατικὸς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς καὶ ἰδικούς των καὶ ἐντοπίους.

Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου τὸ ἀνατολικὸν κράτος εὐρίσκετο εἰς οἰκτρὰν στρατιωτικὴν κατάστασιν. Ὁ στρατός του ἀποτελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους βαρβάρους Γερμανοὺς καὶ ἰδίως Γότθους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπῆκουον μὲ προθυμίαν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον ὁμοφύλων των. Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους **Στελίχων.** Οὗτος ἦλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ τοῦ Ῥίου εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἠπειρον. Ὁ Στελίχων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ καὶ θά τὸν κατέστρεφεν, ἂν δὲν ἐπενέβαιναν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἀρκαδίου, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Στελίχωνος εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, διώρισαν τὸν Ἀλάριχον διοικητὴν καὶ ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰλλυρικοῦ (ὅλης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου πλὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας) καὶ διέταξαν τὸν

ἠφιοποιήθη ἀπὸ το Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Στελίχωνα νὰ ἀπομακρυνθῆ ἔκ τῆς χειρσονήσου. Ὁ Στελίχων τότε ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ, ὁ δὲ Ἀλάριχος εἰσώρμησεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ ἐνικήθη μὲν ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ἀλλὰ μόνον διὰ χρημάτων ἐπέισθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἔκ τῆς Ἰταλίας.

Ἡ εἰσβολὴ αὐτῆ τῶν Γότθων εἰς Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς ἕνεκα τῆς τότε μεταναστεύσεως τῶν λαῶν. Ὁ Στελίχων διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀνακαλέσει ὅλα τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα ἦσαν πέραν τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Βρεττανίαν. Οἱ εἰς τὰ σύνορα τότε γερμανικοὶ λαοί, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν σλαυϊκῶν καὶ ἄλλων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἀπώθουν οἱ Οὐννοι, εἰσώρμησαν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ οἱ μὲν **Βουργούνδιοι** ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Γαλατίαν, οἱ δὲ **Σουῆβοι, Βανδῆλοι** καὶ **Ἀλανοὶ** εἰς τὴν Ἰβηρίαν, οἱ **Ἀλαμανοὶ** εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν οἱ **Φράγκοι** εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν καὶ οἱ **Ἄγγλοι καὶ Σάξωνες** εἰς Βρεττανίαν. Οὕτω τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν.

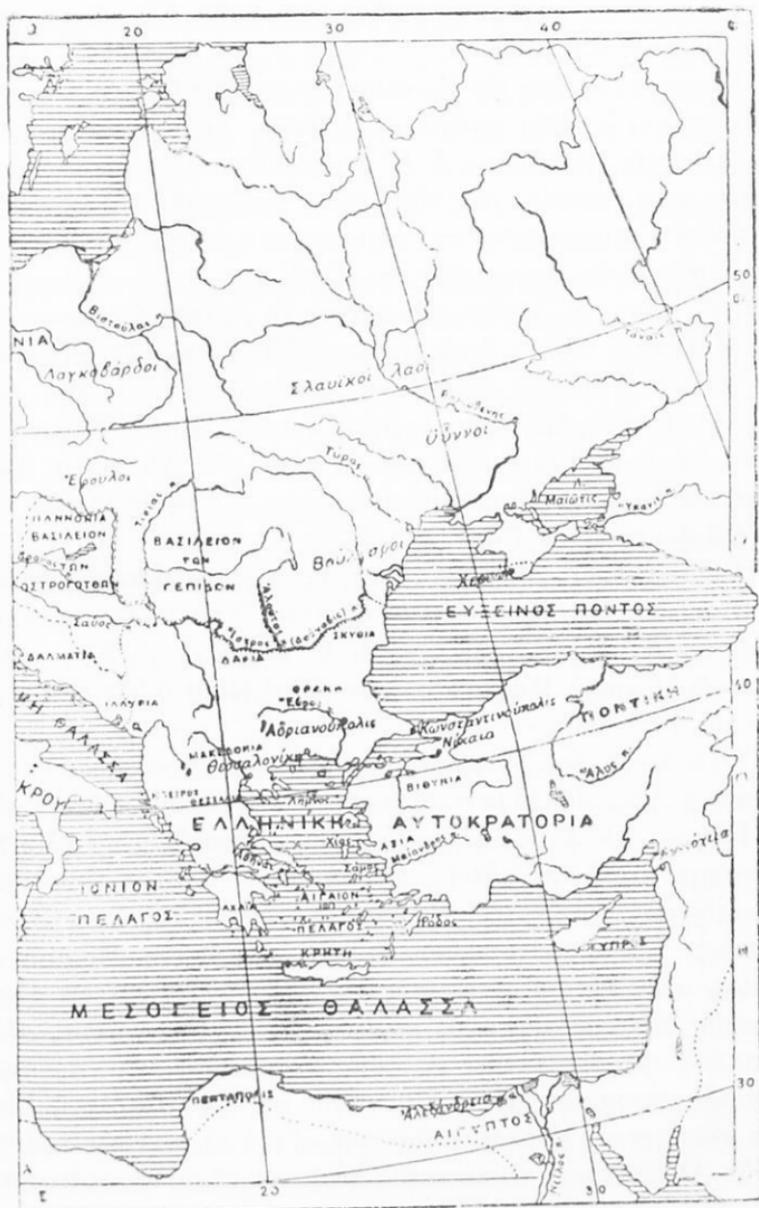
Μ' ὅλα ταῦτα ἡ Ἰταλία, χάριν τῆς ὁποίας ἐγκατελείφθησαν αἱ ἄλλαι χώραι δὲν διέφυγε τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ Στελίχων συκοφαντηθεὶς ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Ἀλάριχος εἰσέβαλε μὲ τοὺς Γότθους του καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐληλάτησεν αὐτὴν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ὁ Ὀνώριος εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν ὄχυρὰν Ῥάβενναν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀδόλφος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ εἰρήνευσεν μὲ αὐτὸν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κατακτήσῃ ὅσας ἤθελε δυνηθῆ χώρας εἰς τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῆ νόμιμος κύριος αὐτῶν.

Πράγματι δὲ ὁ Ἀδόλφος καὶ οἱ Βησιγότθοι κατέκτησαν τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος Βησιγοτθικόν, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐπεξέτειναν καὶ πέραν τῶν Πυρηναίων εἰς τὴν βόρειον Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐάλεντος οἱ Οὐννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ὤρμησαν ἔκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι διεσπάρησαν εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ ἀπώθησαν τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας διαφόρους σλαυϊκοὺς καὶ γερμανικοὺς λαοὺς.

Εἰκ. 18. Χάρτης τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικές.

ἐπιδρομὰς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν κατὰ τὸν δὺν αἰῶνα μ. Χ.

Τώρα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑνὸς αἰῶνος οἱ Οὐννοι ἐνωμένοι με ἀρχηγὸν τὸν **Ἀττίλαν**, ὥρμησαν εἰς τὴν κατὰκτησιν τοῦ κόσμου καὶ ἐξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ κάτω Δουνάβεως, τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ Ῥήνου.

Πρῶτον τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέστη πλείστας ἐπιδρομὰς καὶ ἐνικήθη πολλάκις ὑπ' αὐτῶν. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Θεοδοσίος ὁ Β' ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσὸν καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀττίλαν μέρος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀττίλας ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ ἔναντιον τῶν Ξησιγόθων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νότιον Γαλιαν καὶ τὴν βόρειον Ἰσπανίαν, κατόπιν δὲ νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Μὲ 700 χιλ. βαρβάρους διέβη τὸν Ῥήνον καὶ καταστρέφων τὰ πάντα ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ὁρλεάνης. Τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευε τότε ὁ ἄνεμιος τοῦ Ὀνωρίου **Ὁυαλεντινιανὸς Γ'.**

Ὁ συνετὸς καὶ γενναῖος στρατηγὸς τούτου **Ἀέτιος** μετὸν ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν βησιγοθικὸν στρατὸν ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Εἰς τὴν μεγάλην δὲ μάχην εἰς τὰ **Καταλωνικά** πεδία (μεταξὺ Μάρνη καὶ Σηκουάνα) (453) ὁ Ἀττίλας ἐνικήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ῥήνον.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (454) ἐκινήθη καὶ πάλιν πρὸς δυσμὰς με ἄπειρον πλῆθος βαρβάρων καὶ τώρα εἰσέβαλε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀέτιος μετὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Ἀττίλας προχωρήσας μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης ὀπισθοχώρησεν, ἴσως ἕνεκα ἀσθενείας, ἢ ὁποία ἀνέσκηψεν εἰς τὸν στρατὸν του. Εὐτυχῶς ὁ Ἀττίλας, μόλις ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας ἔδολοφονήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς εὐγενοῦς τινος Βησιγόθου, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς βίας ἔλαβεν εἰς γάμον, κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου του. Ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀττίλα ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀνέπνευσεν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ οὐννικὸν κράτος διελύθη. Οἱ διάφοροι γερμανικοὶ καὶ σλαυικοὶ λαοὶ ἀπεστάτησαν, αἱ δὲ οὐννικαὶ φυλαὶ διηρέθησαν.

Βανδαλικά ἐπιδρομαί. Οἱ Βανδῆλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ 429 με ἀρχηγὸν τὸν **Γιζέριχον** ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατέλαβον ὅλας τὰς ἐκεῖ ῥω-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μαϊκᾶς χώρας. Ἐκτοτε οἱ Βανδῆλοι ὀρμώμενοι ἔξ αὐτῶν ἔκαμνον διαρκῶς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον. Τὸ 455 δὲ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν φιλονεικῶν αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης, ἕνεκα τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπῆλθον μετὰ μεγάλου πειρατικοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ῥώμην (βανδαλισμοὶ) καὶ ἀπήγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Λέων ὁ Α' ἐπεχείρησε (467) μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Βανδῆλοι μὲ στόλον πυρφόρων πλοίων κατέστρεψαν τὸ περισσότερον μέρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν.

Ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Βανδῆλων ἐκ τῆς Ἰταλίας κύριοι αὐτῆς ἔγιναν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐκ Γερμανῶν μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἀνεβίβαζον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης οἷονδήποτε ἤθελον, ἐζήτουν ὅμως πάντοτε καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἐδίδοτο. Ἐπὶ τέλους εἰς ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων αὐτῶν μισθοφόρων, ὁ **Ὀδόακρος**, καθήρσε τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης **Ῥωμύλον Αὐγουστίλον** ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ (476).

Τὸ ἔτος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ῥωμύλου Αὐγουστίλου θεωρεῖται ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἔκτος μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῆ πρὸ πολλοῦ, εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ ὁ Ὀδόακρος ἐξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐπικυριασίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Καὶ ὅτε δὲ μετὰ 31 ἔτη ἄλλος βάρβαρος, ὁ **Θευδερίχος**, ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογόθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Ἰλλυρίας, ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσεν τὸν Ὀδόακρον, ἀνέλαβε καὶ οὗτος τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀργότερα δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θευδερίχου ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς κατέλυσε καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκυβέρνησεν ἀπ' εὐθείας τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ 476 οὐδεὶς πλέον αὐτοκράτωρ διωρίσθη εἰς τὴν Ῥώμην, τὸ 476 ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἔτος τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Οὕτως αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων διὰ τὴν Δύσιν ἀποτελέσματα εἶχον α') τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ β') τὴν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἴδρυσιν πλείστων βαρβαρικῶν κρατῶν γερμανολατινικῶν ἢ καθαρῶς γερμανικῶν.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, ἐκτὸς τῆς εἰσβολῆς τῶν Βησιγόθων, ἐπιδρομῶν τινῶν τῶν Οὐννων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους, καμμίαν ἄλλην βλάβην δὲν ἐπέφεραν· τοῦναντίον αὕτη ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὠφελήθη, διότι τὸ κράτος περιορίσθη μόνον εἰς αὐτὴν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε μορφήν ἑλληνικὴν.

Ἄλλὰ αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἶχον καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν Ἀνατολήν καὶ διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην κατόπιν, ὅτι ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν εἰς ἄλλας μεγάλας μεταναστεύσεις λαῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἴχνη τῶν Οὐννων ἠκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι ἄσιατικοὶ βάρβαροι λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος ἐπέδραμον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρῶτοι δὲ ἐμφανίζονται οἱ **Βούλγαροι**, λαὸς τουρκικῆς ἢ οὐννικῆς φυλῆς.

Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπροχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσίας εἰς τὰς περὶ τὸν Δνεϊστερον χώρας τῆς σημερινῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας. Ἀπὸ ἐδῶ δὲ ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ νὰ προφυλάξῃ δὲ τὴν πρωτεύουσάν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε μέγα τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Προποντίδα Σηλυβρίας μέχρι τῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόλεως τῶν Δέρκων.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ

1. Ὁ Ἰουστινιανός.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ 395 ἐσταμάτησε μὲ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 527. Αὐτὸς εὐθὺς ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν τῶν παλαιῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνὴρ μετριῦ ἀναστήματος μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ῥωμαλέος, συνάμα δὲ πεπαιδευμένος, συνετός, μετριοπαθής, ἐργατικός. Πρὸ πάντων ἦτο ὅμως πολὺ φιλόδοξος. Ἦθελε νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα διὰ νὰ δοξασθῇ. Καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσε διότι εἶχε θαυμαστὴν ἐπιτηδειότητα νὰ εὐρίσκῃ δι' ἕκαστον ἔργον τὸν κατάλληλον ἀνθρώπον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Βελισάριος καὶ Ναρσῆς, ὁ νομομαθὴς Τριβωνιανός, οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὴν λαμπρότητα ὅμως τῆς βασιλείας του πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα. Ἡ Θεοδώρα ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀλλ' εἶχεν εὐφυΐαν μεγάλην καὶ ἔγινεν ὁ πιστότερος σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ κυριώτερον ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπε λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡσυχος ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε σχηματισθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος, πάντοτε ἠνώχλει τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν ἔστειλε μὲ στρατὸν τὸν στρατηγὸν Βελισάριον ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Βελισάριος ἐνίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἔκαμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Ὀλίγον χρόνον ὅμως μετὰ τὸν περσικὸν πόλεμον (532) ἐξερράγη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν στάσις, ἡ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε

νά ανατρέψη τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκ τοῦ θρόνου, ἡ **στάσις τοῦ Νίκα**.

2. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

Ὅπως εἰς τὴν Ῥώμην, ἐτελοῦντο εἰς τὸν ἵππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρματοδρομαίαι καί, ὅπως ἐκεῖ, μεταξὺ τῶν παρακολουθούτων αὐτὰς θεατῶν εἶχον σχηματισθῆ φατρίαι, ὠνομασμένοι ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν ἀρματηλατῶν **Πράσινοι** καὶ **Βένετοι**. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμως αἱ φατρίαι αὐταὶ τοῦ ἵπποδρόμου συνεμορφώθησαν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὀργανώθησαν εἰς δημοτικὸς ὀργανισμούς, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν **δῆμοι**. Οἱ δῆμοι οὗτοι εἶχον τοὺς δημάρχους τῶν καὶ δὲν περιορίζοντο μόνον εἰς τὰς διενέξεις τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ δημοσίας λειτουργίας καὶ ἀπετέλουν εἶδος πολιτοφυλακῆς, αὐτοὶ δὲ καὶ ἀντιπροσώπευον τὸν λαὸν καὶ ἐξέφραζον εἰς τὸν μονάρχην εἰς τὸν ἵππόδρομον τὰ παράπονα τοῦ λαοῦ καὶ παρενέβαινον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Κατήντησαν δηλ. φατρίαι πολιτικάι. Αἱ φατρίαι αὐταὶ τὸ 532 ἀπήτησαν εἰς τὸν ἵππόδρομον παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν παῦσιν μισητῶν τινῶν ὑπουργῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνήθη καὶ τότε αἱ φατρίαι διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν πόλιν, ἐξηρέθισαν τὸν λαὸν καὶ ἐσήκωσαν μεγάλην στάσιν. Ἡ στάσις αὕτη ὠνομάσθη **στάσις τοῦ Νίκα**, διότι οἱ στασιασταὶ εἶχον σύνθημα τὴν κραυγὴν «Νίκα».

Κατὰ τὴν στάσιν τὸ πλῆθος ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ ἐπαρχεῖον καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν ἄνεμον καὶ ἔκαυσαν μέγα μέρος τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς ἐκάη καὶ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε ἐφοβήθη καὶ ἔσπευσε νὰ παύσῃ τοὺς μισητοὺς εἰς τὸν λαὸν ὑπουργούς. Ἄλλ' ὅλαι του αἱ παραχωρήσεις ἀπέβησαν μάταιαι, Ματαία ἐπίσης ἀπέβη καὶ ἡ προσωπικὴ ταπείνωσις τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἵππόδρομον, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸ πλῆθος. Τὸ πλῆθος τὸν ἀπεδοκίμασε μὲ κραυγὰς καὶ συριγμούς. Οἱ στασιασταὶ μάλιστα κατόπιν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἓνα ἀνεπιθὸν τοῦ Ἀναστασίου τὸν Ὑπάτιον. Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπῆλπίσθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ. Ἀλλὰ τὸν ἔσωσεν ἡ Θεοδώρα. Αὐτὴ μόνη ἀντετάχθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ εἶπε τὸ περίφημον «καλὸν σάβανον εἶναι ἡ πορφύρα». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν Ψηφιοποίηθη ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἀποφασιστικότητά της ἡ Θεοδώρα ἔσωσε τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αὕτη ὅμως συγχρόνως συνεννοήθη μὲ τοὺς στρατηγούς Βελισσάριον καὶ Μοῦνδον, πῶς νὰ καταπαύσουν τὴν στάσιν. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπωφεληθέντες ἀπὸ μίαν συγκέντρωσιν τῶν στασιαστῶν εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἔσπευσαν ἐκεῖ μὲ 3 χιλ. πιστοὺς στρατιῶτας, εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸν ἱππόδρομον ἐπετέθησαν κατὰ τῶν στασιαστῶν καὶ ἐφόνησαν ἐξ αὐτῶν τοὺς περισσοτέρους. Ἡ στάσις κατεπνίγη εἰς τὸ αἷμά της. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἡ δύναμις τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ἐθραύσθη.

3. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ,

Ἄφ' οὗ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μὲ τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἔστειρώθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μὲ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεισιν τῶν σχεδίων του.

Κατὰ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν **Ἀφρικὴν**, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Βανδῆλοι καὶ ἔστειλεν ἐναντίον αὐτῶν τὸν Βελισσάριον μὲ στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Βανδῆλους καὶ ὑπήγαγε τὴν χώραν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, τὸν δὲ βασιλέα τῶν Βανδῆλων ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (534).

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισσάριον εἰς τὴν **Ἰταλίαν** (535). Καὶ ἐδῶ ὁ Βελισσάριος ἐνίκησε τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι κατεῖχον αὐτὴν καὶ κατέλαβε μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἀνακαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἄλλη ἀνάγκη παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν (540). Ὁ πόλεμος λοιπὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχαλαρώθη. Μετ' ὀλίγον ὁ Βελισσάριος ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν πόλεμον, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατὸν μαζύ του. Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν νέον στρατὸν μὲ ἄλλον μεγάλον στρατηγόν, τὸν Ναρσῆν. Οὗτος μετὰ πολλὰς μάχας κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Γότθων καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ἰταλίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους (555). Συγχρόνως μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μεσημβρινὴν **Ἰσπανίαν**.

Ἄλλα καὶ οἱ Πέρσαι, ἀφοῦ καὶ δευτέραν φορὰν ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Βελισσάριον δὲν ἠσύχασαν. Τὸ 549 ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὃ ὁποῖος διήρκεσεν 7 ἔτη. Ἐπὶ τέλους ὁμως τὸ 556 ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν.

Τὰ ὄνειρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐκπληρωθῆ. Ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε σχεδὸν τὰ παλαιὰ ὄρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄλλα οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠμπόδισαν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν βορείων συνόρων τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς χάριν αὐτῶν εἶχεν οἰκοδομήσει ὀλόκληρον σειρὰν φρουρίων. Ἄλλα ἐντὸς τῶν φρουρίων τούτων δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀριθμὸς στρατιωτῶν. Ἔνεκα τούτου Βούλγαροι καὶ Σλαῦοι κάμνουν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος καὶ προξενοῦν πολλὰς ζημίας εἰς αὐτό.

4. Εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ φροντίξῃ συγχρόνως καὶ διὰ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Καταγίνεται εἰς μεγάλα εἰρηνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὴν βασιλείαν του περισσότερον ἴσως ἀπὸ τὰ πολεμικά. Ἐκ τούτων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ νομοθετικόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις. Ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν νόμων ἀνέτρεχον εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλους ἐξέδωκαν αὐτοκράτορες ἐθνικοί, ἄλλους ὑπηγόρευσαν Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰς αὐτοκράτορας χριστιανούς. Ἐπομένως ἄλλοι μὲν νόμοι εἶχον καταργηθῆ, ἄλλοι εἶχον περιπέσει εἰς ἀχρησίαν, ἄλλοι εἶχον σωροὺς ἐρμηνειῶν. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς δέκα νομοδιδασκάλους ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ. Οὗτοι ἐξεκαθάρισαν τοὺς νόμους καὶ τὰ διάφορα νομικὰ συγγράμματα καὶ ἔκαμαν τρεῖς νομικὰς συλλογὰς, τὸν *κώδικα*, τοὺς *πανδέκτας* καὶ τὰς *εἰσηγήσεις*. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἐγράφησαν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἄλλα οὔτε ὁ λαός, οὔτε οἱ δικασταὶ ἐγνώριζον πλέον λατινικά. Δι' αὐτὸ καὶ ἀμέσως μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Αὐτοὶ δὲ οἱ νέοι νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (*Νεαγὰι*) ἐξ ἀρχῆς συνετάχθησαν ἑλληνιστί.

Ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι τὰ πολλὰ
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

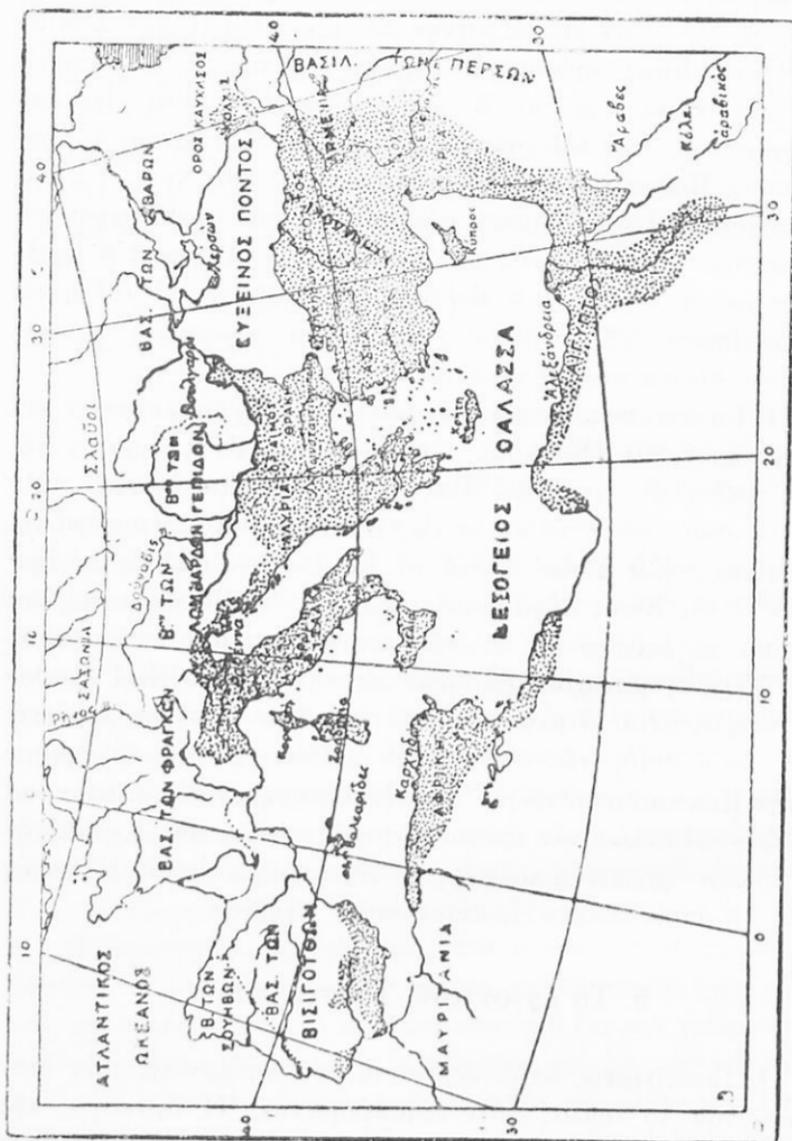
κτίρια τὰ ὁποῖα ἔκαμε. Φρούρια, πόλεις, ναοὶ καὶ μοναστήρια ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους. Ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ μέγας ναὸς τῆς **ἁγίας Σοφίας** εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ἀφιερωμένος ὄχι εἰς ἁγίαν ὀνομαζομένην Σοφίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ πρῶτον εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐκτίσθη ἐκ νέου, διότι εἶχε καὶ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτε ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ πάλιν ἐκάη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνοικοδόμησεν αὐτὸν ἐκ βάθρων μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἐκτίσθη δὲ εἰς 6 ἔτη καὶ ἐδαπανήθησαν 320 περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν διὰ τὰ κτισθῆ καὶ στολισθῆ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς προσέτι ἐφρόντισε διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως διὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος τῆς καλλιεργείας τῆς μετάξης. Ἐως τὴν ἡμέτερον ἢ μεταξὰ ἐκόστιζε πολὺ ἀκριβὰ, διότι παρήγετο μόνον εἰς τὴν Κίναν καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα. Ἀλλὰ οἱ Κινέζοι δὲν ἄφηνον τὰ ἔξαχθοῦν ἐκ τῆς Κίνας αὐτὰ μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς λοιπὸν διὰ τὰ ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν τοῦ μετεχειρίσθη πανουργίαν. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Κίναν. Ἐκεῖ ἔμαθον πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ καὶ, ὅταν ἔφευγον, ἔκρουσαν αὐτὰ αὐτοῦ ἐντὸς τῶν σωληνωτῶν ῥάβδων των καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ ἐκαλλιέργησαν τὸν σπόρον καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἄλλους τὸν τρόπον τῆς καλλιεργείας του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισεν ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ὁποία ἔφερον εἰς αὐτὰς πολὺν πλοῦτον.

5. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποθνήσκων τὸ 565 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διαδόχους του τὸ κράτος πολὺ ἐξησθενημένον. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας ἐξήντησε τοὺς πόρους τοῦ κράτους καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδυνήθη τοῦτο τὰ ἀσφαλισθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βορείων βαρβάρων καὶ τῶν Περσῶν. Τὰ ἄπειρα καὶ δαπανηρὰ οἰκονομικὰ ἔργα ἐξήντησαν

ἀκόμη περισσότερον τὸ κράτος, τὴν δὲ ἐξάντλησιν ταύτην ἠὔρησε παράδοξος συρροὴ πολλῶν φυσικῶν συμφορῶν (λιμῶν, λοιμῶν, σεισμῶν). Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Εἰς. 19. Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Βελισσαρίου καὶ τοῦ Ναρσή περιεποίησαν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλλη-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

νισμοῦ. Αἱ νομικαὶ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐρρῶθιμισαν ἐπὶ αἰῶνας τὰς νομικὰς σχέσεις ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ τέλος κτισθεὶς μέγας ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὄχι μόνον εἶναι τὸ ὀραϊότερον τῆς τέχνης ἔργον ὀλοκλήρου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἔγινε τὸ σύμβολον τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' μέχρι τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἔλαβεν ὀριστικῶς τὸν ἑλληνικὸν του χαρακτῆρα, ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον 4 ἄνδρες: Ὁ **Ἰουστίνος Β'**, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565—578), ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναδειχθεὶς συνάρχων του στρατηγὸς **Τιβέριος** ὁ **Θράξ** (578—582) καὶ οἱ δύο ἀνίκανοι νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γαμβρὸς τοῦ Τιβερίου **Μανρῆκιος** ὁ **Καππαδόκης** (582—602), εἷς ἐκ τῶν ἐγκριτῶν βασιλέων τοῦ κράτους καὶ τέλος κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Φωκᾶς**, ἀνίκανος καὶ τυραννικὸς βασιλεὺς πληρώσας τὸ κράτος συμφορῶν. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνατρέπεται. Οἱ Λογγοβάρδοι, ἔθνος γερμανικὸν ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, ἔκαμαν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ κράτος βαρβαρικόν. Ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιορίζεται εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιορίζεται εἰς τὰ φυσικὰ του ὅρια. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τῆς περιόδου αὐτῆς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκτοπίζεται ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐγκαταλείπεται ἡ ἰδέα, ὅτι ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους πρέπει νὰ εἶναι ἡ λατινικὴ.

Ἄλλα δὲ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι αἱ ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ περσικοὶ πόλεμοι.

Ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαί. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέα φυλὴ βαρβαρικὴ, οἱ **Ἀβαροι**, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὡς οἱ Οὐννοι, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἀβαροι οὗτοι ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους τῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας καὶ ὅλους τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέλαβον τὰς χώρας τῶν Λογγοβάρδων, οἱ

ὅποιοι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἴδρυσαν κράτος ἰσχυρότατον, τὸ ὅποιον ἐξεεινέτο ἀπὸ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μέχρι τῆς Βιέννης.

Οἱ Ἄβαροι λοιπὸν οὗτοι μὲ τὰς ὑποτεταγμένας ἄλλας βαρβαρικὰς φυλὰς διέβαινον τὸν Δούναβιν καὶ ἔκαμνον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν τὸ 556 οἱ Πέρσαι εἶχον κάμει μὲ τὸν Ἰουστινιανόν, διελύθη ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β'.

Οἱ Πέρσαι ἤρχισαν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν διαρκεῖ πολλὰ ἔτη. Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, προχωροῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Φωκᾶς οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Τότε οἱ συνετώτεροι ἐκ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀπετάθησαν εἰς τὸν Ἐξαρχον τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἔστειλε τὸν ὁμόνυμον υἱόν του μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον. Μόλις ἔφθασεν ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναγορεύεται βασιλεύς, ὁ δὲ Φωκᾶς φονεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ (610).

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ὀμμαλέος, εἶχεν ἰσχυράν θέλησιν καὶ προσέτι ἔξοχα στρατηγικὰ προτερήματα. Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (610) ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστικὴ.

Εἰς τὴν Ἱταλίαν οἱ Λογγοβάρδοι ὄλονέν ἐξετείνοντο εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν κάτω Ἱταλίαν. Τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον ἔληλάτουν Ἄβαροι καὶ Σλαῦοι. Εἰς τὴν Ἀσίαν τέλος οἱ Πέρσαι ἔσπειρον παντοῦ τὸν τρόμον καὶ ἠπείλουν νὰ κατακτήσουν ὅλον τὸ κράτος. Τὸ 611 κατέλαβον τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Καισάρειαν. Τὸ 613 κατέλαβον τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἱερὰ πόλις ἐπυροπολήθη, οἱ κάτοικοί της ἐσφάγησαν ἢ μετῳκίσθησαν εἰς Περσίαν, ὁ Πατριάρχης Ζαχαρίας μὲ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν μετεφέρθη εἰς Κτησιφῶντα. Τὸ 615 ἔφθασαν μέγροι τῆς Χαλκηδόνος. Τὸ 619 ἐκυρίευσαν τὴν Ἀγκυραν καὶ τέλος τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία ἦτο ὁ σιτοβολὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ὅμως δὲν ἀπηλπίσθη. Ἠσχισεν ἀμέσως νὰ παρασκευάζεται. Ὁ στρατὸς εὐρίσκετο εἰς μεγάλην παραλυσίαν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Περσῶν εἶχε χάσει τὸ θάρρος του. Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν πρῶτον ἠσχολήθη νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ διοργανώσῃ αὐτόν. Εἰς αὐτὸ τὸν βοηθεῖ ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὄλος ὁ κλῆρος. Θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Συγχρότως δὲ φανατίζουν τὸν λαὸν καὶ ἐξηγοῦν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὸν τίμιον σταυρὸν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πόλεμος λαμβάνει μορφήν θρησκευτικοῦ πολέμου. Καὶ ὁ Ἡράκλειος ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν τοιοῦτον πόλεμον. Ἦτο φανατικὸς χριστιανὸς καὶ εἶχε μεγάλην εὐλάβειαν εἰς μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν πάντοτε εἶχε μαζί του εἰς τοὺς πολέμους. Τὸν φανατισμὸν του δὲ αὐτὸν ἤξευρε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Συγχρόνως μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ στρατοῦ ὁ Ἡράκλειος κατέγινεν εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλαύους. Μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔκαμεν εἰρήνην. Εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς σημερινὰς χώρας των, διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠτοιμάσθη ὁ Ἡράκλειος, ἀφήνει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀντιβασιλέα τὸν ἀνήλικον υἱὸν του Κωνσταντῖνον καὶ ὡς κηδεμόνα αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν ὑπουργὸν Βῶνον, τὴν ἄνοιξιν δὲ τοῦ 622 ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Περσῶν.

2. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸν δὲν εἶχε νὰ κάμῃ μακρὰν ὁδόν. Ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄλοι οἱ λόφοι τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἐκαλύπτοντο ἀπὸ περσικὰ τάγματα. Ἄλλ' ὁ Ἡράκλειος ἐγνώριζεν, ὅτι μὲ τὸν μικρὸν καὶ φοβισμένον ἀκόμη στρατὸν του δὲν ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς ἐχθροὺς ἐπερχόμενος κατὰ μέτωπον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν σχέδιον τολμηρὸν. Μὲ τὸν στόλον του ἔπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα δὲν κατεῖχοντο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐκεῖ ἀπεβίβασε τὸν μικρὸν στρατὸν του εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσσοῦ. Ὅ,τι προέβλεψεν ὁ Ἡράκλειος συνέβη. Οἱ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἀπειλοῦνται τὰ νῶτά των καὶ ὅτι κινδυνεύει ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν χώραν των ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ σπεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ταύρου συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξύ Ἡρακλείου καὶ Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα των, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο μεταξύ αὐτῶν, νικοῦν τοὺς Πέρσας καὶ τρέπουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ τὴν πρώτην αὐτὴν μάχην κατώρθωσεν ὁ Ἡράκλειος νὰ ἀπελευθερώσῃ ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τοῦτο ἐπέρασε τὰς πεδιάδας τῆς Καλπαδοκίας καὶ ἀφήσας τὸν στρατὸν του νὰ διαχειμιάσῃ πλησίον εἰς τὸν Ἄλυν ποταμὸν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (623) ὁ Ἡράκλειος ἀντὶ νὰ τοιαυτῆ, ὅπως
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἦτο φυσικόν, πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ τὰ ἀπελευθερώσει καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ περσικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ 5 χιλ. ἄνδρας ἔπλευσε παραλιακῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐκεῖ συναθροίζει τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν του, παραλαμβάνει πολλοὺς ἐπικουροὺς, ἰδίως Ἀρμενίους καὶ ὀρμᾶ ἐντὸς τοῦ περσικοῦ κράτους.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν **Χοσρόης** τόσον ἐταράχθη ἐκ τούτου, ὥστε ἐτόρπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους του ἀφήνων πόλεις καὶ φρούρια εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ κυριεύει τὴν πρωτεύουσαν Γάζαν καὶ ἄλλας πολλὰς πόλεις. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς, πὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσαι, ἀνταποδίδει τὰ ἴσα καὶ ἐπιστρέφει φορτωμένος λάφυρα τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου πρὸς διαχείμασιν.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (624) ὁ Ἡράκλειος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Ὁ Χοσρόης ἔστειλεν ἐναντίον του τρεῖς στρατοὺς ἐκ διαφόρων διευθύνσεων διὰ τὰ τὸν περικυκλώσουν. Ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε τὰ καταστρέψῃ κάθε ἓνα χωριστά.

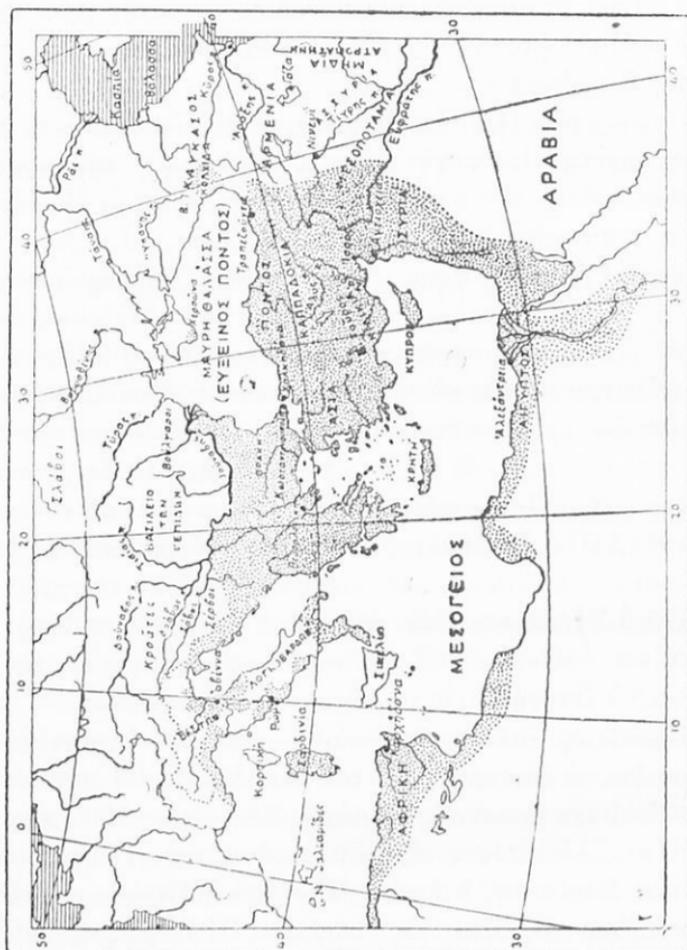
Τὸ 625 ὁ Ἡράκλειος δὲν ἠδηνήθη τὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἐπιθετικὸν του πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ τὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αυτοκράτορος.

Ὁ Ἡράκλειος λοιπὸν ἠναγκάσθη ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν τὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη ἔγινεν εἰς τὸ μέρος ὅπου πρὸ 1000 περίπου ἔτων ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε κατανικήσει τοὺς Πέρσας, παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον τῆς Κιλικίας. Ἐκεῖ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τὴν λαμπροτέραν ἀπ' ὅλας τὰς νίκας του. Οἱ Πέρσαι διεσκορπίσθησαν καὶ διαπεράσαντες τὸν Εὐφράτην ἐπέστρεψαν εἰς κακὴν κατάστασιν εἰς τὴν χώραν των. Ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου καὶ διεχείμασεν.

3. Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Χοσρόης μὲ ὅλας τὰς ἡττας του δὲν κατεβλήθη. Παρεσκεύασε τρεῖς μεγάλας στρατιάς. Ἐκ τούτων ἡ μία ἦτο προσωρι-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σμένη νὰ μείνη εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ υπερασπίζεται τὴν χώραν, ἡ δευτέρα ἔμελλε νὰ ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δὲ τρίτη ἐστάλη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ προχωρήσῃ μέχρι Χαλκηδόνος καὶ ἀπειλήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ὁ περ-

Εἰκ. 20. Χάρτης τῶν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.

σικὸς στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῆς συνεννοήθη μετὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων, ἵνα συγχρόνως καὶ ἐκεῖνος πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου ἔγινε δύσκολος. Ἐν ᾧ ἠτοιμάζετο διὰ νέαν εἰσβολὴν εἰς τὸ περσικὸν κράτος, μανθάνει, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκεῖται ἐπὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ὅτι ὁ Πέρσης ἠφροισινοῦντο ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σαι εὐρίσκονται ἀπέναντι αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ὅλαι αἱ δυνάμεις τῶν Περσῶν θὰ ἠλευθεροῦντο καὶ θὰ ἐπέπιπτον κατ' αὐτῆς. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ εἰς τὸν Ἄλυν ποταμόν, νὰ στείλῃ δὲ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μικρὰν ἐπικουρίαν ἀπὸ 12 χιλ. ἀνδρας. Εἶχεν ἄλλως τε πεποίθησιν εἰς τὸν ὑπουργὸν Βῶνον καὶ τὸν Πατριάρχην Σέργιον, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ἐπιτρόπους του εἰς τὴν πόλιν.

Πράγματι οὗτοι ὄχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀβάρων περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἠτοιμάσθησαν δι' ἀντίστασιν. Ὁ μὲν Βῶνος ἐτακτοποίησε τὰ πάντα πρὸς ἀποκρουσιν πάσης ἐφόδου, ὁ δὲ Σέργιος δὲν ἔπαυσε νὰ προτρέπῃ τὸ πλῆθος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ πολιορκία τῆς πόλεως Θεοτόκος θὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Τότε ἐγένετο ὁ λεγόμενος ἀκάθιστος ὕμνος (χαιρετισμοί), ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἀκόμη τὴν μεγάλην τεσσαρακοστήν. Οὕτως οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀβάρων. Οὗτοι δὲ βλέποντες τὸ μάταιον τῆς πολιορκίας ἔφυγον, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν τὰς πολιορκητικὰς τῶν μηχανάς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη. Τὴν σωτηρίαν της ταύτην οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν προστάτιν τῆς πόλεως Θεοτόκον, πρὸς τιμὴν δὲ αὐτῆς ἐγένετο τότε τὸ ἐπινίκιον:

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
»ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
»ἀναγράφω Σοι ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε... κλπ.

4. Κατασύντριψις τῶν Περσῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολιορκεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ Ἡράκλειος ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄλυνος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπετήρει τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠπέλει τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀφ' οὗ ὅμως οἱ Ἀβάροι ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔστρεψε καὶ πάλιν τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐκ μέρους τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ὁ Ἡράκλειος δὲν εἶχε καμμίαν ἀνησυχίαν.

ἠφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐκ τῶν δύο ἄλλων περσικῶν στρατῶν ὁ εἷς ἦτο προωρισμένος διὰ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας, ὁ δὲ ἄλλος διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἡράκλειον. Ἐναντίον τοῦ τελευταίου ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὁ ὁποῖος καὶ κατετρόπωσε αὐτόν. Ὁ ἴδιος δὲ ἐξεπόρθησεν ὅσα φρούρια κατεῖχοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ Μεσοποταμίαν ὑπὸ τῶν Περσῶν, διὰ νὰ ἔχη τὰ νῶτά του ἐξησφαλισμένα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους (627) εἰσβάλλει εἰς τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐδῶ ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ὅπου εὔρεν ἀμυθήτους θησαυρούς. Τέλος δὲ συνῆψεν ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς ἄλλοτε μεγάλης πόλεως Νινευὶ μεγάλην μάχην πρὸς τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ κατετρόπωσε αὐτόν.

Ὁ Χοσρόης ἔφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ νέον στρατόν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰδίου υἱοῦ του Σιρούου ἐπανεστάτησε καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ Σιρόης καταλαβὼν τὸν θρόνον ἐζήτησεν ἀμέσως εἰρήνην ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον. Ὁ Ἡράκλειος παρεχώρησεν αὐτὴν (628) μὲ ὄρους πολὺ ἐπιεικεῖς.

Κατὰ τούτους ὄρια τοῦ περσικοῦ κράτους ἐγένοντο, ὅπως πρὶν, ὁ Ἀράξης πρὸς Β. καὶ ὁ Εὐφράτης πρὸς Ν., ἀπεδόθησαν δὲ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι καὶ προσέτι ὁ τίμιος Σταυρός, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Κληρὸς καὶ λαὸς ἔσπευσαν νὰ προὔπαντήσουν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τούτων διεπέρασε τὸν Βόσπορον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικῶς, ἐν ᾧ ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν τίμιον σταυρόν, τὸ ἐνδοξότατον τρόπαιον τῶν κατορθωμάτων του. Τοῦτον ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸ ἐπόμενον ἔτος (629) εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἔστησεν εἰς τὴν προτέραν του θέσιν τὴν 14 Σεπτεμβρίου, ἡμέραν καθ' ἣν εἶχε γίνοι ἡ πρώτη ἀνύψωσις αὐτοῦ, ὅτε εὐρέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τῆς ἁγίας Ἐλένης.

Ἀπὸ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς κατασυντριβῆς τοῦ δευτέρου περσικοῦ κράτους ὁ Ἡράκλειος ἀπέκτησε μεγάλην δόξαν. Πρέσβεις ἐκ τῆς ἡφαιματίας ἐκέννησαν τὴν πρῶτην ἐκπαιδευτικὴν Παιδείαν, τῶν

βασιλέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα. Πραγματικῶς τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἡρακλείου ἦτο πολὺ μέγαλον.

Παρέλαβεν οὗτος κράτος συντετριμμένον καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ὅμως κατώρθωσε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τόσον θάρρος καὶ τόσῃν πεποίθησιν, ὥστε νὰ κάμῃ θαύματα. Τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου μόνον μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος κατασυνέτριψε τὸ πρῶτον περσικὸν κράτος, ἤμποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἄλλ' ἡ εἰρήνη, ἡ ὁποία μὲ τόσα αἵματα ἐξηγοράσθη, δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Μετ' ὀλίγον νέος φοβερὸς ἐχθρὸς παρουσιάζεται, οἱ **Ἄραβες**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.
ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

1. Ὁ Μωάμεθ.

Οἱ Ἄραβες ἀνθρωπολογικῶς μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν ἢ καυκασίαν φυλὴν, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν σημιτικὴν. Οἱ Ἄραβες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατοικοῦν εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ εἰς τὰς πρὸς Α. τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐρήμους. Πρὶν ἐμφανισθῆ ὁ Μωάμεθ ἐπίστευον εἰς ἕνα ὑπέροχτον θεὸν ὀνομαζόμενον Ἀλλάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως οὐδεμίαν ἀπέδιδον λατρείαν. Ἐκάστη φυλὴ αὐτῶν ἐλάτρευε διάφορα εἰδῶλα μὲ μορφὴν ἀνθρώπων ἢ διαφορῶν ζώων. Ὅλοι δὲ ἐλάτρευον οὐρανοπετῆ τινα λίθον, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει Μέκκα ἀρχαιότατον ναὸν (Κααβᾶ). Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐπίστευον οἱ Ἄραβες ὅτι εἶχε κτισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ Ἄραβες ἐθεώρουν γενάρχην των. Ἐπίστευον δηλ., ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ, υἱοῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἄγαρ. Ἐνεκα δὲ τούτου ὀνομαζόντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλίται. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινες ἐκ τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὅλους συνήνωσεν εἰς μίαν θρησκείαν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 ἔξ οἰκογενείας ἐπιφανοῦς μὲν, ἀλλὰ πτωχῆς. Ἐπειδὴ ἔχασε τοὺς γονεῖς του εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ποιμὴν. Εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πλουσίας τινὸς χήρας, ἣ ὁποία ἔστειλε κατ' ἔτος καραβάνια εἰς τὴν Συρίαν. Τὴν χήραν ταύτην κατόπιν ἔλαβε σύζυγον, εἰς τὸν γάμον δὲ τοῦτον ὁ Μωάμεθ ὄφειλε καὶ τὴν οικονομικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν τύχην του. Ὡς ἔμπορος περιῆλθεν ὅλην τὴν Ἀραβίαν καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς εἰς αὐτὴν Χριστιανοὺς καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐγνώρισε τὰς θρησκείας των. Ἐκτοτε κατέγινεν εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκ φύσεως εἶχε κλίσιν καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸς εἶχε μορφώσει. Ὅταν λοιπὸν ἔγινε 40

ἐτῶν, παρουσιάσθη εἰς τὴν Μέκκαν ὡς προφήτης κηρύττων, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν νέαν θρησκείαν. Πολλοὶ ἰδίως ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐπιληψία, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπασχε. Πολλάκις δηλ. κατελαμβάνετο ἀπὸ νευρικὰς κρίσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐρρίγει, ὡς ἐὰν εἶχε πυρετόν, ἀνέστρεφε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐξέβαλλεν ἀφροὺς ἐκ τοῦ στόματος καὶ ἔτριξε τοὺς ὀδόντας. Ὅλα ταῦτα ἐθεωρήθησαν, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι συνωμίλει μὲ τὸν Ἀρχάγγελον. Ὅταν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ὀπαδοὶ του ηὔξῃθησαν, οἱ ἰσχυρότεροι Μεκκανοὶ ἠπείλυσαν νὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Μωάμεθ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μέκκας καὶ μετέβη εἰς τὴν ἀντίζηλον τῆς Μέκκας πόλιν, τὴν Μέδιναν (622).

Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ Μωάμεθ (ἐγίρα) ἐθεωρήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ὡς σπουδαῖον γεγονός, διότι διὰ ταύτης ἐσώθη ὁ προφήτης.

Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔγινεν αὕτη, ἐλήφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀρχὴ χρονολογίας καὶ αὐτῆς κάμνουν μέχρι σήμερον χρῆσιν ὅλοι οἱ Μωαμεθανοί. Εἰς τὴν Μέδιναν ὁ Μωάμεθ προσεῖλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἴδρυσεν ἐκεῖ κράτος θρησκευτικόν. Κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μεκκανῶν. Ὁ πόλεμος διήρκεσε πολλὰ ἔτη. Ἐπὶ τέλους (630) οἱ Μεκκανοὶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἄρχοντα.

Ἀφ' οὗ ὁ Μωάμεθ ἔγινε κύριος τῆς Μέκκας, ὅλη ἡ Ἀραβία προσῆλθεν εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ. Ἀπετέλεσεν οὕτω κράτος, τοῦ ὁποίου θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μωάμεθ. Ὅλιγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632.

2. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ.

Θεμελιῶδες δόγμα τῆς νέας θρησκείας ἦτο «εἰς θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης του». Ὁ Μωάμεθ δηλ. ἐδίδασκε τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος, μὴ δεχόμενος τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ τρισυποστάτου αὐτῆς. Ὁ Θεὸς οὗτος, ἔλεγεν, εἶναι ὁ ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην διὰ τῶν προφητῶν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἐθεώρει ἓνα ἐκ τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ διέστρεψαν τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ πίστιν, ὁ Θεὸς ἔστειλεν αὐτὸν (τὸν Μωάμεθ) γένον, τελευταῖον ἐκ

τῶν προφητῶν, ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκε προσέτι, ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ καὶ ἐσχάτη κρίσις. Κατὰ ταύτην οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ (μουσλίμ ἢ μουσουλμάνοι) θὰ κριθοῦν κατὰ τὰς πράξεις των καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν αἰωνίαν ζωὴν εὐτυχή εἰς τὸν Παράδεισον, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ τιμωρηθοῦν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἰωνία κόλασις ἀναμένει μόνον τοὺς ἀπίστους. Οὗτοι, καὶ ἂν εἶναι ἀγαθοί, θὰ τιμωροῦνται αἰωνίως διὰ τὴν ἀπιστίαν των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπιστία τῶν λαῶν προέρχεται ἀπὸ τύφλωσιν, καθήκον τῶν μουσουλμάνων εἶναι νὰ τοὺς φέρουν καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν (Ἰσλάμ). Διὰ τοῦτο κατ' εὐθείαν εἰς τὸν παράδεισον μετέβαινον ἐκεῖνοι οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι ἔπιπτον ἐν πολέμῳ χάριν τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ. Ἄνεκτοὶ ὅπωςδήποτε ἐν μέσῳ τῶν μουσουλμάνων ἦσαν μόνον οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτοι, ἐπειδὴ ἐπίστευον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ πρέπει νὰ προσάγωνται εἰς τὸ Ἰσλάμ διὰ τοῦ λόγου καὶ ὄχι διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ἐγράφετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του, ἐν ᾧ οὗτος ἐδίδασκεν.

Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ οἱ διάδοχοί του ἐσύναξαν καὶ ἐτακτοποίησαν ὅσα εἶχον γραφῆ καὶ ἀπετέλεσαν ἐν βιβλίον, τὸ **Κοράνιον**, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε παρέμεινεν ἀναλλοίωτον ὡς ἱερὸν βιβλίον ὅλων τῶν Μωαμεθανῶν.

3. Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις.

Ὁ Μωάμεθ, ἅψ' οὗ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἀραβίας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν κόσμον, διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Ἰσλάμ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του, διότι ἀπέθανε τὸ 632. Τοῦτο ἐπεχείρησαν οἱ διάδοχοί του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἢ Χαλίφης (διάδοχος τοῦ προφήτου), ὡς ἔλεγον οἱ μωαμεθανοί, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ ἀπὸ τῆς δευτέρας γυναικὸς πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ **Ἀβού Βεκίρη**. Ἐπὶ τῆς διεισοδίας αὐτοῦ ἀρχῆς οἱ Ἀραβες ἐκυρίευσαν μερικὰ φρούρια εἰς τὴν Παλαιστίνην, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Γάζαν Ἰδίως ὁμως οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Ἀράβων ἀρχίζουσιν ἀπὸ τοῦ **Ἰμάμ**, ὁ ὁποῖος ἐξελέχθη χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβού Βεκίρη.

Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἄραβες ἐπετέθησαν συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Περσῶν διήρκεσε 5 ἔτη. Τὸ περσικὸν κράτος κατελύθη μαζὶ δὲ μετὰ αὐτὸ καὶ ἡ Ζωροαστρικὴ θρησκεία. Οἱ νικηταὶ Ἄραβες ἐπέβαλον τὸν Ἰσλαμισμὸν εἰς ὅλην τὴν περσικὴν χώραν. Ὅσοι Πέρσαι ἠθέλησαν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Συγχρόνως μὲ τὴν εἰσβολὴν εἰς τὴν Περσίαν οἱ Ἄραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν τὴν Δαμασκὸν (635). Ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Συρίαν μὲ μέγαν στρατόν. Ἄλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων ἦτο ἀκάθεκτος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνίκηθη ἐπανειλημμένως καὶ μόλις κατόρθωσε νὰ σώσῃ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν τίμιον Σταυρόν. Ἡ ἁγία πόλις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Μέχρι τοῦ 639 τέλος ὅλη ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα κατεκτήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμρουῦ (640—641). Εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας οἱ κατακτηταὶ ἐδεικνύοντο ἐπιεικεῖς. Ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν ἐγίνοντο ἴσοι μὲ τοὺς ἀρχαίους μουσουλμάνους. Δὲν ἠνάγκαζον ὅμως αὐτοὺς νὰ γίνων μωσουλμάνοι. Ἐσέβοντο τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς συναγωγὰς των, ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς ἐλευθέρως νὰ ἀσκοῦν τὰ τῆς λατρείας των. Ἠρκοῦντο δὲ μόνον εἰς μετρίαν φορολογίαν, τὸν λεγόμενον κεφαλικὸν φόρον.

Οὕτως εἰς διάστημα 10 ἐτῶν οἱ Ἄραβες ἔγιναν κύριοι ὅλου τοῦ περσικοῦ κράτους, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αἱ πλουσιώτεραι χῶραι τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις δὲν ἐσταμάτησαν ἕως ἐδῶ. Οἱ τέσσαρες πρῶτοι χαλίφαι ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ἤδρευον εἰς τὴν Μεδίαν, ὅπου ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποθάνει. Ἐζων δὲ βίον ἀπλοῦν.

Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ὁ στρατὸς τῆς Συρίας ἐπανεστάτησε καὶ ἀνεκήρυξε χαλίφην τὸν διοικητὴν τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβίαν** ἐκ τῆς μεγαλυτέρας οἰκογενείας τῆς Μέκκας, τῶν **Ὀμεϊαδῶν**.

Ὁ Μωαβίας ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἤρχισε νὰ ζῆ βίον πολυτελεῆ κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ χαλίφου, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἦτο αἰρεψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

εισώρμησαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἐδῶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Πρὸς Α. δὲ οἱ Μουσουλμάνοι ὑπέταξαν τὰς ὄρεινὰς χώρας τὰς σήμερον ὀναμαζομένας Ἀφγανιστὰν καὶ Τουρκεστὰν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ μέσον τοῦ 7ου αἰῶνος οἱ Μουσουλμάνοι εἶχον σχηματίσει αὐτοκρατορίαν, ἣ ὁποία ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ. Περιελάμβανεν αὕτη τὴν χώραν τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

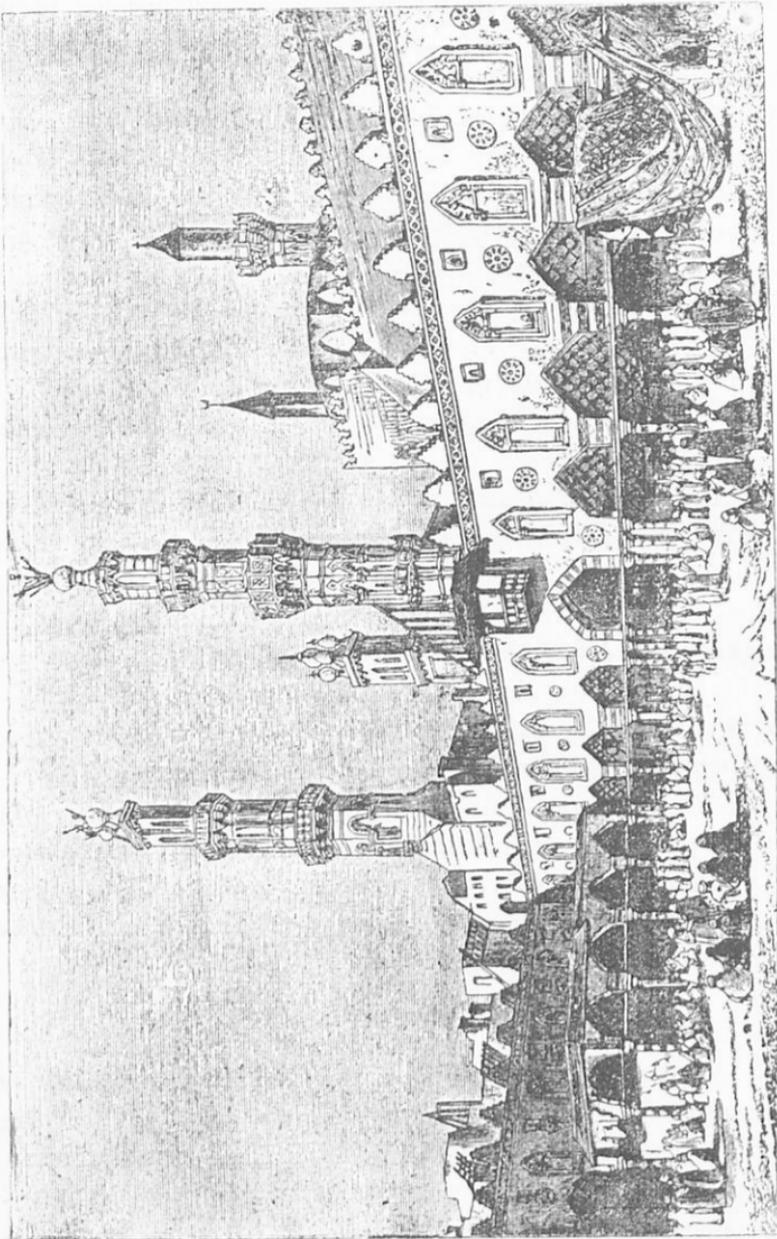
Ἄλλ' ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία δὲν διετερήθη ἠνωμένη. Εἰς ἀπόγονος τοῦ θείου τοῦ Μωάμεθ, ὁ **Ἀβοῦ Ἀββᾶς**, ἐπαναστατήσας ἀνεγνωρίσθη χαλίφης καὶ διὰ δόλου ἐφόνευσε τοὺς Ὀμεϊάδας. Ἐθεμελίωσε δὲ νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη **Ἀββασίδαι**.

Οἱ Ἀββασίδαι ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὸν Εὐφράτην εἰς μίαν νέαν πόλιν, τὴν **Βαγδάτην**. Τότε νεανίας τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὀμεϊαδῶν καταφυγὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κορδοῦνην καὶ ἀνεκηρύχθη χαλίφης. Οὕτως ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ **Χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦνης**, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Χαλιφᾶτον τῆς Βαγδάτης οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠροῦντο ὑπακοὴν εἰς τὸν χαλίφην καὶ ἐκάστη ἐπαρχία ἀπετέλεσε βασιλείον ἀνεξάρτητον. Στρατηγὸς δὲ τις, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Φατιμᾶς, θυγατρὸς τοῦ Μωάμεθ, ἴδρυσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νέαν οἰκογένειαν χαλιφῶν, τὴν τῶν **Φατιμαδῶν**. Αὕτη ἔκαμε πρωτεύουσαν μίαν νέαν πόλιν, ἣ ὁποία ἰδρῦθη ἐκεῖ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, τὸ **Καῖρον** (Νικόπολις).

4. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς.

Οἱ Ἀραβες πρὸ τῶν κατακτήσεων ἔζων βίον πολὺ ἀπλοῦν καὶ πτωχόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλουσίας χώρας τῆς Συρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰσπανίας, ἔλαβον τὰς συνηθείας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Ὁ ἀραβικὸς λοιπὸν πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν τῆς ἀνατολῆς τῶν συνηνωμένων ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ἀράβων Μουσουλμάνων.

Ἡ σημασία δ' αὐτοῦ ἐγκείται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος μετεδόθη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς ὑπὸ τὸ ἀπέραντον

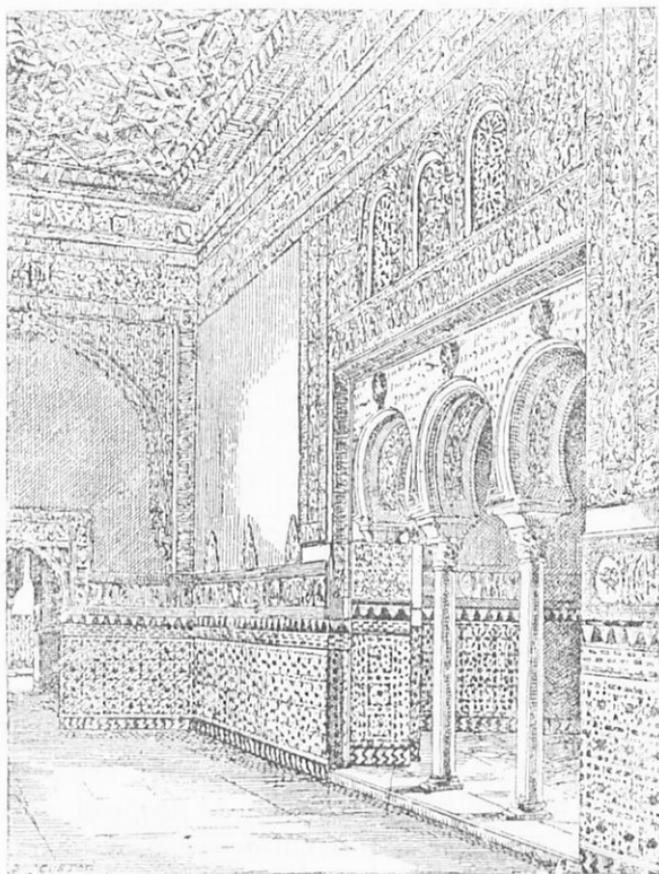

Εἰκ. 22. Τέμενος τοῦ Καΐρου.

κράτος τῶν Ἀράβων καὶ ἐγνωρίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ γεωργοὶ ἐγνώριζον τὴν τέχνην νὰ διευθετοῦν τὸ ὕδωρ καὶ νὰ πο-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τίζουν τοὺς ἀγρούς. Οἱ Μουσουλμάνοι μετέφερον αὐτὴν εἰς ὅλας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθείσας χώρας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὡσαύτως εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον φυτὰ πολὺ διάφορα. Μετέφερον αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Μετέφερον τὸν φοῖνικα μέχρι τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἐφερον τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ

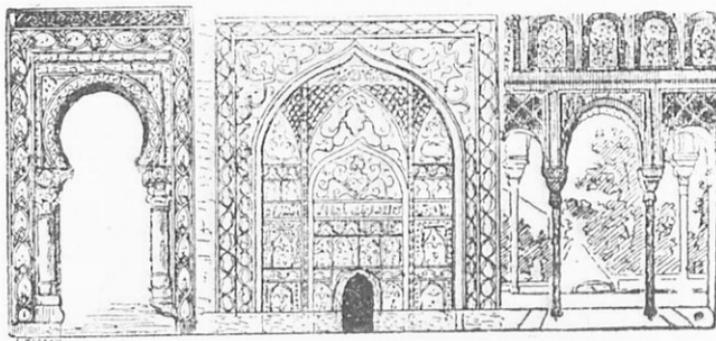
Εἰκ. 23. Αἴθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.

τὴν ὄρουζαν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, μετέφερον τὸν βάμβακα εἰς τὴν Συρίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐν γένει ἐγκλιμάτισαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ φυτὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡσαύτως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Ἀραβες εἶχον εὖρει βιομηχανίας εἰδῶν πολυτελείας πολὺ ἀρχαίας. Ταύτας οὐ-

τοι ἐτελειοποίησαν. Περίφημα ἔγιναν τὰ λινὰ ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ λεπτὰ τῆς Μοσουλῆς (μουσουλῖναι), τὰ βαμβακερὰ τῆς Περσίας, οἱ περσικοὶ μάλλινοι τάπητες καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων κεντήματα μὲ χρυσόν, μὲ ἄργυρον καὶ μέταξαν. Ὡσαύτως περίφημα ἔγιναν τὰ ὄπλα τῆς Δαμασκοῦ, τὰ ἔγχειρίδια τῆς Τολέδης, τὰ δέρματα τοῦ Μαρόκου καὶ τῆς Κορδοῦης. Ὡσαύτως ἡ βιομηχανία τῆς ζαχαρώεως, τῶν ἡδυπότων καὶ τῶν ζαχαροπῆκτων καρπῶν καὶ γλυκυσμάτων, ἐπίσης τῶν μύρων.

Τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἄραβες παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ταύτας δὲ ἀνεπτύξαν πολὺ καὶ ἰδίως τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἄλγεβραν. Ἡ λογοτεχνία τῶν τέλος καὶ ἰδίως ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία.

Ἐκ τῶν τεχνῶν οὔτε ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύ-

Εἰκ. 24.

Εἰκ. 25. Πύλη μὲ

Εἰκ. 26.

Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου

ἀραβουργήματα

Στοῦ ἄραβικῆ.

χθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἡ θρησκεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μουσουλμάνους νὰ ἀναπαριστάνουν ἀνθρωπίνας μορφάς. Ἡ μεγάλη τέχνη αὐτῶν ἦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Αἱ ἀραβικαὶ πόλεις ἦσαν ὅμοιαι μὲ τὰς ἑλληνικάς. Τὰ μνημεῖά των ἦσαν ἰδίως τεμένη (τζαμίια) καὶ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ περισσότερα ἦσαν κατεσκευασμένα μὲ πλίνθους καὶ μὲ ἄσβεστον ὀλίγα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι τὸ **τέμενος τοῦ Ὁμάρ** εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κτισθὲν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος, τὸ **τέμενος τῆς Κορδοῦης** τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τὸ ὠραιότατον **τέμενος τοῦ Καΐρου** τοῦ 10 αἰῶνος. Τὰ ἀνάκτορα τῶν χαλιφῶν ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ βυζαντινὰ καὶ περσικά, ὑπερέτερον ὅμως αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν. Τὰ ἀρχαιότερα

είναι τὸ **Αλκαζάρ τῆς Σεβίλλης* καὶ ἡ **Αλάμπρα τῆς Γρενάδης*. Τὰ ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἕλαφρὰ καὶ κομψά. Οἱ κίονές των, ὅμοιοι μὲ τοὺς περσικούς, εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί, συννοῦνται δὲ μὲ ἀψίδας ἐξόχους. Οἱ τοῖχοι δὲ καὶ αἱ πύλαι τῶν μνημείων εἶναι στολισμένοι μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν στεφάνους ἐκ φυλλωμάτων καὶ μορφὰς γεωμετρικὰς συμπλεγμένας, ἔχουσι δὲ καὶ ἐπιγραφὰς ἀραβικὰς. Τὰ κοσμήματα ταῦτα ὀνομάζονται **ἀραβουργήματα**.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος ἀποθνήσκων τὸ 641 ἀφῆκεν εἰς τοὺς διάδοχους τοῦ τὸ κράτος κολοβωμένον καὶ ἀπειλούμενον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, βορείως ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Εὐτυχῶς ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξε πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἄνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων.

Τὸν Ἡρακλείου διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Κωνσταντῖνος Γ'** καὶ τοῦτον ἀποθανόντα μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ υἱὸς τοῦ **Κώνστας Β'** (642—668), ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν ᾧ ὅμως εὐρίσκετο εἰς τὴν Σικελίαν, δολοφονεῖται ἐκεῖ ὑπὸ τινων συνωμοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεκέρυξαν αὐτοκράτορα ἓνα ἐξ ἑαυτῶν, τὸν Μαζίζιον. Ὁ υἱὸς τοῦ Κώνσταντος Κωνσταντῖνος ἀνακηρυχθεὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐτοκράτωρ σπεύδει μετὰ στόλου εἰς τὴν Σικελίαν, τιμωρεῖ τοὺς συνωμότας καὶ φονεύει τὸν Μαζίζιον. Ὁ **Κωνσταντῖνος Δ'**, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Πωγωνᾶτος**, διότι, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Σικελίας, ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται ὁ πώγων του, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 668 μέχρι τοῦ 685. Ἀνεδείχθη δὲ καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ στρατηγὸς ἱκανός.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Ἰουστινιανὸς Β'** ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπειδὴ ἦτο τύραννος ὤμός, ἐξεγείρει ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου μετὰ δεκαετῆ βασιλείαν (695) ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ στρατηγὸς Λεόντιος καὶ μετὰ νέαν στρατιωτικὴν στάσιν ὁ Τιβέριος Γ'.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Χερσῶνα προσεταιρίζεται ὀπαδοὺς βαρβάρους καὶ ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυριεύει αὐτὴν καὶ καταλαμβάνει ἐκ νέου τὸν θρόνον (706). Τώρα ὁ Ἰουστινιανὸς δεικνύεται ἀκόμη ὠμότερος τύραννος. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολεῖται παρὰ εἰς τὸ νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συν-

τελέσαντες πρότερον εἰς τὴν καθαίρεσίν του, στέλλει δὲ εἰς τὴν Χερσῶνα δλόκληρον στόλον διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι δὲν τὸν ἐπεριποιήθησαν κατὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν του. Ὁ στόλος ὁμως φθιάσας εἰς Χερσῶνα ἀποστατεῖ, ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἐκεῖ ἐξόριστον **Φιλιππικὸν** καὶ φέρει αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν (711). Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑφ' ὄλων φονεύται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φιλιππικὸς μετὰ διετῆ βασιλείαν καθαιρεῖται ὡς ἀνίκανος καὶ ἀναγορεύεται βασιλεὺς (713) ὁ πρωτοασκηρῆτις (βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς) **Ἀναστάσιος Β΄**.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετὰ τρία ἔτη ἀνατρέπει στρατιωτικῇ στάσις καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον ἄσημόν τινα ὑπάλληλον, Θεοδόσιον Γ' (716). Τέλος ὁ ἐκ νέου ἐμφανισθεὶς ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον **Λέοντα Γ'** τὸν **Ἰσαυρον**, ὅστις σφύζει τὸ κράτος.

Τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γεγονότα εἶναι αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἰδίως οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμοι.

2. Αἱ σλαυϊκαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ προσοχὴ τοῦ κράτους ἦτο ὅλη ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου. Συγχρόνως ὁμως καὶ ἄλλοι κίνδυνοι ἠπείλουν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κράτους **Σλαῦοι** ἐπετέθησαν κατὰ τῆς δευτέρας πρωτευούσης τοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης. Εὐτυχῶς ὅλαι αἱ ἔφοδοὶ τῶν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Μόλις ὁμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ σλαυϊκοῦ κινδύνου, νέοι ἐχθροὶ εἰσβάλλουν εἰς αὐτὸ ἀπὸ βορρᾶ, οἱ **Βούλγαροι**. Οὗτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς παρὰ τὸν Δνεϊστερον χώρας τῆς νοτιοδυτικῆς Ῥωσίας. Ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος ἔκαμαν τὰς πρώτας ἐπιδρομὰς τῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

Κατόπιν ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, μὲ αὐτοὺς δὲ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης οἱ Ἄραβοι ἐξησθένησαν καὶ τὸ κράτος τῶν περιορίσθη εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν. Οἱ ὑπ' αὐτοὺς βάρβαροὶ λαοὶ ἐπα-

νεστάτησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Βούλγαροι. Μοῖρα τῶν Βουλγάρων τότε ὑπὸ τὸν Ἀσπαρούχ διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἔγκατεστάθη εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη ἦσαν ἔγκατεστημένοι διάφοροι σλαβικαὶ φυλαί. Ὁ Κωνσταντῖνος μὴ δυναθῆεις νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ με αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα **Βουλγαρία**. Οἱ Βούλγαροι ἀνemiχθήσαν με τοὺς ἐδῶ Σλαύους, ὡς ὀλιγώτεροι δὲ καὶ ἀπολίτιστοι ἔξεσλαβίσθησαν.

3. Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες.

Ὁ φοβερότερος κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἠπείλησε τὸ κράτος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ ἐκ μέρους τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ἔγιναν κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, δὲν ἠσύχασαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπὶ Κώνσταντος κατασκευάζουν στόλον καὶ κυριεύουν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον.

Συγχρόνως εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν πολὺ μέρος αὐτῆς. Ὁ Κώνστας τότε ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτῶν κατορθώνει νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ καὶ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας.

Α'. Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δ' ἐπῆλθον κατὰ τοῦ κράτους ὀρμητικώτεροι. Τώρα εἶχεν ἀνακηρυχθῆ εἰς τὴν Δαμασκὸν χαλίφης ὁ Μωαβίας καὶ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἔστειλε λοιπὸν μέγαν στόλον ἐναντίον αὐτῆς, συγχρόνως δὲ καὶ ἰσχυρὸν στρατὸν κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ στόλου. Οὕτως ἡ πόλις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία αὕτη διήρκεσεν 7 ἔτη (671—678). Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Εἰς τὴν ἐπιτυχῇ αὐτῇ ἄμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ λεγόμενον **ἑλληνικὸν ἢ ὑγρὸν πῦρ**. Τὸ πῦρ τοῦτο εἶχεν ἐπινοηθῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Πρόκλου, τῶρα δὲ ἐτελειοποιήθη Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ *Καλλινίκου*. Συνέκειτο ἕξ εὐφλέκτων ὑλῶν καὶ ἔξεσφενδονίζετο κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἢ διασιφῶνων χαλκῶν ἢ δι' εἶδους τινὸς χειροβομβίδος. Ἡ σύνθεσις δὲ αὐτοῦ παρέμεινε μυστικὴ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπὶ αἰῶνας παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν κατασκόπων. Ἐπὶ τέλος ἡ πολιορκία ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Ἀφ' οὗ εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τὸ περισσότερο μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου κατεστράφη, οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των ὁμως τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου κατεποντίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, ὁ δὲ στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπεχώρησε διὰ ξηρᾶς, κατεδιώχθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μωαβίας ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην ταπεινωτικὴν.

Διὰ ταύτης ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἐτήσιον φόρον ὑπὸ τύπον δώρου.

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Αὕτη ὄχι μόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἔσωσεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔσπευσαν νὰ ἀπονείμουν εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς πόλεως Θεοτόκον καὶ νὰ συνδέσουν τὴν ἑορτὴν αὐτὴν μὲ τὴν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, οἱ δὲ εὐρωπαῖοι ἠγεμόνες, ὡς ἄλλοτε διὰ τὸν Ἡράκλειον, ἔσπευσαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον.

B' Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Οἱ Ἀραβες μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρήτησαν τὰ κατακτητικὰ των σχέδια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ Λεοντίου (697) κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν ὀριστικῶς τὴν βόρειον Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν πολλάκις μέχρι τοῦδε ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν. Ἐπειτα ἐπὶ Ἀναστασίου ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πάλιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἤρχισαν νὰ παρασκευάζουν διὰ τοῦτο μέγαν στρατὸν καὶ στόλον. Ὁ Ἀναστάσιος πληροφορηθεὶς τὰς παρασκευὰς τῶν Ἀράβων προητοίμασεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὴν ἄμυναν τῆς πρωτευ-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ούσης. Διώρισε στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς Λέοντα τὸν Ἰσαυρον. Συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅσα ἠδύνατο τροφίμα. Τέλος ἔστειλε στόλον μὲ στρατὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης διὰ νὰ ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἐτοιμαζομένου ἀραβικοῦ στόλου καὶ κατακαύσῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς κατὰ τὸ ταξίδιον στασιάζει καὶ φονεύει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας. Κατόπιν ἀνακηρύττει αὐτοκράτορα ἐπαρχιακόν τινα ὑπάλληλον Θεοδοσίον καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀναστάσιος μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔφυγεν ἀφήσας τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν στασιαστῶν. Τὸ κράτος τότε περιῆλθεν εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν. Ἐκ τῶν συνεχῶν τελευταίων μεταβολῶν εὐρίσκετο εἰς τελείαν παραλυσίαν. Ἀναρχία φοβερὰ ἐπεκράτει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ ἐξέλιπεν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ Ἀραβες συμπληρώσαντες πλέον τὰς παρασκευάς των εἰσέβαλον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν ὅλοκληρου τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας **Λέων ὁ Ἰσαυρος**.

Ὁ Λέων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸν Θεοδοσίον ὡς αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἀψησχολημένος νὰ σώσῃ τὸ Ἀμόριον ἀπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐπῆλθεν ἀμέσως κατὰ τῶν στασιαστῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησφάλισεν αὐτό, σπεύδει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατατροπώνει τὸν ἀντεπεξεληθόντα κατ' αὐτοῦ στρατὸν τοῦ Θεοδοσίου, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ (717) καὶ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν ἐπικειμένην πολιορκίαν.

Ὄντως δὲν παρῆλθον ἐξ ἡμῶν καὶ ὁ ἀραβικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαχειμάσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διαβαίνει παρὰ τὴν Ἀβυδὸν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου τοῦ 717 στρατοπεδεύει πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀμέσως δὲ κατόπιν καταπλέει πρὸ αὐτῆς μέγας ἀραβικὸς στόλος. Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως διευθύνει ὁ Λέων μὲ σύνεσιν καὶ δραστηριότητα. Διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸν στόλον τῶν ἐχθρῶν καὶ λύει συχνὰ τὸν ἀποκλεισμόν. Οὕτω τὰ τροφίμα ἦσαν ἄφθονα εἰς τὴν πόλιν. Τοῦναντίον οἱ πολιορκηταὶ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν χειμῶνα. Ἐπὶ τέλους ἀφ' οὗ ἐνικηθῆσαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ Ἀραβες ἀναγκάζονται μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους, τὸν Αὐγου-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

στον τοῦ 718 νὰ ἐπιβιβάσουν τὸν ὑπολειφθέντα στρατὸν των ἐπὶ τοῦ στόλου καὶ νὰ ἀποπλεύσουν.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου κατὰ τὸ ταξίδιον κατελήφθησαν ὑπὸ τρικυμίας καὶ κατεστράφησαν.

Διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἐσώθη μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἐσώθη καὶ ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Δι' αὐτῆς ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον, ἔσταμάτησε. Διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἡ μὲν ὀρθόδοξος ἐκκλησία συνέδεσε τὴν μνήμην τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γεγονότος μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὁ δὲ Πάπας Γρηγόριος ἔστειλε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Λέοντα ὅμως δὲν ὀφείλεται μόνον ἡ σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνακοπὴ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἰσλαμικοῦ. Ὁ Λέων ἀκόμη ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε γίνεαι πλέον τελείως ἑλληνικὴ. Ἄλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος καὶ τῆς δυναστείας του, καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν ὁποία ἦτο ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁποῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ 8ου ΑΙΩΝΟΣ

1. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους.

Ἡ μεταβολή τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἑλληνικόν ἤρχισεν ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Ἀρχαδίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ συνεπληρώθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος παύει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἔχη ῥωμαϊκὸν χαρακτήρα καὶ γίνεται χριστιανικὸν ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ὅλοι του αἱ δυνάμεις συγκεντροῦνται περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὀνομάζεται καὶ *Βυζαντιακόν*.

Ὅντως εἰς αὐτὸ τώρα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην, εἰς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, γίνεται καὶ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ αἱ πράξεις τῆς κυβερνήσεως συντάσσονται ἑλληνιστί. Ὡσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν τίτλων προσλαμβάνει τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεύς». Εἰς δὲ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν οἱ λατινικοὶ τίτλοι ἐξελληνίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ αὐτοκρατορία ἔξακολουθεῖ μὲν νὰ ὀνομάζεται Ῥωμαϊκή, ἀλλ' ἡ λέξις *ῥωμαῖος* ἐσημαίνει πλέον *Ἕλλην*.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ κράτος ἐξελληνίζεται, καταλαμβάνει ἡ θρησκεία ἰδιαίχους θέσιν καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου λαμβάνουν θρησκευτικὸν χαρακτήρα, τὰ δὲ θεολογικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρουν ὄχι μόνον τὸν κληρὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὸν λαόν. Ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων συγγέεται μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀπο-

μένει ὁ μόνος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους καὶ καθίσταται πολὺ μεγάλη προσωπικότης, ἡ δὲ ἐπιτροπὴ του εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἶναι πολὺ ἰσχυρά.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε δύο ἰσχυρὰ στηρίγματα, τὰ ὅποια ἐξασφαλίζουν τὴν ὑπαρξίν της καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα της, τὸν *Ἑλληνισμὸν* καὶ τὴν *Ὁρθοδοξίαν*.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ὄρια αὐτῆς περιορίσθησαν. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ χάνονται. Εἰς τὰς πρὸς Ν. τοῦ Δουναβέως χώρας ἐγκαθίστανται Σλαῦοι καὶ Βούλγαροι. Οἱ Ἄραβες κατακοῦν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' οὕτως ἡ αὐτοκρατορία ἀποκτᾷ πολὺ περισσοτέραν συνοχὴν καὶ γίνεται ἰκανὴ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

2. Τὸ πολίτευμα.

Τὸ πολίτευμα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας παρήχθη ἀπὸ τοῦ ὁμαϊκοῦ, ὅπως τοῦτο ἐξευλίχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου αὐτὸς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰσχύς εἰς τὸ μεσαιωνικὸν κράτος εἶναι ἱερὰ καὶ ἀπεριόριστος. Ὁ μόνος ὀπωσδήποτε περιορισμὸς αὐτῆς εἶναι ἡ *κοινὴ γνώμη*. Αὕτη ἐκδηλοῦται διὰ τῆς *συγκλήτου*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχοντας τοῦ κράτους, διὰ τῆς *ἐκκλησίας* διὰ τῶν *δήμων* εἰς τὸν ἱππόδρομον, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ *στρατοῦ*. Ἄλλ' οἱ ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας περιορισμοὶ ἦσαν μᾶλλον ἠθικοί. Μόνον οἱ ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ περιορισμοὶ ἦσαν ὀπωσδήποτε οὐσιώδεις, διότι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα ὁ στρατὸς εἶχεν εἰς χεῖράς του ὄπλον ἰσχυρόν, τὰς στάσεις.

Τὸ ἱερόν καὶ ἀπαραβίαστον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰσχύος συμβολίζεται προσέτι διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐξωτερικῆς παραστά-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σεως. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς πέριξ βαρβάρους λαούς, οἱ ὅποιοι εὐκόλως ἐξεθαμβοῦντο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Παρουσιάζετο λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ φορῶν ἐνδυμασίαν πολυτελῆ, ἡ ὁποία ἔλαμπε ἀπὸ τὰ διάφορα χρώματα, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἡ ἐνδυμασία τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο σχεδὸν ὁμοία μὲ τὴν σημερινὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν. Ἐφόρουν δηλ. χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν (στιχάριον) μὲ ζώνην εἰς τὸ μέσον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ μακρὰν γλαμύδα (σάκκος), ἐπὶ τῶν ὤμων πλατεῖαν ταινίαν (ὠμοφόριον), εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα μὲ σταυρὸν (μίτρα) καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα κόκκινα μὲ χρυσοκεντήτους ἀετούς. Ἐκτὸς τούτων ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκράτουν εἰς τὴν δεξιὰν σκῆπτρον καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν σφαῖραν, ἡ ὁποία παρίστα τὴν γῆν. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰ συμπόσια καὶ τὰς παρουσιάσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρέσβων ἐπεκράτει αὐστηρὰ ἐθιμοτυπία, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτὰς πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατ' αὐτὰς ὁ αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῶν ἀναλαμπῶν τῶν στολῶν, τὰς ὁποίας φοροῦν ὅλοι οἱ περὶ αὐτόν, ἐν μέσῳ τῆς μυθώδους πολυτελείας τῶν ἀνακτόρων, μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐξαστραπτῶν ἐκ τῆς ἐνδυμασίας του παρουσιάζετο ἐπὶ τοῦ θρόνου του ὡς ὄν ὑπεράνθρωπον.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἦτο ἀπαραιτήτως κληρονομικὴ. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως τὸ κληρονομικὸν τῆς βασιλείας ἔγινε συνήθεια ἕνεκα τῆς ἱερότητος, τὴν ὁποίαν προσέλαβε τὸ ἀξίωμα.

Κανονικῶς, ὅταν ὁ θρόνος ἐχόρευεν, ἡ ἐκλογὴ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς πολλάκις μὲν ἀνηγόρευεν αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, πάντοτε ὅμως ἐπεκύρωνε τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλογὴν. Πολλάκις δὲ ἕνεκα πολιτικῆς ἀνάγκης ἀνηγόρευε καὶ ὁ στρατὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Εἴτε ὅμως κληρονομικῶς δικαιώματι εἴτε δι' ἐκλογῆς ἀνηγορεύετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ θρησκευτικὴ στέφῃς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

3. Ἡ θρησκεία.

Ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

αὐτῆς.—Ὁ ἑλληνισμὸς προσέφερεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν δύο ἀνυπολογίστου ἀξίας ὑπηρεσίας : α') παρέσχεν εἰς αὐτὸν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, β') παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἕξοχον ὀργανισμὸν, τὸν ἀστικὸν ὀργανισμὸν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

Ὅντως ὁ χριστιανισμὸς ὀργανώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δημοκρατικῶς, ὅπως ἦσαν ὀργανωμένοι αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικαὶ πόλεις. Ἐκάστης πόλεως οἱ Χριστιανοὶ ἀπετέλουν *ἐκκλησίαν*, ἢ ὁποῖα, ὡς καὶ τὸ ὄνομά της δηλοῖ, δὲν ἦτο ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ ἐκκλησία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δήμων. Ἐκάστη ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούτων αὐτὴν χριστιανῶν ἄνδρας τινάς, οἱ ὁποῖοι ὀνομαζόμενοι *πρεσβύτεροι* ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίᾳ τὰ κοινὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔκρινον ὅλας τὰς μεταξὺ χριστιανῶν διαφοράς, ὅσας οὗτοι δὲν ἠθέλουν νὰ ὑποβάλουν εἰς τὴν κρίσιν δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Τὸ συνέδριον δηλ. τοῦτο τῶν πρεσβυτέρων ἀντεστοίχει πρὸς τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀστικῶν θεσμῶν. Τοῦ συνεδρίου τούτου προϊστατο ὁ καλούμενος *ἐπίσκοπος*, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τοὺς ἀρχοντας τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εὐθὺς μὲν ἐξ ἀρχῆς ὄλαι αἱ ἐκκλησῖαι συνεννοοῦντο μεταξὺ τῶν δι' ἐπιστολῶν ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Βραδύτερον ὅμως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν μεταξὺ τῶν στενότερον δι' *ἐπαρχιακῶν συνόδων*. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐξέδιδον ἀποφάσεις καλονόμενας κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐρρυνθίζοντο τὰ κυριώτερα τῆς πίστεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας.

Τέλος ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπεράνω τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνόδων ἐτέθησαν αἱ λεγόμεναι *Ὀυκουμενικαὶ σύνοδοι*, συνέδρια δηλ. περιλαμβάνοντα ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα συνεκαλοῦντο ὁσάκις ἔκτακτοι ἀνάγκαι τῆς ἐκκλησίας ἀπῆτουν τοῦτο. Οὕτως ὅλη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ γίνῃ μία μεγάλη ὁμοσπονδία πολιτειῶν.

Ἀργότερα οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας (μητροπόλεως), ὁ ὁποῖος ὀνομάσθη *μητροπολίτης*. Πάλιν δὲ μερικαὶ Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μητροπόλεις ἕνεκα τοῦ μεγαλυτέρου πλήθους τῶν εἰς αὐτὰς χριστιανῶν, ἢ ἕνεκα τῶν μεγαλυτέρων μαρτύρων καὶ ἁγίων, τοὺς ὁποίους ἀνέδειξαν, ἐθεωρήθησαν ἀνώτεροι τῶν ἄλλων καὶ ὀνομάσθησαν **ἀποστολικάι**. Τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς **Ῥώμης**, τῶν **Ἱεροσολύμων**, τῆς **Ἀντιοχείας**, τῆς **Ἀλεξανδρείας** καὶ τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**. Τούτων οἱ ἐπίσκοποι προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ τῆς Ῥώμης (Πάπας), διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Κατὰ ταῦτα ὁ πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμὸς ἦτο δημοκρατικὸς. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δύσιν ἡ ἐκκλησία ἔχασε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦτον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Μάλιστα ἀδιακόπως οἱ κατὰ καιροὺς Πάπαι ἐξήτουν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν τῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' αὐταὶ οὐδέποτε ὑπέκυψαν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῶν Παπῶν. Δὲν συνέβη ὅμως ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ἐδῶ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα. Οὐδέποτε ὅμως μέχρι σήμερον ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς τῆς ἀρχῆς.

Ὅντως μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους, κατέλαβεν ἐξέχουσάν τινα θέσιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ὄγμου αἰῶνος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου**. Ἡ δύναμις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἠϋξήθη ἀκόμη περισσότερον κατὰ τὸν ὄγμου αἰῶνα, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ἀπέμεινεν οὗτος ὁ μόνος πατριάρχης εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ κράτους ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως δὲν κατεῖχε μικρὰν θέσιν. Αὐτὸς ἔχρει τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐδέχετο τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι θὰ προστατεύσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ θὰ σέβεται τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦ κλήρου δὲ ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ὄγμου τῆς πρωτεύουσας.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ παράστασις τοῦ πατριάρχου ἐφανέρωνε τὴν δύναμίν του. Κατόκει εἰς μέγαρον πολυτελέστατον πλησίον εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον. Εἶχε τὰ φορεῖά του καὶ τὰ πολυτελῆ ἄρματα του διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἐσύχναζεν εἰς τὸν ἵππόδρομον, ἐφιλοξενηεῖτο εἰς τὸ ἱερὸν παλάτιον καὶ ἀνταπέδιδε τὴν φι-
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λοξενίαν παραθέτων πολυτελῆ γεύματα εἰς τὸ πατριαρχικὸν μέγαρον. Ἐφόρει πῖλον πορφυροῦν μὲ χρυσοπαρούφους ταινίας, ὅπως αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς.

Ἦτο λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ πατριάρχου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀντίρροπον πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους καὶ ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς περιορίζων τὴν παντοδυναμίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀπολυταρχίας.

Ἡ λατρεία.—Ἡ λατρεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἀπλουστάτη. Οἱ χριστιανοὶ συνηθροίζοντο εἰς οἰκίας ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένας καὶ ἐκεῖ ἀπέτεινον μικρὰν καὶ ἀπλῆν δέησιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ συνάμα ἔφερον καὶ ἐκουσίας προσφοράς, μὲ τὰς ὁποίας ἐγίνοντο κοινὰ δεῖπνα τῶν χριστιανῶν ὀνομαζόμενα **ἀγάπαι**. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καὶ παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη νὰ προσελκυσθοῦν ὄχλοι συνηθισμένοι εἰς ποικίλους τύπους λατρείας, ὁργανώθη καὶ ἡ λατρεία συστηματικώτερον καὶ ἐπιδεικτικώτερον. Ἰδρῦθησαν λοιπὸν τότε ἰδιαιτέρα οἰκοδομήματα διὰ τὴν κοινὴν λατρείαν. Τὰ οἰκοδομήματα δὲ ταῦτα ἐκοσμήθησαν μὲ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν Μαρτύρων καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς θρησκείας. Οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπεβλήθησαν εἰς ἱεραρχίαν καὶ ἐνεδύθησαν μὲ ἐνδύματα μεγαλοπρεπῆ. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀκολουθίαι ἔγιναν μακρότεραι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐορτῶν ηὔξηθη. Ἐκτὸς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἐορτῶν (Χριστουγέννων, Ἀναστάσεως κλπ.) καθ' ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ μνήμη ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἁγίων.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἡ λατρεία δὲν ἀπηυθύνετο μόνον πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ εἰς αὐτὰς τὰς εἰκόνας των, πολλὰς τῶν ὁποίων ἐθεώρουν θαυματουργούς. Ὡσαύτως θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου θαυματουργὸς δύναμις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὰς μαντείας καὶ τὰς ἐπωδούς.

Οὕτω τὴν πίστιν διεδέχθη ἡ δεισιδαιμονία, ἡ ὁποία ἔφθειρε τὸ ἠθικὸν ἐλατήριον τοῦ ἔθνους, τὴν θρησκείαν.

Ὁ μοναχισμὸς.—Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ πολλοὶ ἄνθρωποι παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐκπληρώσουν αὐστηρότερον τὰς παραγγελίας τῆς νέας θρησκείας ἀπεχώρουν ἀπὸ τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου καὶ ἔζων βίον μακρὰν

τῶν πόλεων εἴτε μόνοι εἴτε πολλοὶ ὁμοῦ. Ὁ μοναχικὸς αὐτὸς καὶ ἀσκητικὸς βίος μὲ τὰς ἐξόχους ἀρετάς, πρὸ ἀνέπτυξαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν τούτων, συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν στερέωσιν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγαθὰ προέκυψαν ἀπὸ τὸν θεσμόν τοῦτον.

Πολλαὶ ψυχαὶ πληγωμέναι ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ βίου εὖρον θεραπείαν εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ὀδοιπόροι εἰς αὐτὰ εὖρον καταφύγιον. Ἐν καιρῷ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς αὐτὰ κατέφυγον τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους αὐτὰ ἀνεδείχθησαν οἱ προμαχῶνες τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ μοναχισμὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐξώκειλεν εἰς πολλὰ ἄτοπα. Τὰ μοναστήρια ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν διὰ πολλῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων ἀφιερωμάτων τῶν εὐσεβῶν. Ὁ βίος εἰς αὐτὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀσκητικὸς καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ματαιότητας τοῦ κόσμου, τὸ δὲ χειρότερον χιλιάδες νέων συνέρρεον κατ' ἔτος εἰς αὐτὰ ὄχι ἔνεκα εὐσεβείας, ἀλλὰ διὰ νὰ ζοῦν βίον χωρὶς ἀσχολίας καὶ ἐνίοτε ἀκόλαστον. Ἐκ δὲ τούτου τὸ μὲν δημόσιον ταμεῖον ἔστερεῖτο πόρων, διότι τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητα, ἡ δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἔστεροῦντο βραχιόνων.

4. Τὰ στρατιωτικά.

Ἡ στρατολογία.— Ὅπως ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο ἐν μέρει ἐκ τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὴν πᾶς πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Ἀλλ' οἱ στρατοί, τοὺς ὁποίους παρεῖχεν ἡ ἐγχωρία αὕτη στρατολογία, ἦσαν ἀνίσου ποιότητος. Οἱ τραχεῖς χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, οἱ ῥωμαῖοὶ ὄρεινοὶ τῆς Καππαδοκίας, τῆς Ἰσαυρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας ἦσαν θαυμάσιοι στρατιῶται. Κατετάσσοντο ὅμως εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἄλλοι μικροτέρας ἀξίας. Διὰ τοῦτο λίαν ἐνωρὶς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐδέχθη, ὅπως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑποχρέωσης καταβάλλεται ὑπὸ τῶν τοιούτων φόρος τις. Ἐξ ἄλλου παρὰ πολλὰ ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας φαίνεται, ὅτι παρεχωροῦντο ὑπὸ διαφόρους δικαιολογίας.

Οὕτως ἐξηροῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς βασιλικὰς ὑπηρεσίας, οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ εἰς τινὰ μέρη οἱ γεωργοί, διὰ νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Ἐπειτα ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπική. Ἐπομένως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ μέσην κοινωνικὴν τάξιν δὲν ἐστρατεύοντο, εἰ μὴ ἂν ἦσαν ἀξιωματικοί. Οἱ ἄλλοι ἔδιδον εἰς τὸν στρατὸν ἀντικαταστάστας.

Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ ἐθνικὴ στρατολογία δὲν ἐπῆρκει διὰ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐνισχύεται ὁ ἐθνικὸς στρατὸς διὰ μισθοφόρων. Τοιούτους δὲ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ σύνορα βαρβάρους, οἱ ὅποιοι προθύμως προσέφερον ἀντὶ μισθοῦ τὰς ὑπηρεσίας των. Ὁ βασιλεὺς ἀντήμειμεν αὐτοὺς καλῶς, διένεμε δὲ εἰς αὐτοὺς προθύμως ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ καὶ γαίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ ὄπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ. Ὁ οὕτω ἀποτελούμενος στρατὸς δὲν ἦτο πολυάριθμος. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἐκστρατείας δὲν ὑπερέβη τὰς 200 χιλ. ἀνδρῶν. Ἄλλ' ὅμως ἦτο ἐκλεκτός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Ὁ ὄπλισμός του ἦτο ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ῥωμαϊκόν. Ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ θώρακος (λωρίκιον), τῆς περικειφαλαίας (κάσις), τῶν κνημίδων, τῆς ἀσπίδος (σκουτάριον), τοῦ ξίφους (σπαθίον) καὶ μικρᾶς λόγχης (κοντάριον). Ἐκτὸς τῶν οὕτω βαρῶς ὄπλισμένων πεζῶν καὶ ἵπλέων ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ πεζικόν καὶ εἰς τὸ ἵππικόν οἱ ἔλαφροῦς ὄπλισμένοι, οἱ τοξόται.

Ὁ στρατὸς μὲ τὴν τραχεῖαν καὶ συνεχῆ ἄσκησιν εἶχε γίνει θαυμάσιον ὄργανον πολεμικόν, σταθερὸν καὶ εὐκαμπτον. Πρὸ πάντων ὅμως ἔκαμνεν αὐτὸν ἀήττητον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. Εἶχον τὴν πεποίθησιν οἱ στρατιῶται ὅτι μάχονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ἐκ τούτου ἦντιλον θάρρος μέγιστον.

Ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας. Ἐκτὸς τοῦ κινητοῦ τούτου στρατοῦ, ὁ ὅποιος ἐχρησίμεινε διὰ τὰς ἐκστρατείας, ὑπῆρχε καὶ ὁ στρατὸς τῶν συνόρων. Διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας οἱ Ἕλληνες ἐξ ἀρχῆς ἐμιμήθησαν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐγκατέστησαν μονίμως κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ἰσχυρὰ σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὅποια ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ φρουροὶ οὗτοι τῶν συνόρων (ἄκρων) ὠνομάζοντο **ἀκροῖται**. Οὐ-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τοι ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας ἐλάμβανον γαίας εἰς τὰς ὁποίας ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ἀπέβαινον λοιπὸν οὗτοι στρατιῶται καὶ ἄποικοι. Τὸ κύριαν ἔργον των ἦτο νὰ κατέχουν τοὺς ὄχρυσους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο σκεπασμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὰ φρούρια ταῦτα ὑπῆρχον μὲν ἀπὸ τῆς ὁωμαϊκῆς ἐποχῆς, τώρα ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ταῦτα ἐσημαίτιζον τὰ μὲν κατόπιν τῶν δὲ ἀλληλοδιαδόχους φραγμοὺς καὶ προσέφερον ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς ἄσυλον εἰς τοὺς πληθυσμοὺς.

Εἰς τὰ φρούρια λοιπὸν ταῦτα στηριζόμενοι οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἐπέβλεπον τοὺς ἐχθροὺς, ἀπέκρουον τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ὑπεστήριζον τὴν χώραν, ἄλλοτε μὲν ἐπιτιθέμενοι, ἄλλοτε δὲ ἀμυνόμενοι. Ἡ βυζαντινὴ ἐποποιΐα ἔχει δοξάσει τὸν ἐλευθέρου βίον τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ *Διγενῆ Ἀκριτα*, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῶν ἡρώων τούτων. Εἰς αὐτὸ ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρεία τῶν ἀκριτῶν, ὁ πατριωτισμὸς των καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν φρουρίων τούτων τῶν συνόρων καὶ ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν καλῶς ὠχυρωμέναι. Περιεβάλλοντο ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ παχέων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων οἰκοδομημένων κατὰ διαστήματα. Ὁ ὅλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλωτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ συνήθως ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφος.

Ἰδέαν τῶν τειχῶν τούτων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ἡμᾶς τὰ παλαιὰ μοναστήρια, ἰδίως τὰ τοῦ ἁγίου Ὁρους. Μὲ τοιαῦτα τεῖχη ἦσαν ὠχυρωμέναι ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη κλπ. καὶ πρὸ πάντων ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ μεγαλύτερον προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ καρδιά αὐτῆς, ἡ θεοφύλακτος πόλις. Πολλάκις κατὰ τὴν ὑπερχιλιετῆ ἱστορίαν του τὸ κράτος ὅλον ἐχάθη καὶ περιορίσθη εἰς μόνην αὐτήν. Ἐν τούτοις αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ καὶ σώσῃ αὐτό. Ὅλαι αἱ ἀδιάκοποι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαὶ ἐθραύοντο πρὸ τῶν τειχῶν της.

Ὅντως ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο θαυμασία. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς της ηὔξηθη τόσον, ὥστε τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408—450) ἔγιναν νέα εὐ-
 ρύτερα τείχη. Ταῦτα ὄχι μόνον ἠδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυ-
 σμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν μὲ τοιοῦ-
 τον τρόπον, ὥστε νὰ κάμουν τὴν πόλιν ἀπόρητον ἀπὸ ξηραῶς,
 ὀπόθεν αὕτη ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ. Ὁ ἀπὸ ξηραῶς ἐρχόμενος
 ἐχθρὸς κατὰ πρῶτον εὐρίσκετο ἐνώπιον βαθείας τάφρου, τῆς
 ὁποίας ἢ πρὸς τὴν πόλιν πλευρὰ ὑπερησπίζετο διὰ θωρακίου.
 Μετὰ τὴν τάφρον ὑπῆρχε χῶρος ἐλευθέρου, εἰς τὸν ὁποῖον ἠμύ-
 νετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν.

Ἔπειτα ὠρθοῦτο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, μετὰ τὸ ὁποῖον
 ὑπῆρχεν ἔκτασις εὐρεία, ἱκανή, ὥστε νὰ κινῆται ἐλευθέρως ὁ
 στρατὸς εἰς αὐτήν. Τέλος ἠκολούθει τεῖχος κατὰ 1 1/2 ὑψηλότερον
 καὶ κατὰ δύο παχύτερον τοῦ πρώτου μὲ 24 πύργους ἐπ' αὐτοῦ.
 Ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἦσαν ἀπλᾶ. Ἡ εἴσοδος
 ὅμως τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσεως. Τὰ
 τείχη ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἀνανεούμενα
 καὶ συμπληρούμενα διειρηθήσαν μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς
 αὐτοκρατορίας καὶ ἐν μέρει σφύζονται ἀκόμη, διότι καὶ οἱ Τοῦρ-
 κοὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφρόντιζον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν
 καλῇ καταστάσει, Ἀποτελοῦσι δὲ ἐν ἑκ τῶν ὠραιότερων μνημείων
 τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅλων τῶν χρόνων (εἰκ. 17).

Τεράστια τέλος ὑλόγειοι δεξαμεναὶ σκεπασμένα μὲ θόλους,
 τοὺς ὁποίους ὑπεβάσταζον ἑκατοντάδες κιόνων, ἀπέκλειον τὸν
 φόβον νὰ ἐξανασθῶν ποτὲ οἱ πολιορκούμενοι εἰς παράδοσιν
 ὑπὸ τῆς δίψης.

Ὁ στόλος. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ὁ στόλος τῆς
 αὐτοκρατορίας ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν καὶ μέχρι τῆς
 ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς μεσογείου. Τὰ
 πληρώματα αὐτοῦ ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν θαλασσινῶν λαῶν τῶν
 ἀσιατικῶν ἀκτῶν, τῶν νήσων καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Οἱ
 δὲ ναύσταθμοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι
 ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν
 κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων.

Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ **κάραβοι**. Τὰ συνη-
 θέστερα ὅμως καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ **δρομώνες** μὲ πλήρωμα
 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 στρατιῶται. Πλὴν αὐτῶν
 ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον
 130—160 ἀνδρες.

Τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὄπλισμὸν θαυμασίον, ὃ ὁποῖος ἐνισχύετο πολὺ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

5. Τὰ οἰκονομικά.

Ὁ πλοῦτος τῆς αὐτοκρατορίας προήρχετο ἐκ δύο πηγῶν α') ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ β') ἐκ τῆς γεωργίας.

Ἐμπόριον, βιομηχανία. Ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς της, ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἦτο προωρισμένη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου ἐμπορίου. Εὐρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου συννεοῦνται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ὅπου κατέληγον ὅλαι αἱ τότε μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνεχώρουν αἱ ὁδοί, αἵτινες ὠδήγουν κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας ἐκεῖ καὶ πέραν ἀκόμη εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁμοίως ἤρχιζεν ἡ μεγάλη ὁδός, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς μεγάλης Ἐγνατίας ὁδοῦ διέσχιζε τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Δυρραχίου συνδέουσα τὴν Ἀδριατικὴν μὲ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ αὐτοκρατορία διὰ μὲν τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας εὐρίσκετο εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ποταμίων ὁδῶν τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος, αἱ ὁποῖαι εἰσδύουν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑρῶσιαν, διὰ δὲ τῆς χώρας τῶν Λαζῶν (Κολχίδος) καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦτο κυρία τῶν ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν ἐτελείωνον αἱ ὁδοὶ τῶν καρabanίων, τὰ ὁποῖα συνέδεον τὴν ἐσχάτην Ἀνατολὴν μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐφράτου καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν, αἵτινες ὠδήγουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν Κεϋλάνην, ὅπου συνεσφωρεύοντο τὰ πλοῦτα τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου τὸ κράτος εἶχε λιμένας θαυμασίους, κέντρα διὰ τὰς ἀνταλλαγὰς, ὅπου συνέρρεον ἐμπορεύματα καὶ ἔμποροι τοῦ κόσμου ὅλου τοιοῦτοι ἦσαν :

Ἡ **Ἀλεξάνδρεια** τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ἐξῆγε τὰ πλούσια Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

δημητριακά τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ ἐδέχετο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Οἱ λιμένες τῆς Συρίας, ὅπου τὰ κοραβάνια ἔφερον τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς Συριακῆς βιομηχανίας, ὑάλινα σκευῆ, λεπτὰ ὑφάσματα, κεντήματα, κομψοτεχνήματα, προσέτι κοράλλια καὶ οἶνους.

Οἱ λιμένες τῆς Μ. Ἀσίας *Ταρσός*, *Ἀττάλεια*, *Ἐφεσος*, *Σμύρνη*, *Φώκαια* καὶ εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ *Τραπεζοῦς* καὶ ἡ *Χερσών*. Ἡ Χερσών ἰδίως εἶχε τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου μὲ τοὺς Πιτσηνέγους, Χαζάρους καὶ Ῥώσους. Αὐτοὶ ἐκόμιζον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάριον καὶ τὸν σῖτον καὶ ἠγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κομψοτεχνήματα καὶ πλούσια ὑφάσματα.

Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος τὸ *Ναύπλιον*. ἡ *Κόρινθος*, αἱ *Πάτραι*, αἱ *Ἀθῆναι* ἡ *Χαλκίς*. Εἰς αὐτὰς ἤρχοντο νὰ ἀγοράζουσι τὰ μεταξωτὰ τὰ κατασκευαζόμενα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, ὁ *Αὐλών*, τὸ *Δυρράχιον*, καὶ ἡ *Κέρκυρα*.

Ἡ *Θεσσαλονίκη* ἦτο τὸ σπουδαιότερον οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ κράτους μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐξ αὐτῆς κατ' ἀνάγκην διήρχετο ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατηρθύνετο πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ αὐτὴ ἦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαβικοὺς λαούς. Κατ' ἔτος περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, δηλ. κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐγίνετο ἐκεῖ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλιάκμονος περίφημος ἐμπορικὴ πανήγυρις. Εἰς αὐτὴν συνητῶντο οἱ Ἕλληνες καὶ Σλοῦοι, Ἴταλοὶ καὶ Ἴσπανοί, Κελτοὶ καὶ ἄνθρωποι ἐκ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀκτῶν τοῦ ὠκεανοῦ. Τὰ ἐκεῖ ἰδρῦόμενα πρόχειρα καταστήματα ἦσαν πλήρη διαφόρων ἐμπορευμάτων.

Τέλος ἡ *Κωνσταντινούπολις* ἦτο ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον συνεκεντροῦτο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς ὀνομαζομένης Μέσης ἦσαν τι ἀπαράβλητον. Εἰς αὐτὰ ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα τῶν βιομηχανιῶν τῆς πολυτελείας, ὑφάσματα πο-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λύτιμα μὲ χρώματα ἀπαστράπτοντα, μὲ πλούσια κεντήματα ἐκ χρυσοῦ, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοϊκῆς, κομψοτεχνήματα ἐξ ἔλεφαντοστοῦ μὲ λεπτοτάτας γλυφάς, ἢ ἐκ χαλκοῦ στολισμένου μὲ ἄργυρον ἢ ἐκ χρυσοῦ στολισμένου μὲ σμάλτον. Ἐδῶ ὑπὸ τὰς στοὰς ἢ τὰς πλατείας ἐργαζόμενοι καὶ πωλοῦντες εἰς τὸ ὑπαίθρον ὑπῆρχον ἄνθρωποι διαφόρων ἐπαγγελμάτων, χρυσοχοί, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἄρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίου καὶ βάμβακος, ἵππων καὶ ἰχθύων, ἄρωμάτων κλπ. Πλήθος δὲ ἄπειρον θορυβοῦν ἐπλήρου τὴν μεγάλην πόλιν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐξ ὅλων τῶν πέριξ λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔμπορίου τούτου κατ' ἔξοχὴν συνετέλεσεν ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος ἐπὶ αἰῶνας ὑπῆρξεν ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Μεσογείου, ὁ ἄργυρνος φύλαξ ὁ παρέχων εἰς τοὺς πλείοντας ἐκεῖ ἀσφάλειαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐπεξέτεινον τὸ πεδῖον τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων μέχρι τῶν ἑσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Τοὺς εὐρίσκομεν μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Τοὺς συναντῶμεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Εἰς ὅλας ταύτας τὰς χώρας εἶχον ἀποικίας ἐμπορικὰς σπουδαίας. Ἡ Μεσόγειος λοιπὸν ἦτο ὅλη ἑλληνικὴ θάλασσα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε τὰ νομίσματά της ἐθεωροῦντο παγκόσμια καὶ ἐγίνοντο δεκτὰ εἰς ὅλας τὰς ἀγορὰς τοῦ κόσμου.

Γεωργία. Δευτέρα πηγὴ πλούτου τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ γεωργία, διότι τὸ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀφωσιωμένον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς.

Εἰς τὴν γεωργίαν καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας παρατηροῦμεν δύο τάσεις. Ἡ μία τείνει νὰ ἑξαφανίσῃ τὴν μικρὰν ἑλευθέραν ἰδιοκτησίαν, τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ἀπορροφοῦν οἱ μεγάλοι ἰδιοκτῆται. Ἡ ἄλλη τείνει νὰ κάμῃ τοὺς ἑλευθέρους χωρικοὺς δουλοπαροίκους δηλ. γεωργοὺς προσκολλημένους κληρονομικῶς εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν. Τοῦ κακοῦ τῆς δουλοπαροικίας τὰ αἴτια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἡ εἰσπραξις καὶ ἡ παράδοσις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑγγείου φόρου καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἀνέκαθεν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν κοινοτήτων ὑπ' εὐθύνην των.

“Όταν ὅμως ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἔνεκα τῶν δηρώσεων οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους. Ἐναγκάζοντο λοιπὸν νὰ πωλοῦν εἰς τοὺς πλουσίους γείτονάς των ἢ καὶ νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ κτήματά των καὶ νὰ φεύγουν.

Ἄλλ’ ἢ δραπέτευσις τῶν γεωργῶν δὲν ἐσύμφερεν εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐπέτρεπε λοιπὸν αὕτη εἰς τοὺς κοινοτικούς ἀρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καὶ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν ἀναχώρησίν των. Παρήχθη κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπαστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς, δηλ. ἡ δουλοπαροικία.

Εἰς τὰς δύο ὁλεθρίας διὰ τὴν γεωργίαν τάσεις, τῆς ἐξαφανίσεως τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς δουλοπαροικίας, ἡ κυβέρνησις διαρκῶς ἀντετάσσετο. Ἐφ’ ἐνὸς μὲν προσεπάθει νὰ προστατεύσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἀρπαγῶν τῶν ἰσχυρῶν. Ἐφ’ ἐτέρου δὲ προσεπάθει νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν προικίζουσα τὰς κοινότητας τῶν χωρίων μὲ περισσοτέρας ἐλευθερίας. Ἀλλὰ αἱ προσπάθειαι αὗται ὑπὸ μικρᾶς ἐστέφθησαν ἐπιτυχίας. Ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τοῦ ΣΤ’ αἰῶνος οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημώνωνται, ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται καὶ ὁ λαὸς νὰ συρρῆ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Παρ’ ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ γεωργία ἦτο πάντοτε πηγὴ οικονομικοῦ πλούτου τῆς χώρας. Ὑπῆρχον χῶραι πλούσιαι γεωργικῶς. Αἱ πεδιάδες τῆς Θράκης παρήγον σίτον ἄφθονον. Αἱ δὲ ἐπαρχίαι τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν μὲν πλήρεις μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἀλλ’ ἦσαν χῶραι εὐφορώταται καὶ πλουσιώταται.

6. Τὰ γράμματα ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο τὸ μόνον μέρος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ’ εὐθείας ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Συνήνωεν ὅλας τὰς ἐνδόξους πόλεις τοῦ ἑλληνισμοῦ (Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν κλπ.), αὐτὴ δὲ ἡ πρωτεύουσά της, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτο κατ’ οὐσίαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικὴ πόλις. Οἱ λαοὶ τῆς μοναρχίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἑξελληνισμένοι Ἀσιά-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ φιλολογίαν οἱ δ' ἄλλοι 15 λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολο-
γίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Λογοτεχνία. Οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μόνον οἱ
κληρονόμοι τῶν προγόνων των καὶ οὕτως εἰπεῖν οἱ βιβλιοθηκά-
ριοι τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι εἶχον κληροδοτήσῃ εἰς αὐτούς.
Ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν.

Δυστυχῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων διαφορῶν, αἱ
ὁποῖαι ὑπῆρχον μεταξὺ τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραφομένης
γλώσσης τῶν λογίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχθοῦν ἔργα τέ-
λεια. Ἐξ ὅτου δηλ. διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀκμῆς
τῶν Ἀθηναίων ἐδημιουργήθη γλωσσικὸς κανὼν, ἡ δὲ ἄττικὴ διά-
λεκτος ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἔγινε κοινὴ,
ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ μεταχειρίζωνται κοινότερον τρόπον ἐκ-
φράσεως (παραμέλησις τῆς ὀρθῆς προφορᾶς καὶ τοῦ σχηματι-
σμοῦ τῶν προτάσεων, ἀνάλυσις καὶ ἀπλοποιήσις τῶν γραμματι-
κῶν τύπων) καὶ ἐπομένως ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται διαφορὰ με-
ταξὺ ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης. Ἡ διαφορὰ αὕτη
μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἠῤῥεψε, διότι ἡ μὲν γραπτὴ, ὡς
ἀκολουθοῦσα παγίους κανόνας, παρέμενε ἀμετάβλητος, τοῦναν-
τίον δὲ ἡ ὁμιλουμένη ὄλονεν μεταβάλλετο. Πόση δὲ ἦτο ἡ δια-
φορὰ αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ φαί-
νεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἐγράφη διὰ τοὺς
πολλούς, εἶναι εἰς τὴν τότε ὁμιλουμένην. Ἐν τούτοις οἱ λόγιοι
ἐξηκολούθουν νὰ διατυπώνουν τὰς ἰδέας των σύμφωνα μὲ τοὺς
γραμματικὸς τύπους, τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις τῶν δοκίμων
ἀττικῶν. Τοῦτο ὠνομάσθη **ἀττικισμός**.

Ὡς ἦτο ὁμοῦ φυσικόν, οἱ λόγιοι μὲ τὴν τυραννίαν αὐτὴν δὲν
ἦτο δυνατόν γράφοντες νὰ ἔχουν τὴν χάριν, τὴν εὐκαμψίαν, τὴν
δρῶσερότητα καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῆς γνησίας λαϊκῆς γλώσσης.
Ὅντως δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὰ λογοτε-
χνήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς
παραδόσεως.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ὁποῖα εἶναι ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία κατὰ
τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς γενικωτέρας της γραμμὰς.

Ὁ πεζὸς λόγος. Ἡ **ἱστορία** εἶναι ἡ εὐνοουμένη μορφή, μὲ
τὴν ὁποῖαν ἐκτίθεται ἡ σκέψις τοῦ ἔθνους καθ' ὅλον τὸν μέσον
αἰῶνα. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου ταύτης περιφημότερος

εἶναι ὁ **Προκόπιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἱστορικά συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ τὰ **Θεολογικά** συγγράμματα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ἄφθονα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς στερεώσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς καταπολεμήσεως τῶν διαφύρων αἱρέσεων. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ συγγραφεῖς εἶναι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ὁριγένης, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου. Οἱ αὐτοὶ δὲ διέπρεψαν καὶ ὡς ἐκκλησιαστικαὶ ῥήτορες καὶ μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ῥήτωρ τῆς χριστιανωσύνης.

* Ἄλλο τέλος εἶδος πεζοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι τὸ **μυθιστόρημα**.

Ἡ ποίησις. Καὶ εἰς ὅλα ἐπίσης τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καταγίνονται πολὺ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες. Ἰδίως ὅμως εὐδοκίμοῦν εἰς ἓν νέον εἶδος ποιήσεως, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ὀνομάζονται ὕμνοι, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ὕμνους αὐτοὺς ψάλλονται ἀκόμη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ποιηταὶ τῶν ὕμνων ὀνομάζονται μελωδοὶ καὶ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Ῥωμανὸς** καὶ ὁ Πατριάρχης **Σέργιος**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ Ἀκάθιστον ὕμνον.

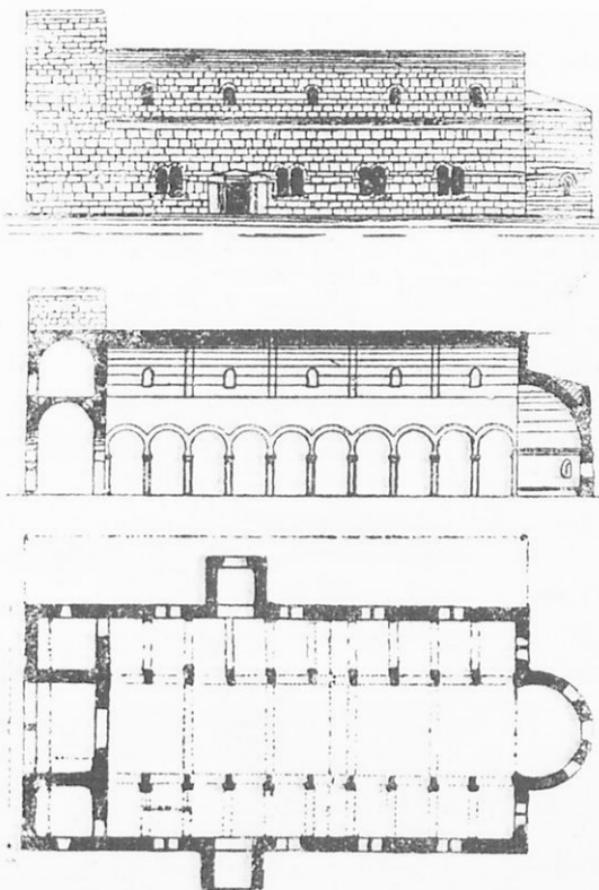
7. Ἡ Τέχνη.

Καὶ ἡ τέχνη ἢ βυζαντινὴ, ὅπως καὶ ἡ λογοτεχνία, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τώρα αὕτη εἶναι συνδυασμένη μὲ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὰ παλάτια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰ ἄλλα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, κατεστράφησαν. Εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀρκετοὶ ναοί, διότι μετεποιήθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς μουσουλμανικοῦς. Ἀπὸ αὐτοὺς μανθάνομεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Οἱ ναοὶ οἱ χριστιανικοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὸ σχῆμα τῶν ἀρχαίων. Ὁ ναὸς τώρα δὲν χρησιμεύει ὡς κατοικία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς τόπος διὰ νὰ συναθροίζωνται οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ προσεύχωνται. Ἐπρεπε λοιπὸν ἐσωτερικῶς νὰ εἶναι εὐρύχωρος.

Κατ' ἀρχὰς οἱ ναοὶ ἦσαν ὀρθογώνια οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἐσωτερικῶς διηροῦντο μὲ σειρὰς κιόνων εἰς τρία καὶ ἐνίοτε εἰς πέντε μέρη, τὰ ὅποια ὀνομάζονται *κλίτη*. Τὸ μεσαῖον ἦτο εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον καὶ εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὅποιοι ἐπερίσσευαν ἀπὸ τὰ πλάγια κλίτη, παράθυρα. Εἰς τὸ βάθος δὲ

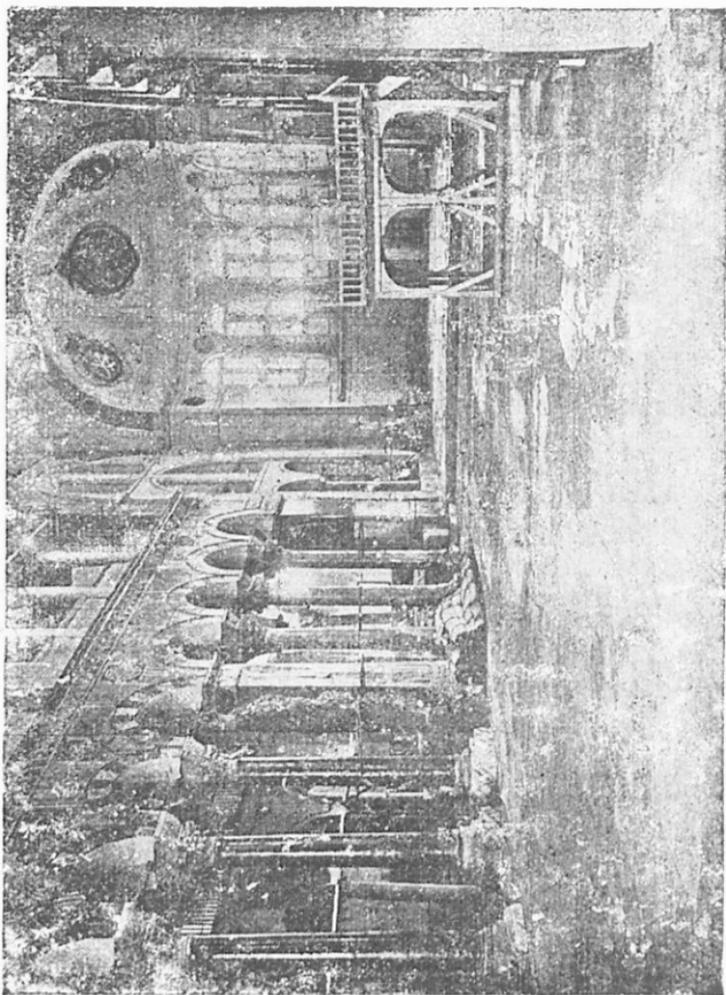
Εἰκ 27. Δρομικὸς ναός.

πρὸς ἀνατολὰς εἶχεν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐκεῖ ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν, ὅπου ἦτο ἡ ἀγία τράπεζα.

Ἐμπρὸς δὲ ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχε στενὸς πρόδομος, ὁ ὅποῖος ὀνομάζετο *νάρθηξ*. Ἐμπρὸς τέλος ἀπὸ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρχεν αὐτὴ μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Αἱ ἐκκλησῖαι αὗται ὀνομάζονται *βασιλικαὶ* ἢ καὶ *δρομικαί*, διότι ὠμοιάζον

πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς ἐκεῖνας στοάς, αἱ ὁποῖαι, ἑλληνικὴν ἔχουσαι τὴν ἀρχήν, ἐχρησίμευον ἢ δι' ἐμπορικὰς συναλλαγάς, ἢ ὡς δικαστήρια καὶ ἐλέγοντο βασιλικαί.

Μὲ αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐκτίσθησαν ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του. Τοιοῦτος εἶναι ὁ περίφη-

Εἰκ. 28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

μος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν ἕκτον αἰῶνα, ἐκάλυψε δὲ κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917.

Ἐπίσης εἰς τοὺς πρώτους χρόνους οἱ Ἕλληνες ἔκτιζον ἐνίοτε τὰς ἐκκλησίας τῶν μετὰ σχῆμα στρογγύλον καὶ τὰς ἐσκέπαζον μεθ' ὀρόλου. Τὸ σχῆμα ἔλαβον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μαυσωλεῖα, τὰ ὁποῖα

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἦσαν τάφοι στρογγύλοι καὶ ἀπὸ τὸ Πάνθειον τῆς Ῥώμης. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης.

Ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔλαβε τὸν καθαρὸν τῆς βυζαντινῶν ὄψιν μὲ τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Εἰς αὐτὸν συνεδιάσθη ἡ μακρὰ βασιλικὴ μὲ τὸ στρογγυλὸν θολωτὸν οἰκοδόμημα καὶ ἐσκεπάσθη τετράγωνος χώρος μὲ σφαιρικὸν θόλον.

Ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ ἦσαν οἱ ἐκ Μ. Ἀσίας Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ ἐξῆς.

Τὸ ὅλον κτίριον εἶναι ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα. Εἰς τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος ὑψοῦνται 4 γιγάντιοι στῦλοι, οἱ ὁποῖοι συνδέονται μεταξὺ τῶν μὲ ἀψίδας. Ὑπεράνω τοῦ τετραγώνου αὐτοῦ χώρου κατεσκευάσθη θόλος ἡμισφαιρικός, τοῦ ὁποῖου ὁ γύρος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν τῶν ἀψίδων.

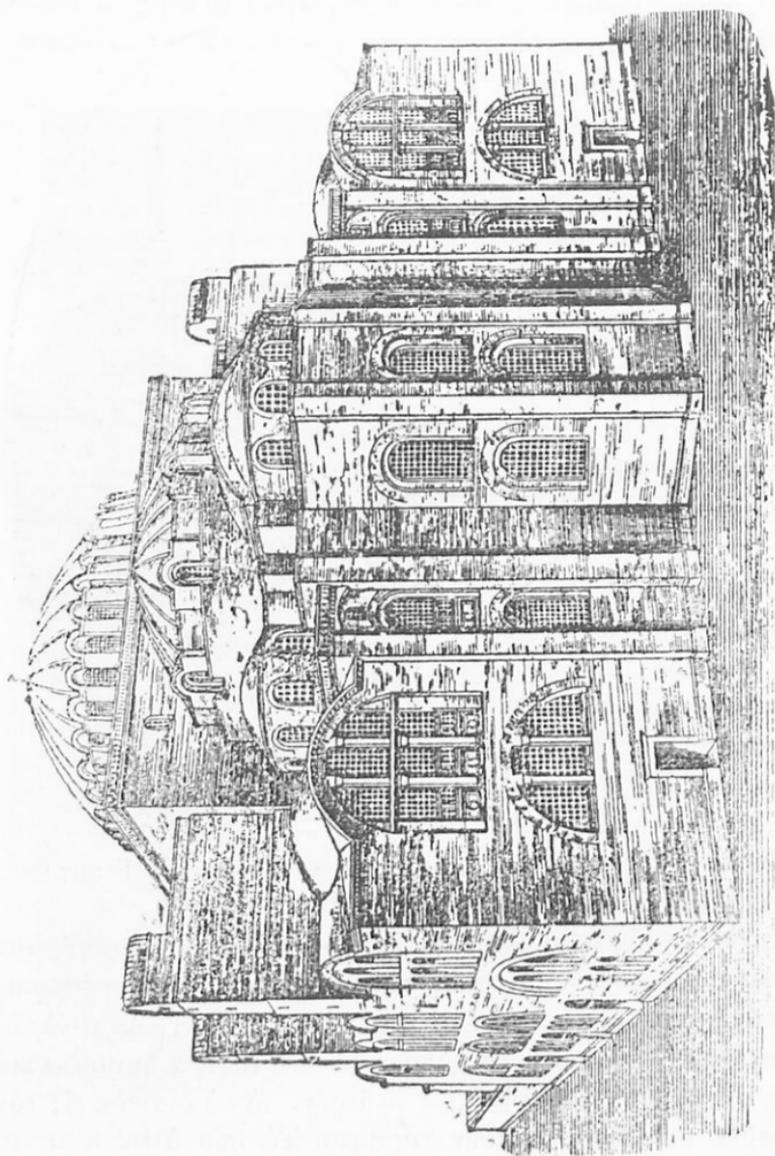
Τέσσαρα δὲ μεγάλα τρίγωνα γεμίζουν τὰ μεταξὺ τῶν ἀψίδων κενὰ καὶ ἐγγίζουσι ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ θόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀρχιτέκτονες ἐσκεπασαν τετράγωνον οἰκοδόμημα μὲ στρογγύλον θόλον. Ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ κυρίου θόλου ὑπάρχουσι δύο μεγάλα ἡμιθόλια καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν καταλήγει εἰς τὸ ἱερόν, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ διπλοῦν νάρθηκα. Τὰ δύο ἄλλα τόξα, τὸ βόρειον καὶ νότιον κλείονται μὲ τοῖχον, ὁ ὁποῖος ἔχει δύο σειρὰς κίωνων, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ναὸς διαίρεται εἰς τρία μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλάγια εἶναι μὲ δύο πατώματα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος. Αὐτὸ ἦτο τὸ σχέδιον.

Εἰκ. 29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ

Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶναι ὁ γυναικωνίτης, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος. Αὐτὸ ἦτο τὸ σχέδιον ἠτο τοῦ ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης.

διον, με τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας. Διὰ τὴν
πισθῆν ὁ ναὸς αὐτὸς εἰργάζοντο 100 ἀρχιτέκτονες μετὰ 100 τεχνί-
τας ὁ καθείς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐπὶ 7 ἔτη περίου.

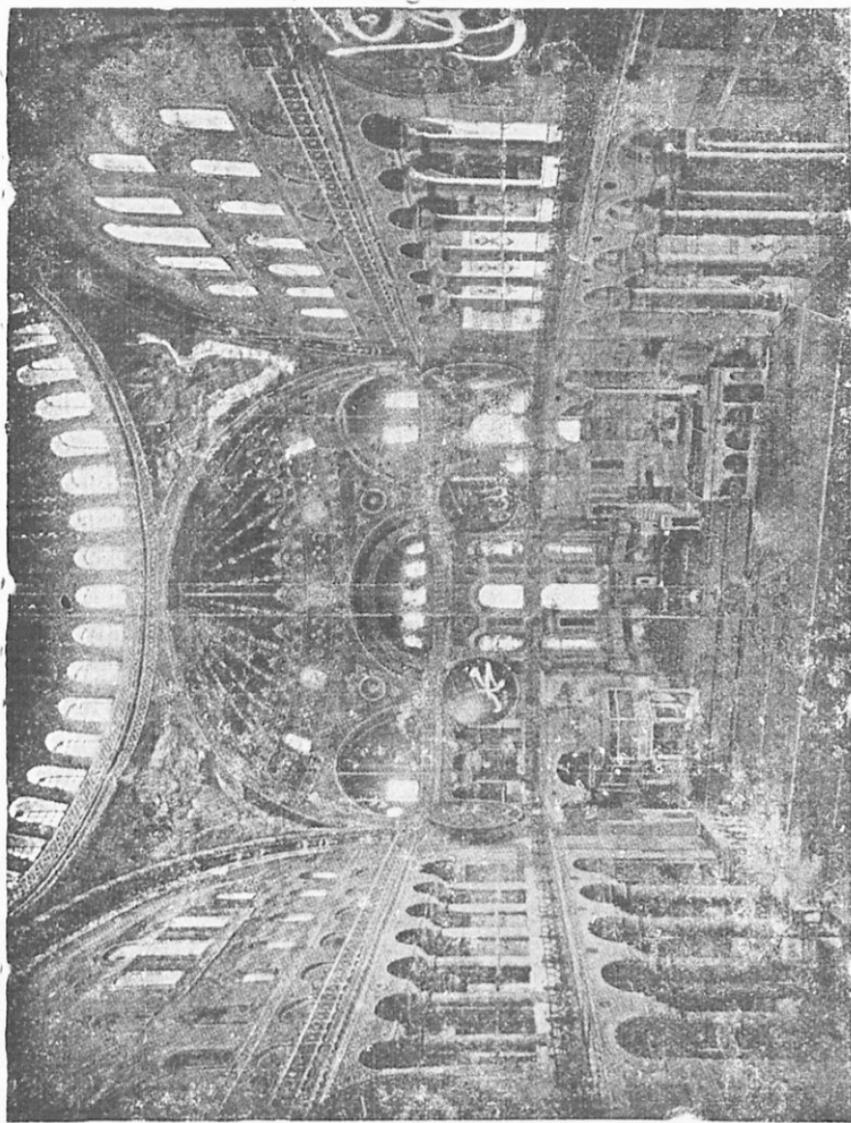

Εἰκ. 30. Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἁγίας Σοφίας.

Τὰ ἐγκαίνιά του ἔγιναν τὴν 27ην Δεκεμβρίου 537. Τόση δὲ
ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δια τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ,
ὥστε κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν
ναόν, ἔτρεξεν εἰς τὸν ἄμβωνα (ἐξέδρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας),

ἔτεινε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε «Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἤξίωσε νὰ κάμω τοιοῦτον ἔργον. Σὲ ἐνίκησα, Σολομῶν».

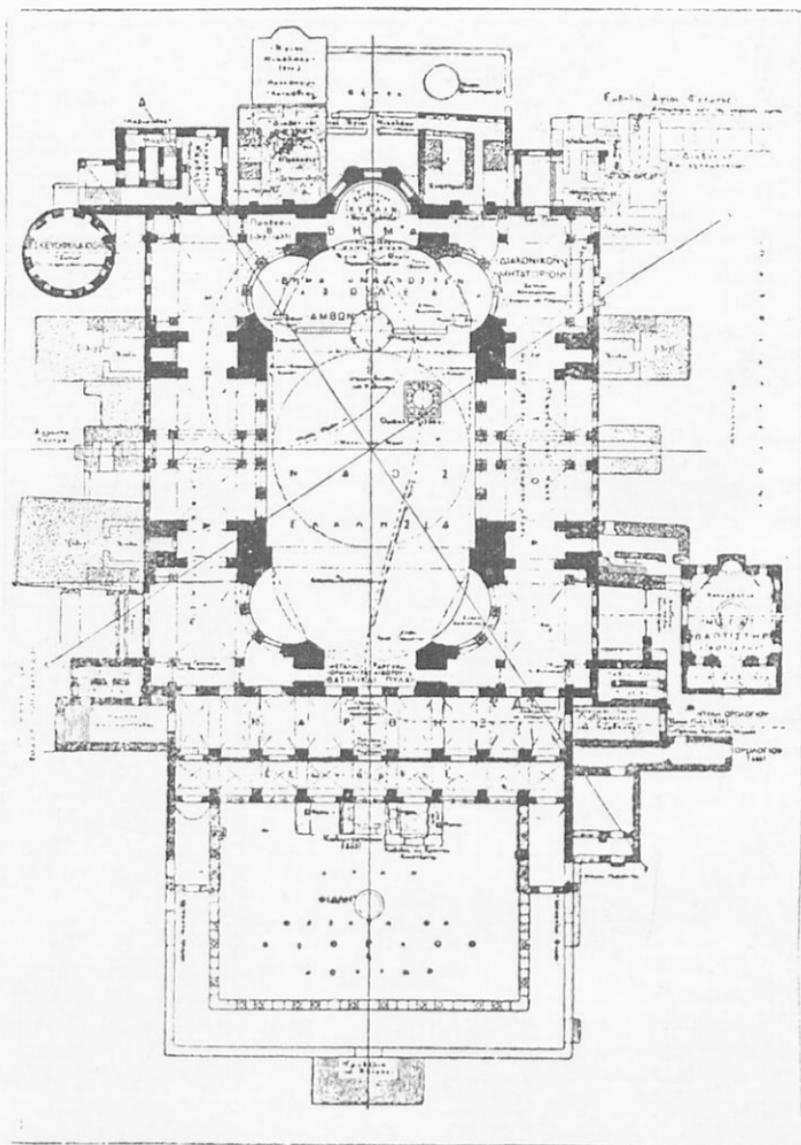
Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὑπερηφανευθῆ διὰ

Εἰζ. 31. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας.

τὸ ἔργον αὐτό. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε ὁ ναὸς εἶναι γυμνὸς ἀπὸ τὰ κοσμήματά του, ἡ ἐντύπωσις, ὁ ὁποία παράγεται εἰς τὸν ἐπισκέπτην, εἶναι καταπληκτικὴ. Ὅταν σταθῆ τις κάτωθεν τοῦ θόλου του, αἰσθάνεται πραγματικῶς ὅτι εὐρίσκεται εἰς οἶκον ΧΩΡΑΦΑ—ΣΑΛΗΝΑΚΟΥ ἠὲ ἀπὸ τοῖν σπουδαιότεσιν ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς 9

Θεοῦ καὶ ἡ ψυχὴ του ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν. Ἄλλὰ πολὺ μεγαλύτερα ἦτο ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἔκαμνε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἔνεκα τοῦ ἐσωτερικοῦ στολισμοῦ. Οἱ τοῖχοι ἔκαλύ-

Εἰκ. 32. Κάτοπις τῆς ἁγίας Σοφίας.

πτοντο μὲ πολὺχρωμα μάρμαρα καὶ μωσαϊκά. Τὸ εἰκονοστάσιον ἔκαλύπτετο ἀπὸ πλάκας ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀργυροῦς. Ἡ ἁγία τράπεζα ἦτο κατασκευασμένη ἀπὸ χρυτὸν χρυσὸν καὶ ἐστολί-

Είχ. 33. 'Ο καλός ποιμήν (έν ταις κατακόμβαις τής 'Ρώμης).

Είχ. 34. 'Ο Χριστός μέ μακράν κόμην.

Είχ. 35. 'Ο Χριστός μέ βραχεϊάν κόμην ούλην.

ζετο με πολυτίμους λίθους και μαργαρίτας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας ὑψοῦτο ὁ ἄμβων μαρμαρίνος με ἀργυρᾶς κιγκλίδας. Μεταξὺ τῶν κίωνων ἐκρέμαντο ἀπὸ μακρᾶς ἀλύσεως χιλιάδες κανδηλῶν.

Μετὴν ἁγίαν Σοφίαν ἐδημιουργήθη νέον οἰκοδομικὸν σύ-

Εἰκ. 36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.

στημα. Σύμφωνα με αὐτὸ τετράγωνος χώρος καλύπτεται με ἡμισφαιρικὸν θόλον, ὁ ὁποῖος λέγεται **τροῦλλος**. Πλαγίως δὲ ὑπάρχουν μικρότερα διαμερίσματα σκεπάζόμενα με καμάρας οὕτως, ὥστε ὅλον τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ λαμβάνει σχημασταυροῦ. Μετὸ σύστημα αὐτὸ με μικρὰς πάντοτε μεταβολὰς κτίζονται ὅλοι οἱ ναοὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔμεινε περισσότερο πιστὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς πρώτης χριστιανικῆς τέχνης εἶναι ὁ συμβολισμὸς.

Διὰ νὰ παραστήσουν τὸν Χριστὸν ἐξωγράφιζον ἓνα ἰχθὺν ἢ ἓνα ἄμνον ἢ ἓνα ποιμένα με πρόβατον εἰς τοὺς ὤμους. Ὁ ἰχθὺς παριστάνει τὸν Χριστὸν διότι κάθε γράμμα τῆς λέξεως ἰχθὺς εἶναι ἀρχικὸν τῶν λέξεων **Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ**. Ὁ ἄμνος ἦτο σύμβολον τοῦ θυσιασθέντος Χριστοῦ. Ἡ δὲ παράστασις τοῦ καλοῦ ποιμένος προῆλθεν ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

γελίου «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τίθησι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων». Τοιαῦται παραστάσεις ὑπάρχουν εἰς τὰ ὑπόγεια νεκροταφεῖα (κατακόμβαι) τῶν πόλεων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ καταδικόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ κατέφευγον διὰ νὰ ἐκτελοῦν τὰ τῆς λατρείας των. Ἀργότερα ἡ χριστιανικὴ τέχνη προχωρεῖ.

Οἱ ζωγράφοι παριστάνουν τὸν Χριστὸν μὲ μορφήν ἰδανικὴν ὡς νέον ἀγένειον ἐπὶ θρόνου.

Ἄπ' ὅλας αὐτὰς τὰς παρατάσεις φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη εἶναι συνέχεια τῆς μεταγενεστέρας ἑλληνικῆς,

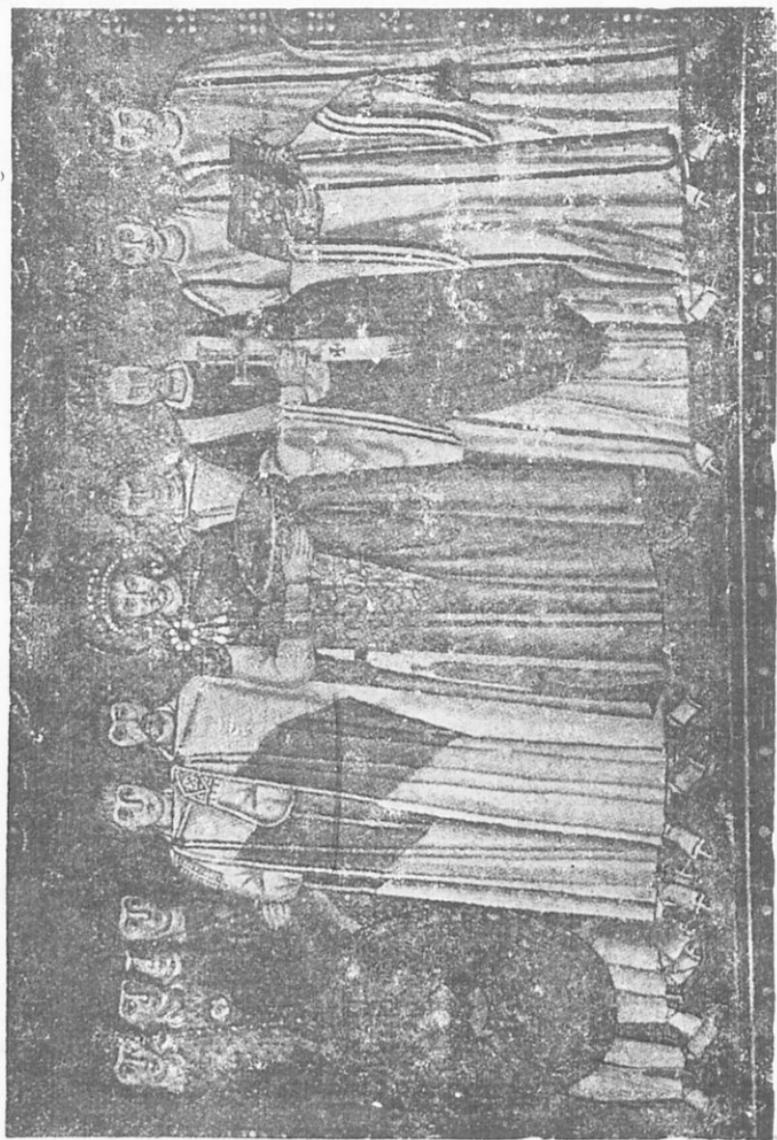

Εἰκ. 37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτὴς ἢ βασιλεὺς.

δηλ. τῆς τέχνης τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι θέλει νὰ κάμνη ἐντύπων.

Κατόπιν ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λαμβάνει ἰδικόν της τύπον. Ὁ Χριστὸς παριστάνεται μὲ μορφήν ἰουδαϊκὴν καὶ φυσιογνωμίαν σαβαρὰν καὶ μελαγχολικὴν. Ὁμοίως ἡ Παναγία, οἱ Ἀπόστολοι παριστάνονται σύμφωνα μὲ τὰς εἰδήσεις τοῦ Εὐαγγελίου.

Αἱ ζωγραφίαι δὲ τώρα δὲν γίνονται μόνον μὲ χροστίηρα, ἀλλὰ μὲ ψηφίδας τεχνητὸς ἀπὸ ὕαλον χρωματισμένην ἢ ἐπιχου-
σωμένην. Αἱ ζωγραφίαι αὗται ὀνομάζονται **ψηφιδωτὰ** ἢ **μω-**

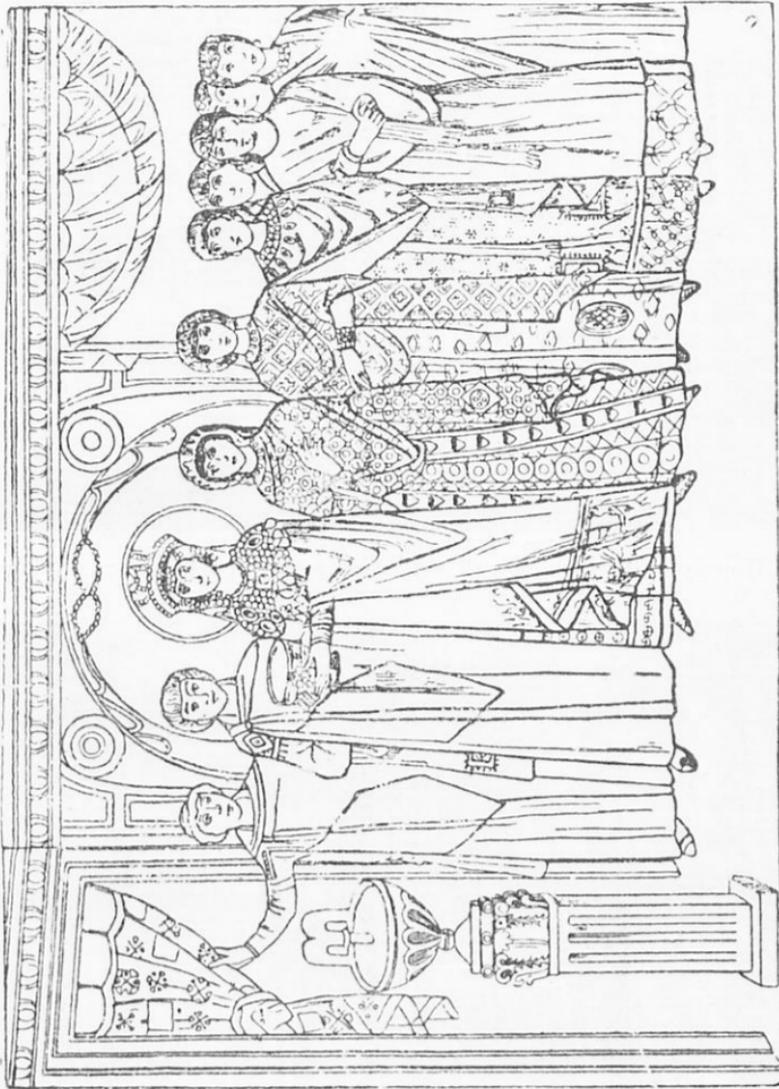
Εἰζ. 38 Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀυλή του. (Ψηφιδωτὸν ἀγίου Βιτελλίου Ῥαβέννης).

σαῖκά καὶ ἦσαν κατάλληλοι διὰ νὰ κάμνουν ἐντύπωσιν ἀπὸ μα-
κρὰν εἰς τὸν θεατὴν.

Ἄλλ' οὔτε ζωγραφίαι μὲ χροστίηρα, οὔτε ψηφιδωτὰ πολλὰ
τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσώθησαν. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς ἀγίας Σοφίας

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

είναι άγνωστα, διότι οί Τοῦρκοί τὰ έσκέπασαν με άσβεστον. Τά μόνα ψηφιδωτά τής έποχής αύτής πού διατηροῦνται, είναι τών ναών τοῦ άγίου Γεωργίου καί τής Θεοτόκου εις τήν Θεσσαλονίκην καί τοῦ άγίου Βιτελλίου καί τοῦ άγίου Ἀπολλιναρίου εις

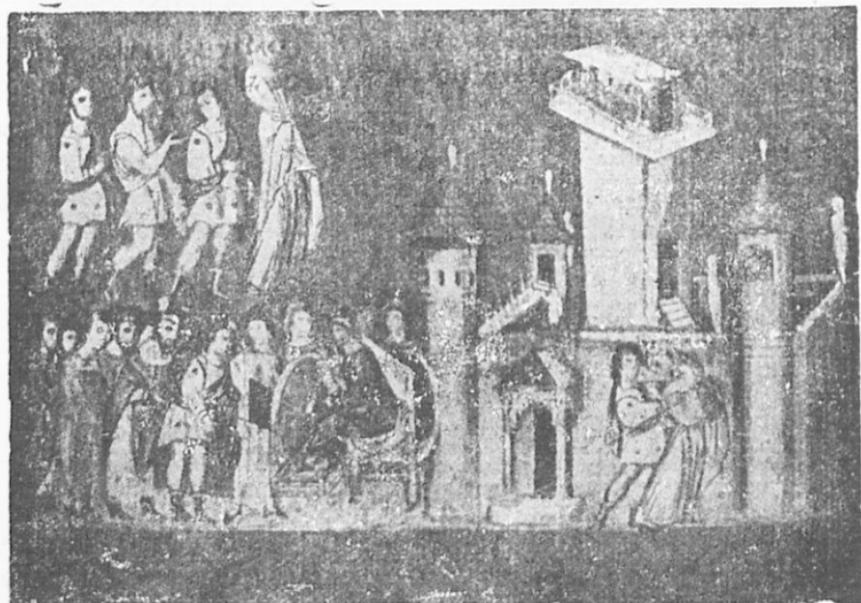

Είς 39. Ἡ Θεοδόρα καί ἡ αὐλή τῆς (Ψηφιδωτόν άγίου Βιτελλίου Ῥαβέννης).

τήν ἰταλικήν πόλιν Ῥάβενναν. Εἰς ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὁ συνδυασμός τῆς αρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης με τήν μεγαλοπρέπειαν καί τήν θεολογικήν σοβαρότητα. Τὸ ἴδιον παρατηροῦμεν καί εἰς τὰς μικρογραφίας τῆς έποχῆς αύτῆς, δηλ. εἰς τὰς ζωγραφίας, με

Εικ. 40. Πομπή άγιων γυναικων. (Ψηφιδωτόν άγιου 'Απολλιναρίου 'Ραβέννης).

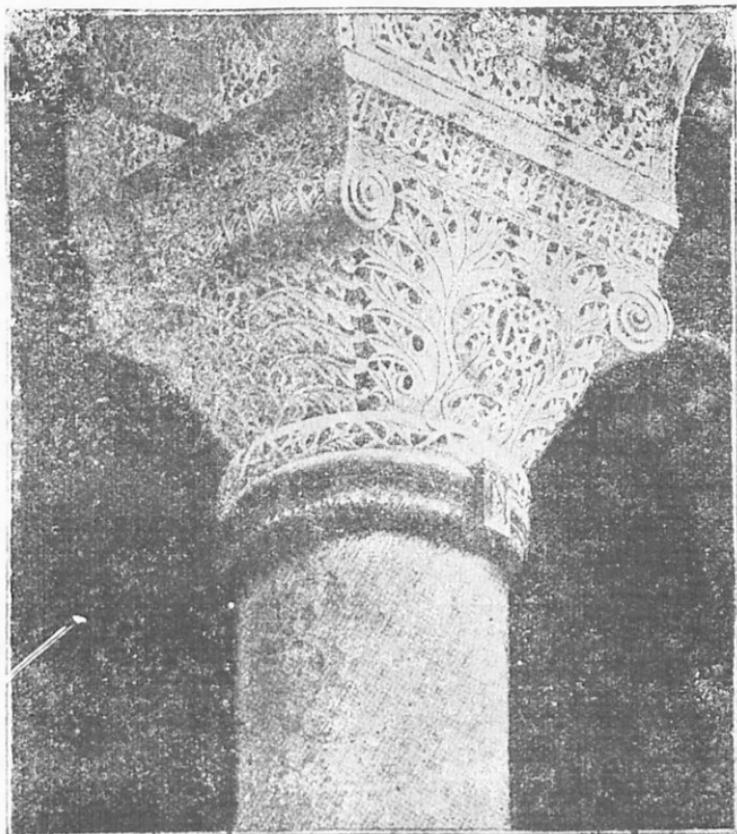
Εικ. 41. 'Ο 'Ισαάκ παρά τῷ 'Αβιμέλεχ. (Μικρογραφία ε'—στ' αιώνας).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰς ὁποίας συνήθιζον νὰ στολίζουν τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς μεγιστᾶνας καὶ πλουσίους.

Ἡ Γλυπτική. Ἡ γλυπτικὴ ἐν γένει ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς εἶχε παραεῖληθῆ. Τὰ ἀγάλματα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, διότι ἐνθῆμιζον τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ γλυπτικὴ περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ σκαλίξη

Εἰκ. 42. Κιονόκρανον Ἁγίας Σοφίας.

θανμάσια κιονόκρανα καὶ μερικὰ ἀνάγλυφα. Ἐπίσης ἡ γλυπτικὴ καταγίνεται εἰς τὸ νὰ σκαλίξη ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ ἀνάγλυφα καὶ νὰ κατασκευάζη κομψοτεχνήματα καὶ σκευὴ ἐκ χρυσοῦ. Εἰς μεγάλην δὲ τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

8. Ὁ ιδιωτικὸς βίος

Εἰς τὸν ιδιωτικὸν βίον, ὅπως καὶ εἰς τὴν τέχνην, βλέπομεν συνδυασμένην τὴν λεπτότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ κατοικία. Τὰ ἀνάκτορα τῶν αὐτοκρατόρων (ιερὸν παλάτιον) ἀπετέλουν ὀλόκληρον φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πλῆθος ἀπὸ μαρμάρινα μέγαρα μονώροφα μὲ θολωτὰς στέγας. Τὰ μέγαρα αὐτὰ συνεκοινώνουν μεταξύ των μὲ διαδρόμους στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ πολίχρωμα μάρμαρα καὶ ψηφιδωτά, μὲ παραπετάσματα χρυσᾶ, μὲ πολυτίμους περσικοὺς τάπητας, μὲ θρόνους χρυσοῦς καὶ μὲ θύρας κατασκευασμένας ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἔλεφαντοστοῦν. Ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς φρουρίου τοῦ παλατίου ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι πολυτελεῖς, κῆποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, σταῦλοι κλ.

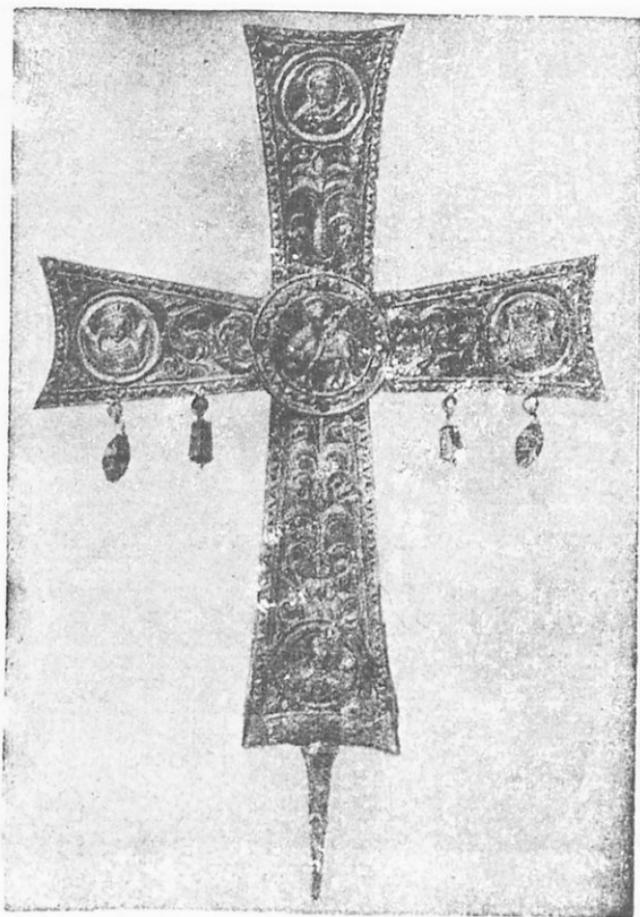
Ἄλλὰ καὶ τῶν ιδιωτικῶν κατοικιῶν ὁ πλοῦτος δὲν ἦτο πολὺ κατώτερος ἀπὸ τὸν πλοῦτον τοῦ παλατίου. Αἱ

Εἰκ. 43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ (εἰς δίπτυχον τοῦ βρεττανικοῦ Μουσείου).

οἰκίαι ἐν γένει ἦσαν ἀπλαῖ μονώροφοι ἢ διώροφοι σύμφωνα μετὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὰ δωμάτια δηλ. ἦσαν κτισμένα γύρω ἀπὸ αὐλὴν κλειστήν.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον προσέτι καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς στοάς. Ὁ στολισμὸς καὶ αὐτῶν εἶναι πολυτελής. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων εἶναι στρωμένοι μετὰ μάρμαρα καὶ μετὰ ψη-

Εἰκ. 44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β' (εὑρίσκεται εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον τῆς Ῥώμης).

φιδωτὰ ἢ ζωγραφίας. Τὰ ἐπιπλα εἶναι στολισμένα μετὰ μαργαρίτας, μετὰ ἔλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα εἶχον ὄλων τῶν εἰδῶν: καναπέδες, καρέκλες, πολυθρόνες. Βαρύτιμοι τέλος τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι λαμπλῆρες ἐλαίου ἔδιδον γλυκὴ φῶς κατὰ τὰς νύκτας.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἡ ἐνδυμασία. Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρωτηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν. Αἱ ἐνδυμασίαι εἶναι μεταξωταὶ μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ μὲ χρυσᾶ κεντήματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἐνδυμασία ἦτο ἀπλῆ, ὅπως καὶ τῶν ἀρχαίων. Ἐφόρουν χιτῶνα, οἱ μὲν ἄνδρες κοντὸν καὶ ζωσμένον εἰς τὴν μέσσην μὲ ζώνην, αἱ δὲ γυναῖκες μακρὸν καὶ ζωσμένον συνήθως ὑψηλά. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος

Εἰκ. 45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκὼν κεντητὴ) ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ.
Εὔρισκεται ἐν Ῥώμῃ)

ἐφόρουν τὸ ἱμάτιον. Ἐπίσης ἐφόρουν περικημῖδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα ἢ ἀπὸ μετὰξι χρωματιστόν, συνήθως χαμηλὰ καὶ μακρὰ (μακρομύτικα). Ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες εἶχον κόμη μακράν, τὴν ὁποίαν ἐκούρευον ἕαν ἐγίνοντο μοναχοί. Τὸ γένειον οἱ ἄνδρες συνήθως ἐκούρευον, ὥστε νὰ γίνεταί σφηνοειδές.

Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαὶ ἐκ τῆς ἀνατολῆς. Μεγάλην ἀγάπην εἶχον πάντοτε αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας κτλ.), τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους.

Ἡ τροφή. Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκευὴ εἶναι χρυσαῖ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Τρώγουν συνήθως, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξαπλωμένοι εἰς κλίνας, πρὸ τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένοι τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Περόνια κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῶν περονίων.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, λάχανα, τυρὸς, παστοὶ ἰχθύες ἢ νωποὶ, ἐλαῖαι κλπ. Ἐπινον δὲ οἶνον (κρασί) ἢ τὸ λεγόμενον κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποὶ, αὐγοτάραχον, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρὸς ἐκλεκτός καὶ ἄλλα ὅχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα δὲ ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποὶ, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἔπινον οἱ πλούσιοι, ἦτο ἐκλεκτός τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου.

Τὰ ἔθνη. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τάξεις ἀριστοκρατικαὶ στηριζόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχουν μόνον ἡ ὑπαλληλικὴ ἀριστοκρατία, ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἡ κτηματικὴ, εἰς τὰς ὁποίας καθεὶς ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ μὲ τὴν ἱκανότητά του. Ὁ λαὸς καταγίνεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον.

Εἰς οἵανδήποτε ὅμως τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ ὁ μεσαιωνικὸς Ἕλληνα παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἑλλήνου, ὅπως οὗτος διεμορφώθη μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν ἀνατολήν. Εἶναι εὐερέθιστος, θρησκόληπτος, προληπτικός. Συνάμα ἔχει ὀξεῖαν ἀντίληψιν καὶ πολλὰς γνώσεις. Ἐμβαθύνει καὶ συζητεῖ τὰ λεπτότατα ζητήματα καὶ ἀγαπᾷ νὰ κακολογῇ καὶ νὰ εἰρωνεύεται. Εὐχαριστεῖται δὲ μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ θεάματα, μὲ τὰς πομπὰς τοῦ παλατίου καὶ μὲ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς. Δι' αὐτὸ ὅλος ὁ βίος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ποτίζεται

γύρω ἀπὸ τὸ παλάτιον, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἵππόδρομον.

Τὸ παλάτιον μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τελετάς του, τὰς παρουσιάσεις, τὰ γεύματα, ὅλα κανονισμένα μὲ αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ὀργανιστικὰς διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τοῦ ἡγεμόνος, ἀπετέλει τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας.

Εἰς τὸν **ἵππόδρομον** (σχεδὸν ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας Στάδιον) ἐγίνοντο αἱ ἵπποδρομίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν μεγαλύτεραν διασκέδασιν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Τὰς παρηκολούθουν μὲ πάθος ὅλοι, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου. Αἱ ἵπποδρομίαι ἐγίνοντο πέντε φορὰς τὸ ἔτος καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰς ἐγίνοντο χοροὶ, παντομίμαι, ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις καὶ μουσικαὶ παραστάσεις. Ἐπισημότερος ἐκ τῶν ἵπποδρομικῶν ἀγώνων ἦτο ὁ τῆς 1ης Μαΐου, ἐπετείου τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὸν ἵππόδρομον ἐπίσης ἐτελείωνον αἱ θριαμβευτικαὶ πομπαὶ τῶν νικητῶν βασιλέων ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὰς ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐκστρατείας. Ὁ ἵππόδρομος τέλος ἦτο τὸ μέρος, ὅπου ὁ λαὸς ἐξεδήλωνε τὰ αἰσθηματά του εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς αὐτὸν ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ πρῶτον παρουσιάζετο εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐνίοτε ἐτελείωνε τὸν βίον μὲ γιουχαῖσμοὺς ὁ ἐκθρονισθεὶς βασιλεὺς.

Μετὰ τὸν ἵππόδρομον ἡ **ἐκκλησία** ὁμοίως ἦτο ὁ μόνος τόπος δημοσίας συγκεντρώσεως τῆς τότε κοινωνίας. Ἡ θρησκεία εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἶχε θέσιν ἐξαιρετικὴν. Ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε πάθος μὲ τὰ θεάματα, ἀπελάμβανε μὲ ἀπλησίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἔνεκα δὲ τῆς πραγματικῆς του εὐσεβείας παρακολουθεῖ τακτικὰ καθ' ἡμέραν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας. Εἰς τὰς γυναῖκας μάλιστα τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ ἄλλη ἀνάγκη. Ἐκεῖ εὕρισκον ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξουν τὴν ὠραιότητά των ἢ τὰ νέα των φορέματα καὶ ἐκεῖ συνηθῶντο μὲ τὰς φίλας των καὶ ἐκακολόγουν τὰς ἄλλας.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων κέντρων τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ἄλλος τόπος συναντήσεως τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν ἦσαν τὰ δημόσια λουτρὰ καὶ αἱ λουτροπόλεις θερμῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν.

Ὁ ὄχλος τέλος διεσκέδαζε προσέτι εἰς τὰ καπηλεῖα μὲ παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστρῶν παίζων διάφορα παιγνίδια (ζατρίκιον, τράβλι).

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας.

Ὁ Λέων Γ' ἐγκαινίασε νέαν δυναστείαν, τὴν λεγομένην τῶν **Ἰσαύρων**. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας αὐτῆς δὲν ἀνέκουν ὅλοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λέοντος. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὅλοι εἶχον τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ ἐπεδίωξαν τοὺς αὐτοὺς σκοπούς, ὀνομάζονται οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας Λέοντος.

Ὁ **Δέων Γ'** (717—741) ἦτο μὲν ἀνὴρ ταπεινῆς οἰκογενείας καὶ μικρᾶς μορφώσεως, ἀλλ' εἶχε πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ ὀργανωτικὸν σπάνιον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους.

Τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτὴν συνεπλήρωσεν ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ **Κωνσταντῖνος Ε'** (741—775), ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἐπωνομάσθη Κοπρώνυμος. Οὗτος ἦτο προικισμένος μὲ τὰ αὐτὰ προτερήματα τοῦ πατρός του, εἶχεν ὅμως περισσοτέρα δραστηριότητα καὶ ἐπιμονὴν ἀπὸ ἐκεῖνον.

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Δέων Δ'** (775—780), ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Χαζάρος, διότι ἡ μήτηρ του κατήγετο ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν Κριμαίαν ἔθνους τῶν Χαζάρων. Ὁ Δέων ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χαρακτηρὸς ἀσθενοῦς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία** (780—803) ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλικίου υἱοῦ τῆς **Κωνσταντῖνου ΣΤ'**. Ἦτο ὅμως τόσον φίλαρχος ὥστε δὲν ἐδίστασε μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ υἱοῦ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τύφλωσίν του διὰ νὰ ἐξακολουθῇ αὐτὴ νὰ κατέχῃ τὴν ἀρχήν.

Ἐπ' αὐτῆς τὸ κράτος περιήλθεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Τὸ δὲ χειρότερον ἢ Εἰρήνη ἐφάνη πρόθυμος νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν γάμου τοῦ τότε (800) αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Α'. Ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐνόησαν ὅτι, ἂν ἐγένετο τοῦτο, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦτο συνώμοσαν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐξεθρόνισαν αὐτὴν

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Λογοθέτην τῶν Γενικῶν (ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν) Νικηφόρον.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (803—811) ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἱκανὸς κυβερνήτης, ἀλλ' ἐφρονεύθη εἰς τινα μάχην ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Τὸν Νικηφόρον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς του **Μιχαὴλ Ραγκαβῆς** (811—813). Τοῦτον ὡς ἀνίκανον καθήρσε στρατιωτικὴ στάσις καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου **Λέων Ε'** ὁ Ἀρμένιος (813—820). Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐφρονεύθη διὰ συνωμοσίας καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς **Μιχαὴλ Β'** ὁ Τραυλὸς (820—829).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842). Οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Θεοδώραν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησεν ἀπὸ τὴν ὠραίαν καὶ πεπαιδευμένην Εἰκασίαν ἢ Κασίαν, διότι ἡ τελευταία ἐφάνη εἰς αὐτὸν περισσότερον τοῦ δέοντος εὐφυῆς.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Θεόφιλον υἱὸς του **Μιχαὴλ Γ'** (842—867) ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνήλικος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνηλικιώθη, τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀφῆκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρὸς του Βάρδαν, αὐτὸς δὲ παρεδίετο εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν. Εἰς ἓκ τῶν συντρόφων του τέλος, ὁ **Βασίλειος**, πρῶτον μὲν ἐπεισε τὸν Μιχαὴλ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βάρδαν καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν συμβασιλέα. Κατόπιν δὲ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὸν θρόνον. Ὁ Βασίλειος αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς ἄλλης αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, τῆς **Μακεδονικῆς**.

Τὰ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων σπουδαιότερα γεγονότα ὑπῆρξαν τὰ ἐξῆς τρία: ἡ μεταρρύθμισις, οἱ πόροι τοῦ Ἀραβας καὶ Βουλγάρους πόλεμοι καὶ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

2. Ἡ μεταρρύθμισις.

Ἡ μεγάλη ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἡ ἐκτροπὴ τῆς λατρείας εἰς εἰδωλολατρείαν καὶ δεισιδαιμονίαν εἶχον γίνεαι ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ καὶ πρακτικῆς κοινωνίας μέγα μέρος τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιορίζετο ἡ δραστηριότης τοῦ ὑπολοίπου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτοπημάτων τούτων, καὶ ἄλλα ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπέσχαλτον αὐτὴν ὕλιχῶς καὶ

Ἡ φηλοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἠθικῶς. Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν. Ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία ἐξηκολούθουν νὰ ὑπάρχουν. Ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν προσηρμόζετο εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας κοινωνίας. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία ἦτο χαλαρωμένη. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔνεκα τῶν ἔξωτερικῶν πολέμων καὶ ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ νὰ διορθωθοῦν. Τὴν δὲ ἀνάγκην αὐτὴν ἠσθάνοντο οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος καὶ οἱ διάδοχοί του.

Πραγματικῶς οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἔκαμαν πολλοὺς νόμους. Κατήργησαν σχεδὸν τὴν δουλοπαροικίαν. Ἀναδιωργάνωσαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ἀφήρσαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαμαν λαϊκὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀτόπων, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἐπροχώρησαν περισσότερον τοῦ δέοντος. Ἐνόμισαν δηλ. ὅτι διὰ νὰ διορθώσουν τὰ κακὰ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ καταργήσουν ὅλως διόλου τὰς εἰκόνας. Εἰς αὐτὸ ὅμως εὗρον μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν. Ἦρχισε λοιπὸν μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ τὰς καταργήσουν (εἰκονοκλάσται).

Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν 120 ἔτη καὶ διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Γ' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία τὸ 780 ἐκάλεσε τὴν 7ην Οἰκουμένην Σύνοδον καὶ ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ε' καὶ τελειώνει ἐπὶ τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν συνεκάλεσε τὸ 842 ἄλλην Σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αἱ δύο αὗται σύνοδοι ἐπανέφερον τὰς εἰκόνας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥρισαν ὅμως ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς λατρεία, ἀλλὰ ὡς τιμὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ πρωτότυπον διὰ μέσου τῆς εἰκόνας.

Ἡ ὀρθοδοξία λοιπὸν ἐνίκησεν. Διὰ τὸν ἑορτασμὸν δὲ τῆς νίκης αὐτῆς ὠρίσθη ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα αὕτη ὀνομάζεται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Δυστυχῶς ὅμως μὲ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρυθμίσειν κατελύθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐν τούτῳ

τοὺς τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἄφησεν αὐτὴ καὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ εἰς τὰ πνεύματα, ὑπῆρξαν πολὺ βαθέα. Αὐτὰ δὲ ἔφεραν τὴν κατόπιν ἀκμὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

3. Οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνες.

Ὁ Λέων ὁ Γ' δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης του πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως νίκης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὸ κράτος των, διότι ἀπησχολήθη μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἄραβες μετὰ τινα χρόνον ἐπανέλαβον τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομάς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Λέων τὸ 740 ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν, τοὺς κατανικᾷ εἰς τὸ Ἀκροῖνόν τῆς Φρυγίας καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσουν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκτοτε οἱ Ἄραβες περιῆλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Ε' εἰσβάλλει τὸ 746 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ κυριεύει μέγα μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ στόλος πεμφθεὶς εἰς τὴν Κύπρον κατανικᾷ καὶ καταστρέφει τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα μωαμεθανικὸν στόλον.

Ἀλλὰ δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἄραβες ὑπὸ τὴν νέαν χαλιφικὴν δυναστείαν τῶν Ἀβασσιδῶν ἀρχίζον πάλιν τὰς ἐπιδρομάς.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος Δ' ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτούς.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Ἄραβες εἰσέβαλον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν προθύρων τῆς Χρυσοπόλεως λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ἀπ' ἐδῶ δὲν ὑπεχώρησαν, παρὰ ἄφ' οὗ ὑπεχρέωσαν τὴν Εἰρήνην νὰ πληρώνη εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος φόρον.

Ἀπὸ τοῦ ἐξευτελιστικοῦ αὐτοῦ φόρου ἀπηλλάγη τὸ κράτος μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου κατόπιν μακρῶν ἀγώνων καὶ ἄφ' οὗ νέαι πάλιν ἐμφύλιοι ἔριδες ἤρχισαν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Ἐκτοτε αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους ἠσύχασαν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Ἄλλ' ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ πειρατικὸς στόλος Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας κατέλαβε τὴν Κρήτην (823) καὶ ἔδρουσεν εἰς αὐτὴν πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς μάτην ὁ Μιχαὴλ ἐξαπέστειλε στόλον καὶ στρατὸν κατ' αὐτῶν. Τὸ Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πειρατικὸν τοῦτο κράτος διειρηθήη 140 ἔτη. Συγχρόνως δὲ Ἄραβες ἐκ τῆς βορείου Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας.

4. Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι.

Πολὺν σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Αἴμου, Σερβίας, Δουνάβεως καὶ Εὐξείνου πόντου χώραν.

Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν τὸ κράτος δι' ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ τοὺς περιορίσῃ εἰς τὴν χώραν των.

Ἀπὸ τὸ 757 ἕως τὸ 775 πολεμῆ ἑναντίον των. Τοὺς νικᾷ πολλάκις, κυριεῦει πολλὰς πόλεις των, συλλαμβάνει πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐν γένει κάμνει εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Κανεὶς βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔξαιρέσει τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου δὲν ἔταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε'. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος πάλιν ἀπὸ τὴν παραλυσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ὁ στρατὸς καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των. Ἡγεμῶν των τότε ἦτο ὁ περίφημος διὰ τὴν σκληρότητά του **Κροῦμμος**. Ὁ κατόπιν τῆς Εἰρήνης αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος ἐναντίον των. Εἰς τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν (809) τοὺς νικᾷ καὶ κυριεῦει τὴν Σαρδικὴν (Σόφιαν). Ἄλλ' εἰς τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βουλγαρίας. Ἐκεῖ εὐρέθη αἰφνιδίως περικυκλωμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἀπὸ ἀπείρους Βουλγάρους. Ὁ Νικηφόρος μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν γενναίως, φονεύονται.

Μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι ἐπέρασαν τὸν Αἴμον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Θράκην. Ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Νικηφόρον Μιχαὴλ ὁ Α' ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους Βουλγάρους. Ἔσπευσε μὲ στρατὸν ἐναντίον των, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τότε τὸν καθήρεσαν καὶ ἀνεκήρυσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Λέοντα.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἐπολιόρησαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 814 ὁ Λέων ὁ Ε΄ συμπληρώσας τὰς παρασκευάς του ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Μεσημβρίαν.

Οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν ἐκεῖ συναφθεῖσαν μάχην ἔπαθον πανωλεθρίαν. Πολὺ ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν μὲ τὸν Κροῦμμον πληγωμένον.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς πληγῆς του ἀπέθανεν. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι περιορίσθησαν εἰς τὴν πέραν τοῦ Αἴμου χώραν καὶ ἐπὶ 70 ἔτη δὲν ἔκαμαν καμμίαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ κράτος.

5. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν.

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεταρρυθμίσεως ἔγινε καὶ τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης (πάπας) ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς πατριάρχης, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι τέσσαρες: Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Εἰς τὸν πάπαν μάλιστα οἱ ἄλλοι πατριάρχαι ἔδιδον καὶ τὰ πρωτεῖα, διότι ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ὁ πάπας ὅμως δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μὲ αὐτό. Ἦθελε νὰ γίνῃ κυρίαρχος ὅλης τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν προσεπάθει νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνεκα τούτου διαρκῶς ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία εὐρίσκετο εἰς φιλονεικίας μὲ τὴν Ἀνατολικήν. Τὴν ἐποχὴν ὅμως αὐτὴν οἱ Δυτικοὶ ἐπέρασαν κάθε ὄριον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Τὸ 857 εἶχεν ἐκλεχθῆ πατριάρχης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ περίφημος Φώτιος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ μεγάλην οἰκογένειαν, εἶχε πολλὴν μόρφωσιν καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα. Διὰ τὰ προτερήματά του αὐτά, ἐν ᾧ ἦτο ἀνώτερος ἀξιωματικὸς εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐθεωρήθη κατάλληλος νὰ γίνῃ πατριάρχης. Εἰς τέσσαρας ἡμέρας ἀνῆλθεν ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς βαθμοὺς καὶ ἐχειροτονήθη πατριάρχης.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο παράδοξον, διότι καὶ πρότερον πολλάκις λαϊκὸς ἔγινε πατριάρχης. Ἐξ αὐτοῦ τώρα ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ πάπας διὰ νὰ ἀναμιχθῆ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐκάλεσε λοιπὸν σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους Δυτικοὺς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καθήρεσε τὸν Φώτιον.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τότε ὁ Φώτιος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν παπῶν, νὰ θέλουν νὰ διευθύνουν αὐτοὶ τὴν ὅλην ἐκκλησίαν.

Ἐκάλεσε τὸ 867 οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ κρίνῃ τὸν πάπαν καὶ διὰ τὰς ἀξιώσεις του αὐτὰς καὶ διὰ μερικὰς καινοτομίας τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὰς καινοτομίας αὐτὰς ἡ σπουδαιότερα ἦτο ἡ προσθήκη, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ σύνοδος λοιπὸν αὐτῇ καθήρσε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ ἀπέκρουσε κάθε ἐπέμβασίν του εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκτοτε ἀρχίζει τὸ σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ διαλείμματα αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπανελήφθησαν κατόπιν. Ἄλλ' αἱ σχέσεις αὐταὶ ἦσαν πλέον χαλαραὶ καὶ βεβιασμένα. Τέλος τὸ 1054 ἐπὶ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Θ' καὶ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου αἱ σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας ὀριστικῶς διεκόπησαν.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 9ου Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

1. Τὰ βαρβαρικὰ γερμανικὰ κράτη μέχρι τέλους τοῦ Η΄ αἰῶνος.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι ἐπέδραμον εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς χώρας, ἴδρυσαν εἰς αὐτὰς διάφορα βαρβαρικὰ κράτη. Οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικήν, οἱ Ἀλαμανοὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Ἀλσατίαν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν καὶ βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Σουήβοι, Ἀλανοὶ καὶ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τέλος οἱ Ἀγγλοὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Βανδῆλοι ἐκ τῆς Ἰσπανίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου ἴδρυσαν τὸ Βανδηλικὸν κράτος, τὸ ὅποιον κατελύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου. Οἱ Φράγκοι ὑποτάξαντες τὸ κράτος τῶν Βουργουνδιῶν καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Βουργουνδίους νὰ ὑποχωρήσουν ἐκ τῆς Γαλατίας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας. Οἱ δὲ Βησιγότθοι πάλιν, ἀφοῦ ἀπωθῆθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐτρόπησαν πρὸς τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ὑπέταξαν τοὺς Ἀλανοὺς καὶ Σουήβους καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν χερσόνησον (Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν). Τὸ μέγα τοῦτο κράτος τῶν Βησιγόθων κατελύθη τὸ 711 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν τέλος ἐγκατεστάθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν διάφοροι λαοὶ γερμανικοὶ ὑπὸ τὸν Ὀδοάκρον κατόπιν δὲ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θευδέριχον. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἀπετέλεσαν ἴδιον Κράτος, οὐδὲ κατέλυσαν τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Κατεῖχον τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ τέλους ἐξεδιώχθησαν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Γερμανικὸν κράτος ἰδρῦθη εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἀργότερα περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Μὲ αὐτὸ δὲ ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία διεξήγαγε μακροὺς ἀγῶνας διὰ τὴν κατοχὴν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

Ὅλα αὐτὰ τὰ γερμανικὰ κράτη, ἐπειδὴ ἰδρῦθησαν εἰς χώρας
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λατινικὰς ἢ ἐκλατινισμένας, ἔγιναν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κράτη λατινικὰ πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ. Οἱ βάρβαροι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν μέσῳ λαῶν πολυπληθεστέρων καὶ περισσότερον πολιτισμένων. Ἐπομένως πρῶτον ἠναγκάσθησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ῥωμαίους καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φορολογίαν, διότι αὐταὶ ἦσαν τελείως ὠργανωμένοι εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐπειτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ὅλας τὰς συνθηεῖας τῶν κατακτηθέντων. Βεβαίως καὶ ὁ γερμανικὸς βίος ἰδίως ὁ στρατιωτικὸς ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλ' ὅμως κυρίως εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ὑπερίσχυσε ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐκ τῆς ὁποίας ἐσχηματίσθησαν κατόπιν αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι γαλλικὴ, ἰσπανικὴ καὶ ἰταλικὴ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδίως ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ γερμανικοὶ οὗτοι λαοὶ πλὴν τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι διετήρουν τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων γερμανικῶν λαῶν, ἦσαν χριστιανοὶ ἀρειανοί. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ Φράγκοι ἐξεχριστιανίσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἔγιναν ὀρθόδοξοι. Μόνον οἱ Ἄγγλοι, ἐξολοθρεύσαντες τοὺς ἐκλατινισμένους χριστιανούς Βρεττανούς, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐπὶ τινα δὲ χρόνον μέχρι τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὴν γερμανικὴν πολυθεΐαν. Ἐπομένως μόνον οὗτοι ἔξ ὅλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἰδρῦθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, διετήρησαν τὸν γερμανικὸν τῶν χαρακτῆρα.

Τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο τὸ τῶν Σαξόνων εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν καὶ τὸ τῶν Βαυαρῶν εἰς τὴν νότιον, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν θρησκείαν καὶ ἔμειναν βάρβαροι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μ.Χ. Ὁμοίως βάρβαροι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ οἱ βορειότατοι γερμανικοὶ λαοί, Δανοί, Σουηδοὶ καὶ Νορβηγοί.

2. Τὸ φραγκικὸν κράτος μέχρι τοῦ Καρόλου.

Ὅταν οἱ Φράγκοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος κατόρθωσαν νὰ ὑποτάξουν ὅλην τὴν Γαλατίαν, βασιλέα εἶχον
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τὸν Χλωδοβίκον. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ τὸ φραγκικὸν κράτος διεμελίσθη μεταξὺ τῶν ἀπογόνων του, ἡ δὲ δύναμις τῶν βασιλέων εἶχε τόσον ἐξασθενήσει, ὥστε ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήλθεν εἰς τοὺς ἀυλάρχας αὐτῶν. Εἰς ἓκ τούτων, ὁ **Κάρολος Μαρτέλλος**, ἦτο ὁ νικήσας εἰς τὸ Ποατιὲ τοὺς Ἄραβας, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἐκ τῆς Ἰσπανίας, καὶ σταματήσας τὴν πρόσodon αὐτῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε αὐτὸς ἔγινεν ὁ πραγματικὸς ἡγεμὼν ὅλου τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος εἰς τὴν αὐλαρχίαν **Πιπῖνος**, ἀφοῦ καθήρσε τὸν νόμιμον βασιλέα (752), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Ὁ Πιπῖνος διὰ τὴν δώση μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὸ ἀξίωμα του ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πάπα. Ὁ τότε πάπας **Ζαχαρίας** κατενόησε πόση αἴγλη προσετίθετο εἰς τὸ παπικὸν ἀξίωμα μὲ τὴν αἴτησιν ταύτην. Δι' αὐτῆς ὁ πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς καὶ κριτὴς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἔσπευσε λοιπὸν νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ ἀνεγνώρισε τὸ νόμιμον τῆς ἀρχῆς τοῦ Πιπίνου. Διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἀνεγνωρίζετο καὶ ὁ πάπας ὑπὸ τοῦ Πιπίνου ὡς ὑπέρτατος ἀρχὼν τῶν βασιλέων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλην ὠφέλειαν ὑλικωτέραν ἔλαβεν ἐκ τούτου ὁ πάπας. Οἱ πάπαι ἤδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ' εἶχον ἀποστατήσει ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν μέσσην Ἰταλίαν. Ταύτην ὅμως τώρα ἠπεύουσαν οἱ Λογγοβάρδοι ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ὁ Πιπῖνος κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠνάγκασε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ παραδώσουν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας εἰς τὸν πάπαν. Ἐκτοτε ἰδρύθη τὸ παπικὸν κράτος (755).

3. Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου.

Τὸ φραγκικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην του δύναμιν καὶ ἔκτασιν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πιπίνου **Καρόλου**, ὁ ὅποιος ἐπωνομάσθη μέγας. Οὗτος κατόπιν μακρῶν νικηφόρων πολέμων κατώρθωσε α') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ νὰ προσαρτήσῃ αὐτὸ εἰς τὸ κράτος του, β') νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας τὴν μεταξὺ
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Πυρηναίων καὶ Ἰβηρος χώραν, γ') νὰ ὑποτάξῃ ὅλους τοὺς πέ-
ραν τοῦ Ῥήνου γερμανικοὺς λαοὺς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ
δεχθῶν τὸν χριστιανισμὸν καὶ δ') νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν
Ἀβάρων τὸ σφζόμενον τότε ἀκόμη εἰς τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν
καὶ Οὐγγαρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τοῦ Καρόλου
ἐξετάθη ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς
Γερμανίας καὶ συνώρευσε εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὴν Δαλματίαν
καὶ τὴν Ἰταλίαν μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ ἠθικὴ
του ἐπιρροὴ ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν,
τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τοὺς
χρόνους τούτους.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας κατακτητῆς, ἀλλὰ
καὶ συνετὸς κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὸ κράτος του μὲ σοφοὺς
νόμους καὶ ἐπέβλεπεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἐφρόν-
τισε δὲ συνάμα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἰδρύσας σχολεῖα
εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας.

4. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμὸς.

Ὁ Κάρολος εἶχε φθάσει εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τῆς
δόξης του. Τὸ ὄνομά του ἦτο τόσον μέγα, ὥστε οἱ λαοὶ τῶν
συνόρων τοῦ φραγκικοῦ κράτους Πολωνοί, Ῥῶσοι, Σέρβοι,
Κροάται, Οὐγγροὶ μὲ τὸ ὄνομά του (Κράλ) ἐδήλουν τὸν ἡγε-
μονα, ὅπως προηγουμένως εἶχε γίνει διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος.
Ἔνεκα τούτου ἡ ἀπλῆ προσωνομία τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων
ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μικρὰ δι'
αὐτόν. Ἐχρειάζετο αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἤσκει με-
γάλην γοητείαν ἐπὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ δύναμις
τῶν παπῶν καὶ διὰ τοῦ Πιπίνου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν
τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἴδρυσαν τὸ κοσμικόν
των κράτος, ἰδίως ὅμως διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου εἶχεν αὐ-
ξηθῆ τεραστίως. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κα-
ρόλου εἶχον δεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ ἱεραποστόλων καὶ ἱε-
ρέων τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ ἐπομένως ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν
πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Ἀπὸ τὴν μεγάλην των
λοιπὸν αὐτὴν δύναμιν ἐπαρθέντες οἱ πάπαι παρέστησαν τὴν ἀρ-
χήν των ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταχθεῖσαν εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς

ἑαυτοῦς των ὡς τοποτηρητὰς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶσα κοσμικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν, τὸ κῦρος τῶν παπῶν ἦτο μικρόν. Ἐδῶ μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις των, δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ πάπας ἐθεωρεῖτο ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους πατριάρχας καὶ ὑπήκοος τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστατήσας. Διὰ νὰ ἀπαλλαγθοῦν λοιπὸν οἱ πάπαι ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ἀποκτήσουν προσητάτην διατελοῦντα ὑπὸ τὰ νεύματά των, ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνασυστήσουν τὴν δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Δι' ὅλα αὐτὰ, ὅτε ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτὸν **αὐτοκράτορα καὶ Αὔγουστον τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους**.

Ἄλλὰ διὰ νὰ νομιμοποιηθῇ τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Καρόλου ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ὅμως δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ Κάρολος οὔτε οἱ διάδοχοί του. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων, δὲν ἀνεγνώριζον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων του, προσηγόρευον δὲ αὐτοὺς **ῥήγας**, δηλ. μὲ τίτλον κατώτερον τοῦ βασιλέως.

5. Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη.

Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Καρόλου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ ἐνωμένον πολὺν χρόνον. Ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἐνότης αὐτοῦ ἦσαν ἔργα προσωπικὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἐπομένως ἐφήμερα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης ἔλειπεν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχεν ἐνότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος τοῦ Καρόλου διετηρήθη μὲν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸν υἱόν του Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ (814—840), ἀμέσως ὅμως ἐπὶ τῶν διαδόχων τούτου διεσπάρθη. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Λουδοβίκου διεμοιράσθησαν αὐτὸ ἀναμεταξύ των. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος **Λοθάριος** ἔλαβε μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τὴν Ἰταλίαν (δηλ. τὴν βόρειον) καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλίαν μέχρι τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Μοσέλλα, ὁ **Κάρολος** ὁ λεγόμενος Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν ὑπόλοιπον Γαλατίαν καὶ ὁ **Λουδοβίκος** ὅλας τὰς πέραν τοῦ Ῥήνου καθαρῶς γερμανικὰς χώρας. Βραδύτερον καὶ τὸ κράτος τοῦ Λοθαρίου διηρέθη μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τρία μικρότερα κράτη. Καὶ ἐκ τούτων ὅμως μόνον τὸ κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας διετηρήθη. Αἱ ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων χῶραι κατελήφθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλλαι μὲν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, ἄλλαι δὲ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ.

Ὡστε ἐκ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐσχηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ **Γερμανικὸν** καὶ τὸ **Γαλλικὸν** καὶ ἓν μικρότερον, τὸ **Ἰταλικόν**, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὰ τρία δὲ ταῦτα κράτη ἀπετέλεσαν τὰς μέχρι σήμερον τρεῖς μεγάλας ἐθνότητας τῶν Γερμανῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 133 - 121 Οί Γράκχοι.
 111—105 Ίουγουρθικός πόλεμος.
 102—101 ὉΜάριος νικᾷ τοὺς Κίμβρους καὶ Τεύτονας.
 91—88 Συμμαχικός πόλεμος. Σύλλας
 88—84 Ἐμφύλιος πόλεμος Μαρίου καὶ Σύλλας. Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.
 78 Πομπηϊός.
 70 Συνεννόησις Πομπηίου καὶ Κράσσου.
 63 Ὀριστικῆ ὑποταγὴ βασιλείου Συρίας.
 60 Α΄ τριαρχία Πομπηίου, Κράσσου καὶ Καίσαρος.
 58—51 Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος.
 46 Ὁ Καίσαρ δικτάτωρ.
 44 Δολοφονία Καίσαρος.
 43 Β΄ τριαρχία Ἀντωνίου, Λεπίδου καὶ Ὀκταβιανῶν.
 31 Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία. Ἡ Αἴγυπτος ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ὁ Ὀκταβιανὸς αὐτοκράτωρ.
 — Γέννησις Χριστοῦ.

- Μ. Χ, 14 Θάνατος Αὐγούστου.
 14—68 Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες (Τιβέριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων).
 70—96 Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός).
 96—192 Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος).
 192—268 Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.
 212 Ὁ Καρακάλλας ἀπονέμει τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν.
 268—305 Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρῶβος, Διοκλητιανός).
 306—337 Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
 360—363 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης.
 379—395 Θεοδοσίος ὁ μέγας.
 395 Ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Δυναστεία Θεοδοσίου 395—518.

- Ἀρκαδῖος 395—408
 Θεοδοσίος Β΄ 408—450

- Ὀριστικὴ διαίρεσις Ῥωμαϊκοῦ κράτους (395).
 Ἐπιδρομαὶ τῶν Γόθων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἀνάκλησις στρατῶν συνόρων δυτ. Ῥώμ. κράτους. Ἐγκατάστασις εἰς αὐτὸ Βουργουνδίων, Σουήθων, Βανδήλων, Ἀλανῶν, Ἀλαμανῶν, Φράγκων, Ἀγγλων καὶ Σαξῶνων. Κατάληψις Ῥώμης ὑπὸ Ἀλαρίου. 410

Μαρκιανός	450—457	Ἐπιδρομαὶ Οὐννων. Ἀττίλας. Μάχη Καταλωνικῶν πεδίων (453). Βανδαλικαὶ ἐπιδρομαὶ. Κατάληψις Ῥώμης (455). Κατάλυσις τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους (476).
Λέων Α'	457—474	Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος 431
Ζήνων	474—491	Δ' " " " 451
Ἀναστάσιος Α'	491—518	Ἐνοτικὸν Ζήνωνος. Πρώτη ῥῆξις ἐκκλησιῶν (482).

Δυναστεία Ἰουστινιανοῦ 518—610.

Ἰουστῖνος Α'	518—527	Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας. Στάσις τοῦ Νίκα (532).
Ἰουστινιανὸς Α'	527—565	Κατάληψις Ἀφρικῆς ὑπὸ Βελισσαρίου (533).
Ἰουστῖνος Β'	565—578	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας (535—554).
Τιβέριος Β'	578—582	Ἐγκαίνια Ἀγ. Σοφίας (537).
Μαυρίκιος	582—602	Νέος Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας καταλαβόντας Συρίαν (540).
Φωκάς	602—610	Κατάληψις Ἰσπανίας (554). Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (553). Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν (568). Ἀβαροσλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ. Νέος περσικὸς πόλεμος (571—592). Πέρσαι καταλαμβάνουσι Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν, Καππαδοκίαν καὶ φθάνουσι μέχρι Χαλκηδόνος (610).

Δυναστεία Ἡρακλείου 610—717.

Ἡράκλειος	610—641	Πόλεμοι κατὰ Περσῶν (622—628).
Κωνσταντῖνος Γ'	641—642	Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀβάρων (626).
Κώνστας Β'	642—668	Ἐγίρα Μωαμεθανῶν (622).
Κωνσταντῖνος Δ' Πογωνάτος	668—685	Κατάκτησις ὑπὸ Ἀράβων τῆς Περσίας, Συρίας, Μεσοποταμίας, Αἰγύπτου (634—641), καὶ ἔπειτα βορείου Ἀφρικῆς, Ἰσπανίας.
Ἰουστινιανὸς Β' ὁ ῥινότιμος	685—695	Α' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (671—678).
Λεόντιος	695—698	Β' πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (717).
Τιβέριος Γ'	698—705	Ἐγκατάστασις Σέρβων καὶ Βουλγάρων.
Ἰουστινιανὸς Β' (τὸ δευτερον)	705—711	
Φίλιππος	711—713	
Ἀναστάσιος Β'	713—716	
Θεοδόσιος Γ'	716—717	

Δυναστεία Ἰσαύρων 717—867.

Λέων Γ'	717—741
Κωνσταντῖνος Ε'	741—775
Λέων Δ'	775—780
Ειρήνη	780—802
(Συμβασιλεύς ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ' μέχρι τοῦ 797),	
Νικηφόρος Α'	802—811
Μιχαὴλ Α' Ῥαγκαβῆς	811—813
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	813—820
Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός	820—829
Θεόφιλος	829—842
Μιχαὴλ Γ'	842—867

Μεταρούθμισις 726—780 καὶ 802—842.

Καταπολέμησις Ἀράβων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε' καὶ Λέοντος Δ'. Κατάληψις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων (823).

Καταπολέμησις Βουλγάρων ὑπὸ Κωνσταντῖνου Ε'. Οἱ Βούλγαροι ἀνακύψαντες ἐπὶ Ειρήνης με ἀρχηγὸν τὸν Κροῦμμον νικοῦν καὶ φονεύουν τὸν Νικηφόρον, εἰσβάλλουν εἰς τὸ κράτος καὶ κυριεύουν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀλλὰ ταπεινῶνονται νικηθέντες ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ε' παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (814).

Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων. Μεθόδιος καὶ Κύριλλος (864).

Σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν. Φώτιος (867).

Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος σταματᾷ τοὺς Ἀραβας νικήσας αὐτοὺς εἰς Ποατιῆ (732).

Πιπῖνος ὁ μικρὸς ἰδρύει δυναστείαν Καρολιδῶν (752).

Κάρολος ὁ μέγας ἐπανιδρύει δυτικὴν ὁμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (800).

Διαιρέσις τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ μεγάλου (843).

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Καῖσαρ.
2. Αὐγουστος.
3. Στοὰ Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος.
4. Ἀδριανός.
5. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ.
6. Ἄψις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.
7. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.
8. Τὸ Στάδιον.
9. Τὸ Πάνθεον.
10. Στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας.
11. Θέατρον Πομπηίου.
12. Τὸ Κολοσσαῖον.
13. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραιανοῦ.
14. Τὸ Μουσουλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ.
15. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.
16. Λάβαρον.
17. Ἡ Κωνσταντινούπολις.
18. Χάρτης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς σχηματισθέντων δυτικῶν κρατῶν.
19. Ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
20. Χάρτης τῶν ἐπὶ Ἡρακλείου περσικῶν πολέμων.
21. Χάρτης τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων.
22. Τέμενος τοῦ Καΐρου.
23. Αἶθουσα τοῦ Ἀλκαζάρ τῆς Σεβίλλης.
24. Ἄψις ἐν σχήματι πετάλου.
25. Πύλη μὲ ἀραβουργήματα.
26. Στοὰ ἀραβική.
27. Δρομικοὶ ναοί.
28. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
29. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.
30. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

31. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας.
32. Κάτοψις τῆς ἁγίας Σοφίας.
33. Ὁ καλὸς ποιμὴν (Κατακόμβαι Ῥώμης).
34. Ὁ Χριστὸς μὲ μακρὰν κόμην.
35. Ὁ Χριστὸς μὲ βραχεῖαν οὐλὴν κόμην.
36. Ὁ Χριστὸς ὡς διδάσκαλος.
37. Ὁ Χριστὸς ὡς κριτῆς ἢ βασιλεύς.
38. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλή του (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
39. Ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ αὐλή της (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
40. Πομπὴ ἁγίων γυναικῶν (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης).
41. Ὁ Ἰσαὰκ παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ (μικρογραφία Ε'—Γ' αἰῶνος).
42. Κιονόκρανον ἁγίας Σοφίας.
43. Ἄγγελος ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἔλεφαντοστοῦ.
44. Σταυρὸς Ἰουστινιανοῦ Β'.
45. Ὁ Εὐαγγελισμὸς (εἰκῶν κεντητή).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία.

Κεφάλαιον Α΄. — *Ἐμφύλιοι πόλεμοι.* — 1) Κάτων-Γράκχοι, 2) Μάριος καὶ Σύλλας (Γ. Μάριος, Ἰουγουρθικὸς πόλεμος, Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων, Συμμαχικὸς πόλεμος, Ὁ Σύλλας, Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα, Α΄ Μιθριδατικὸς πόλεμος, Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου, Δικτατορία τοῦ Σύλλα), 3) Πομπηῖος καὶ Καῖσαρ. (Ὁ Πομπηῖος, Πομπηῖος καὶ Κράσσος, Ὁ πειρατικὸς πόλεμος, Β΄ Μιθριδατικὸς πόλεμος, Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα, Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία, Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος, Δικτατορία τοῦ Καίσαρος), 4) Ὁκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος. (Ἡ δευτέρα τριαρχία, Σύγκρουσις Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου) Σελ. 3 — 21.

Κεφάλαιον Β΄. *Ἡ Αὐτοκρατορία.* — 1) Ὁκταβιανὸς Αὐγουστος, 2) Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες, (Τιβέριος, Καλιγόλας, Νέρων, οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος), 3) Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός), 4) Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής, Μάρκος Αὐρηλῖος, Κόμμοδος), 5) Οἱ ἔξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων, (Οἱ εἰς τὸν Ῥῆνον πόλεμοι, Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι, Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι), 6) Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία, 7) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (Γερμανικαὶ ἐπιδρομαὶ, Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν, Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας), 8) Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρόβος, Διοκλήτιανός). . . Σελ. 22 - 40.

Κεφάλαιον Γ΄. — *Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ αὐτοκρατορίας.* — 1) Τὸ πολίτευμα, 2) Διοικήσις τῶν ἐπαρχιῶν, 3) Τὰ

γράμματα, 4) Αἱ ὥραϊαι τέχναι, 5) Τὰ ἥθη (Ἡ κοινωνία. Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην), 6) Ἡ Θρησκεία, 7) Ὁ Χριστιανισμὸς (Ὁ Χριστὸς. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ διάδοσις αὐτῆς. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν). . . . Σελ. 41 - 55.

Κεφάλαιον Δ'.— **Ἡ ἀπόλυτος Μοναρχία.**— 1) Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ κρίσις τῆς Κων)πόλεως. Ἡ ὀργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντῖνου). 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρίας, 3) Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, 4) Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ ὁ τελικὸς θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ. 5) Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας Σελ. 56 - 65.

ΜΕΡΟΣ Β'.

Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Κεφάλαιον Ε'.— **Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου.**— 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Θεοδοσίου. 2) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ (ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων, Βανδαλικάι ἐπιδρομαί, ἀποτελέσματα τῶν ἐπιδρομῶν) . . . Σελ. 69 - 76.

Κεφάλαιον ΣΤ'.— **Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ δυναστεία του.**— 1) Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ σχέδιά του. 2) Ἡ στάσις τοῦ Νίκα. 3) Οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. 4) Ἐσωτερικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. 5) Τὸ ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. 6) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ἀβαρροσλαυϊκαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Σελ. 77 - 84.

Κάφαλιον Ζ'.— **Ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι.**— 1) Ὁ Ἡράκλειος. 2) Τὰ 4 πρῶτα ἔτη τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου. 3) Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀβάρων καὶ Περσῶν. 4) Ἡ κατασύντριψις τῶν Περσῶν Σελ. 85 - 91.

Κεφάλαιον Η'.— **Οἱ Ἀραβες.**— 1) Ὁ Μωάμεθ. 2) Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ. 3) Αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις, 4) Ὁ ἀραβικὸς πλοκτῆρῆς. Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Ἑρείας Σελ. 101.

Κεφάλαιον Θ'.—**Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.**— 1) Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου, 2) Αἱ σλαβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγῶνες (Α' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Β' πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων) . . . Σελ. 102—107

Κεφάλαιον Γ.—**Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος.**— 1) Ὁ χαρακτήρ τοῦ κράτους, 3) Τὸ πολίτευμα, 3) Τὰ στρατιωτικὰ (ἢ στρατολογία, ὁ ὄπλισμός καὶ ἡ ποιότης τοῦ στρατοῦ, ὁ στρατὸς τῶν συνόρων καὶ ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ἡ ὀχύρωσις τῆς Κων)πόλεως, ὁ στόλος, 4) Τὰ οἰκονομικὰ (ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία, γεωργία), 5) Ἡ θρησκεία (ἢ διοικήσις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν τῷ κράτει θέσις αὐτῆς, ἡ λατρεία καὶ ὁ μοναχισμός), 6) Τὰ γράμματα (ἢ ἀρχαία παράδοσις καὶ ἡ παιδεία, ἡ λογοτεχνία, ὁ πῆζος λόγος, ἡ ποίησις), 7) Ἡ τέχνη (ἢ ἀρχιτεκτονική, ἡ γραφικὴ, ἡ γλυπτικὴ), 8) Ὁ ἰδιωτικὸς βίος (ἢ κατοικία, ἡ ἐνδυμασία, ἡ δίαιτα, τὰ ἥθη) Σελ. 108—142

Κεφάλαιον ΙΑ'.—**Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.**— 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας, 2) Ἡ μεταρρυθμίσις, 3) Οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, 4) Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι, 5) Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν Σελ. 143—149

Κεφάλαιον ΙΒ'.—**Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν μεσαίωνα μέχρι τοῦ 9ου μ.Χ. αἰῶνος.**— 1) Τὰ βαρβαρικὰ γερμανικὰ κράτη μέχρι τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος, 2) Τὸ φραγκικὸν κράτος, 3) Τὸ φραγκικὸν κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, 4) Ἡ αὐτακρατορία τοῦ Καρόλου καὶ ὁ παπισμός, 5) Ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Καρόλου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς προκύψαντα νέα κράτη Σελ. 150—155

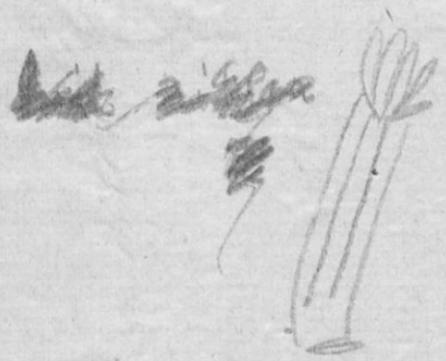
Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγενομένων Σελ. 156—158

Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν Σελ. 159—160

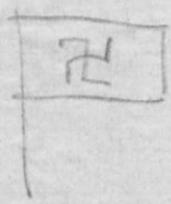
Πίναξ περιεχομένων Σελ. 161—163

S. O. S

ΒΥΘΙΖΟΜΑΙ

heil h. tee

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ἀγούστου 1932

Υ Π Ο Υ Ρ Γ Ε Ι Ο Ν
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Νόμου 504δ, καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς οἰκείας κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τὴν περιλαμβανομένην εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 510 πρακτικὸν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Γνωμοδοτικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν, ὅπως ἐγκριθῇ ὡς διδακτικὸν βιβλίον πρὸς χοῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία Ῥωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας» βιβλίον τῶν *Ἀντ. Χωροφᾶ* καὶ *Ἀντ. Σακελλαρίου* διὰ μίαν πενταετίαν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1932—1933 ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως ὁ συγγραφεὺς συμμορφωθῇ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τούτου πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ Ὑπουργὸς
Π. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Ἄρθρον 8ον τοῦ Π. Διατάγματος
«Περὶ τοῦ τρόπου τῆς διατιμῆσεως τῶν ἐγκεκριμένων
διδακτικῶν βιβλίων».

Τὰ διδακτικὰ βιβλία, τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεώς των, ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἰσχυτέρα κατὰ 15 % τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθείσης ἀνευ βιβλιοσήμου τιμῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ ἑξασημίλου ἢ τῆς τελευταίας σελίδος τούτου ἐκτυπῶνται τὰ παρὸν ἄρθρον.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς